

У випуску представлені дослідження актуальних проблем економічної теорії, страхування, управління ризиками, перестрахування, державного управління, міжнародної економіки, економіки підприємства, менеджменту, маркетингу, управління інвестиціями, теорії фінансів, банківської справи, статистики та шляхи й засоби вирішення цих проблем.

Для наукових працівників, практиків, викладачів, аспірантів, студентів.

В выпуске представлены исследования актуальных проблем экономической теории, страхования, управления рисками, перестрахования, государственного управления, международной экономики, экономики предприятия, менеджмента, маркетинга, управления инвестициями, теории финансов, банковского дела, статистики, а также пути и средства решения этих проблем.

Для научных работников, практиков, преподавателей, аспирантов, студентов.

The research results on current problems of economic theory, insurance, risk management, reinsurance, public administration, international economics, business economics, management, marketing, investment management, theory of finance, banking, statistics, the ways and means of solving these problems are released in the issue.

For researchers, practitioners, teachers and students.

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ РЕДАКТОР РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ	В.Д. Базилевич, д-р екон. наук, проф., чл.-кор. НАН України Г. О. Харламова, канд. екон. наук, доц. (відп. секр.) (Україна); С. Х. Аггелопулос, д-р наук, проф. (Греція); Х. Алпас, д-р екон. наук, проф. (Туреччина); Х. Батзіос, д-р наук, проф. (Греція); Х. Я. Башев, д-р екон. наук, проф. (Болгарія); М. Ван Рооіджен, д-р наук, проф. (Великобританія); К. Віталє, д-р наук, проф. (Хорватія); В. Дитріх, д-р наук, проф. (Німеччина); Г. Друтейкіне, д-р наук, проф. (Литва); М. Зінельдін, д-р наук, проф. (Швеція); А. Савватеев, канд. наук, проф. (РФ); Р. С. Сербу, канд. наук, проф. (Румунія); Е. Стойка, канд. наук, доц. (Румунія); О. І. Жилінська, канд. екон. наук, доц. (Україна); А. І. Ігнатюк, д-р екон. наук, проф. (Україна); Н. В. Ковтун, д-р екон. наук, проф. (Україна); Г. І. Купалова, д-р екон. наук, проф. (Україна); І. О. Лютий, д-р екон. наук, проф. (Україна); І. І. Мазур, д-р екон. наук, проф. (Україна); С. В. Науменкова, д-р екон. наук, проф. (Україна); Р. В. Пікус, канд. екон. наук, проф. (Україна); А. О. Старостіна, д-р екон. наук, проф. (Україна); Г. М. Филюк, д-р екон. наук, проф. (Україна); О. І. Черняк, д-р екон. наук, проф. (Україна); В. Г. Швець, д-р екон. наук, проф. (Україна)
Адреса редколегії	03022, Київ-22, вул. Васильківська, 90-а, економічний факультет ☎ (38044) 259 71 82; http://bulletin-econom.univ.kiev.ua
Затверджено	Вченою радою економічного факультету 12.01.16 (протокол №6)
Атестовано	Вищою атестаційною комісією України. Постанова Президії ВАК України №1-05/7 від 10.11.10
Зареєстровано	Державною реєстраційною службою України. Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 19866-9666ПР від 29.04.13
Засновник та видавець	Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет". Свідоцтво внесено до Державного реєстру ДК № 1103 від 31.10.02
Адреса видавця	01601, Київ-601, 6-р Т.Шевченка, 14, кімн. 43 ☎ (38044) 239 31 72, 239 32 22; факс 239 31 28
Журнал входить до наукометричних баз / Abstracted and Indexed:	RINC (E-Library), Science Index, Ulrich's Periodicals Directory, Google Scholar, RepEc, Socionet, Index Copernicus (ICV 2014 = 67,43), CyberLeninka, OCLC WorldCat, CrossRef, J-Gate, Microsoft Academic Search, Bielefeld Academic Search Engine (BASE), Registry of Open Access Repositories (ROAR), The Directory of Open Access Repositories (OpenDOAR), IDEAS, EconPapers, CiteFactor (indexed), Maksymovych Scientific Library of Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine, National Library of Ukraine Vernadsky, Scopus (under evaluation), DOAJ, ProQuest (under evaluation), CitEc, Infobase (India), Researchbib (Japan), MIAR (Spain) (ICDS = 4.477), RedLink

BULLETIN

OF TARAS SHEVCHENKO NATIONAL UNIVERSITY OF KYIV

ISSN 1728-2667

ECONOMICS

1(178)/2016

Established in 1958

The research results on current problems of economic theory, insurance, risk management, reinsurance, public administration, international economics, business economics, management, marketing, investment management, theory of finance, banking, statistics, the ways and means of solving these problems are released in the issue.

For researchers, practitioners, teachers and students.

У випуску представлені дослідження актуальних проблем економічної теорії, страхування, управління ризиками, перестрахування, державного управління, міжнародної економіки, економіки підприємства, менеджменту, маркетингу, управління інвестиціями, теорії фінансів, банківської справи, статистики та шляхи й засоби вирішення цих проблем.

Для наукових працівників, практиків, викладачів, аспірантів, студентів.

В выпуске представлены исследования актуальных проблем экономической теории, страхования, управления рисками, перестрахования, государственного управления, международной экономики, экономики предприятия, менеджмента, маркетинга, управления инвестициями, теории финансов, банковского дела, статистики, а также пути и средства решения этих проблем.

Для научных работников, практиков, преподавателей, аспирантов, студентов.

CHIEF EDITOR	Prof. Viktor Bazylevych (Ukraine)
EDITORIAL BOARD	Dr. Kharlamova Ganna (Executive Editor) (Ukraine); Prof. Aggelopoulos Stamatias Ch. (Greece); Prof. Alpas Hami (Turkey); Prof. Bachev Hrabrin (Bulgaria); Prof. Batzios Christos (Greece); Prof. Chernyak Oleksandr (Ukraine); Prof. Ditrih Walter (Germany); Prof. Druteikiene Greta (Lithuania); Prof. Filyuk Galyna (Ukraine); Prof. Ignatyuk Angela (Ukraine); Prof. Kovtun Natalia (Ukraine); Prof. Kupalova Galyna (Ukraine); Prof. Lyutyy Igor (Ukraine); Prof. Mazur Iryna (Ukraine); Prof. Naumenkova Svetlana (Ukraine); Prof. Pikus Ruslana (Ukraine); Prof. Savaateev Alexey (Russia); Dr. Serbu Razvan Sorin (Romania); Dr. Stoica Eduard (Romania); Prof. Shvets Viktor (Ukraine); Prof. Starostina Alla (Ukraine); Prof. Vitale Ksenia (Croatia); Prof. Van Rooijen Maurits (UK); Prof. Zhilinskaya Oksana (Ukraine); Prof. Zineldin Mosad (Sweden)
Editorial address	90-A, Vasyli'kivska str., room. 701, 808; Faculty of Economics, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine, 03022, Kyiv, phone: +38 044 259-71-82; E-mail: visnuk.econom@gmail.com Web: http://bulletin-econom.univ.kiev.ua/index.php/en/
Approved by	The Academic Council of the Faculty of Economics, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine (Protocol #6 of 12th January 2016)
Accreditation	The journal is in the List of specialized scientific publications, which are to publish the main results of dissertations in Economic Sciences (Resolution of the Presidium of HAC of Ukraine №1-05/7 of 10.11.2010)
Registration	SRSU. Registration certificate KV No. 19866-9666PR dated 29.04.13
Publisher	Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine Publishing center "Kyiv University". DK №1103 of 31.10.02
Address of publisher	01601, Kyiv-601, Boulevard Shevchenko, 14, room. 43 ☎: +38 044 239-31-72, +38 044 239-32-22; fax: +38 044 239-31-28

© Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine,
Publishing center "Kyiv University", 2016

ЗМІСТ

Волошенко А. Корупція як деструктивний фактор економічної безпеки	6
Кришталь Г. Застосування структурної моделі для оцінки сукупного фінансового ризику комерційних банків	11
Носова Є. Реформування оподаткування доходів фізичних осіб в Україні	18
Петленко Ю., Іванов А. Офшоризація як основна проблема оподаткування інтегрованих корпоративних структур	25
Ставицький А. Застосування концепції безумовного доходу в економіці України	29
Чеботарьов Є. Агропродовольчі компанії: теоретико-методологічні основи критеріального визначення	35
Чорноус Г. Агентна модель інтелектуальної інформаційної системи управління в економіці	41
Ямненко Г. Інноваційні аспекти забезпечення конкурентоспроможності підприємств	47
Мартинович Д. Економетричний аналіз впливу інструментів державної допомоги на розвиток сільського господарства в Україні	52
Додаток 1 Анотація та література (латинізація)	60
Додаток 2 Відомості про авторів	67

СОДЕРЖАНИЕ

Волошенко А. Коррупция как деструктивный фактор экономической безопасности	6
Кришталь Г. Применения структурной модели для оценки совокупного финансового риска коммерческих банков	11
Носова Е. Реформирование налогообложения доходов физических лиц в Украине	18
Петленко Ю., Иванов А. Офшоризация как основная проблема налогообложения интегрированных корпоративных структур	25
Ставицкий А. Применение концепции безусловного дохода в экономике Украины	29
Чеботарёв Е. Агропродовольственные компании: теоретико-методологические основы критериального определения	35
Черноус Г. Агентная модель интеллектуальной информационной системы управления в экономике	41
Ямненко Г. Инновационные аспекты обеспечения конкурентоспособности предприятий	47
Мартынович Д. Эконометрический анализ влияния инструментов государственной помощи на развитие сельского хозяйства в Украине	52
Приложение 1 Аннотация и литература (латинизация)	60
Приложение 2 Сведения об авторах	67

CONTENTS

Voloshenko A. Corruption as a Destructive Factor of Economic Security	6
Kryshtal G. Structure of Models for Aggregate Assessment of Financial Risk Commercial Banks	11
Nosova E. The Reform of Personal Income Taxation in Ukraine	18
Petlenko Y., Ivanov A. Offshorization as Main Problem of Holding Groups Taxation	25
Stavytskyy A. Application of the Basic Income Concept in Ukrainian Economy	29
Chebotarov I. Agrofood Companies: the Oretical and Methodological Fundamentals of Criterial Definition.....	35
Chornous G. Agent-based Model of Intelligent Information Control Systems in Economics	41
Yamnenko H. Innovative Aspects of the Providing Competitiveness of Enterprises	47
Martynovych D. Econometric Analysis of the Impact of the State Aid Tools on Agriculture Development in Ukraine	52
Appendix 1 Annotation and References (in Latin) (Translation \ Transliteration \ Transcription).....	60
Appendix 2 Information about Authors (Meta-Data)	67

КОРУПЦІЯ ЯК ДЕСТРУКТИВНИЙ ЧИННИК ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

У статті проаналізовано феномен корупції як деструктивний чинник економічної безпеки. Обґрунтована багаторівнева система негативних екстерналій корупції як загрози економічній безпеці України. Запропоновані організаційно-управлінські заходи, спрямовані на зміцнення економічної безпеки держави.

Ключові слова: корупція; економічна безпека; деструктивний чинник; оздоровлення економіки.

Постановка проблеми. Серед зовнішніх та внутрішніх чинників, що здійснюють системний дестабілізуючий вплив на національну безпеку, слід визначити економічну корупцію. Кінцевою метою економічної корупції є неправомірна матеріальна вигода, збагачення в тому чи іншому вигляді. Характерною ознакою економічної корупції є те, що основна маса зловживань пов'язана з використанням повноважень у сфері контролю та розподілу грошових потоків і фінансових ресурсів. Подібний вид корупції можна визначити як "корупційні послуги", тобто послуги з "продажу" владного ресурсу або використанню такого ресурсу з метою залучення інших адміністративних ресурсів. Необхідно відзначити, що даний різновид корупції розповсюджується і на приватний сектор (сферу відносин бізнес-бізнес). В системі економічної корупції, як особливу форму корупційних відносин, необхідно розглядати і таке явище як зрощування бізнесу і влади, що відрізняється від інших видів та форм корупції суб'єктивним складом, мотивацією корупційної поведінки, але, головним чином, способами боротьби. Особливістю вказаного корупційного явища – є те, що в ньому завжди присутній конфлікт інтересів: приватних і державних.

Прояви економічної корупції є деструктивними і руйнівними для економічної безпеки, так і в цілому призводять до резонансних негативних наслідків для національної безпеки. Проблема необхідності подолання корупції визначена Законом "Про основи національної безпеки України" [2] так і Стратегією національної безпеки України [1]. Але незважаючи на вагомість економічної безпеки держави, яка є сукупністю умов та факторів, що забезпечують незалежність національної економіки, її стабільність і цивілізаційну перспективу, цю увагою залишається науково системний аналіз економічної корупції, та вироблення дієвих механізмів протидії. Має стати постійною і переконливою боротьба з економічною корупцією передусім на найвищих щаблях владної вертикалі.

Проблема корупції немовби визнана урядом як відчутний деструктивний елемент національної безпеки. Для протидії такій загрозі створено Національне антикорупційне бюро, нова поліція, антикорупційна прокуратура. Однак попри всі новації в цьому напрямку "владі так і не вдається ефективно боротися з корупцією, що позначається на зниженні темпів реформ спрямованих на вихід України із затяжної економічної кризи" [14].

Основна причина цього – відсутність чіткої, науково обґрунтованої концептуальної стратегії забезпечення економічної безпеки, з урахуванням деструктивного впливу корупції. Тому виникає потреба в системному вивченні корупції як деструктивного чинника економічної безпеки, що забезпечить не декларативне, а практичне вдосконалення організаційно-управлінських засад антикорупційної політики. Це, в свою чергу, посилить державний вплив у сфері економічної безпеки і таким чином стане невід'ємною складовою системи більш високого рівня – національної безпеки країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій; невірішені раніше частини загальної проблеми. Корупція і злочинність як складова тіньової економіки та форма інституціональної деформації економічної безпеки розглядаються в працях вітчизняних та зарубіжних вчених Л.Абалкіна [4], І.Богданова [6], Д.Буркальцевої [8], В.Гейца [17], З.Варналія [9], Я.Жаліла [10], М. Єрмошенка [13], Б.Кваснюка [17], Т.Ковальчука [16], В.Мунтіяна [12], Г.Сатарова [5], Ю.Харазішвілі [22], Л.Шевченка [11], Н.Юрківа [25] та багатьох інших. Серед державних регуляторних імперативів фінансових ринків корупція розглядається В.Лук'яновим [18]. Необхідно вказати на наукові здобутки в частині визначення організаційно-фінансових механізмів створення умов для подолання економічної злочинності та корупції в Україні В. Мандибури [19]. Значні внески в дослідження проблеми протидії корупції на докторському дисертаційному рівні зробили вітчизняні вчені у галузі права: О.Бусол [7], М.Мельник [20], а також вчений-політолог Є. Невмержицький [21], але слід констатувати факт, що більшість вітчизняних наукових напрацювань з питань протидії корупції в системі економічної безпеки стосується окремих напрямків, аспектів, сфер цієї боротьби і як правило у відриві від рішення проблем оздоровлення економіки в цілому.

Сучасний соціально-економічний стан України характеризується падінням національного виробництва, стрімким зниженням рівня життя більшої частини населення і як наслідок зростанням корупційних ризиків в більшості галузей і сферах національної економіки, тому виникає нагальна потреба в дослідженні корупції в якості деструктивного чинника економічної безпеки та обґрунтування основних організаційно-управлінських заходів антикорупційного впливу.

Методологія досліджень: методи термінологічного аналізу і операціоналізації понять використані для розкриття і уточнення загальнотеоретичних положень, що розкривають сутнісну природу, особливості й нюанси поглядів вчених на трактування поняття економічної безпеки; вивчення законодавчої бази дало можливість визначити проблему подолання корупції як ключову умову економічного зростання і забезпечення економічної безпеки; системний і діалектичний підходи сприяли дослідженню корупції в якості деструктивних зовнішніх екстерналій.

Метою статті: є дослідження корупції як деструктивного чинника економічної безпеки та обґрунтування основних організаційно-управлінських заходів антикорупційного впливу спрямованих на оздоровлення економіки та зміцнення економічної безпеки держави.

Основні результати дослідження.

Розгляд дефініції економічної безпеки з урахуванням сучасних реалій розвитку як національної, так і світової економіки. В сучасних умовах економічна безпека набуває першочергового значення, так як саме вона надає орієнтири для прийняття основних соці-

льно-економічних показників і розробки заходів для їхнього досягнення. Історично-науковий досвід доводить, що трансформація будь-якої економічної системи завжди супроводжується виникненням економічної кризи, тому невідворотним є постановка питання об економічній безпеці держави.

Сутність економічної безпеки реалізується в системі критеріїв і показників, але різноманітність поглядів щодо поняття економічної безпеки стає передумовою наукових розбіжностей стосовно детермінації даного поняття. Поняття економічної безпеки й систематизацію найбільш значущих підходів до її визначення сутності наводять у своїх дослідженнях Д. Буркальцева, З. Варналій, Я. Жаліло та інші [8; 9; 10].

Водночас розгляд наукових дефініцій даного поняття дозволяє погодитися із російським вченим І.Я. Богдановим, що слушно зауважив: "... з приводу визначення стану економіки, що відповідає вимогам економічної безпеки, на сьогоднішній день відсутня єдина думка. Окремі вчені вважають даний підхід надзвичайно деталізованим, інші акцентують увагу інтересах держави, залишаючи в тіні інтереси громадянина і суспільства" [6].

З. Варналій досліджуючи економічну безпеку з позицій системного підходу, зазначив, що економічна безпека є іманентною властивістю економічної системи, зумовленою наявністю синергетичних зв'язків між різними суб'єктами на різних рівнях ієрархії, виражаючи при цьому систему економічних відносин, які виникають у процесі узгодження, реалізації та захисту суб'єктами своїх інтересів [9]. Поняття економічна безпека можна застосовувати до різноманітних суб'єктів: окремих громадян, приватного підприємництва та державних підприємств, суспільства, національної економіки і держави загалом.

Експерт з макроекономічного прогнозування і дослідження тіньової економіки Ю.Харазішвілі розглядає економічну безпеку держави як інтегральну характеристику стану економічної системи, оскільки система включає ряд підсистем – найважливіших, взаємопов'язаних структурних складових безпеки, що відображають функціонування окремих сфер економіки: макроекономічну, інвестиційну, інноваційну, фінансову, соціальну, зовнішньоекономічну, енергетичну, продовольчу, демографічну. Вченим визначена економічна безпека як підсистема системи вищого рівня – національної безпеки, що досягається таким рівнем розвитку і таким станом захищеності економіки, який в повній мірі забезпечує потреби держави і створює умови для інноваційного розвитку. Цей висновок підтверджує складність і багатогранність поняття "економічна безпека" [22].

Методичними рекомендаціями щодо розрахунку рівня економічної безпеки України затвердженими Наказом міністерства економічного розвитку і торгівлі України визначено категорію економічної безпеки як стан національної економіки, що дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз, забезпечувати високу конкурентоспроможність у світовому економічному середовищі і характеризує здатність національної економіки до сталого та збалансованого зростання [3].

Найбільш ємним, та таким, що враховує сучасні реалії розвитку як національної, так і світової економіки, на наш погляд, є визначення економічної безпеки українського вченого М. Єрмошенка: "...такий стан економічного механізму країни, який характеризується збалан-

сованістю і стійкістю до негативного впливу внутрішніх та зовнішніх загроз, його здатністю забезпечувати на основі реалізації національних економічних інтересів стабільний і ефективний розвиток вітчизняної економіки і соціальної сфери" [13].

Виокремлення корупції в якості реального і потенційно деструктивного чинника економічної безпеки.

Складовими економічної безпеки згідно "Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України" [3], затвердженої Міністерством економіки України 2013 році є: виробнича, демографічна, енергетична, зовнішньоекономічна, інвестиційно-інноваційна, макроекономічна, продовольча, соціальна, фінансова безпеки. Але необхідно зауважити, що як і попередня, так і нова редакція наведених рекомендацій містять низку недоліків, які ускладнюють або звужують можливість її використання. Визначені недоліки стосуються як складу індикаторів (неповне врахування тіньових аспектів економічного розвитку та неврахування таких важливих індикаторів, як темпи науково-технологічного прогресу, завантаження капіталу, рівень тіньової зайнятості, рівень тіньової заробітної плати й ін.), так і методології інтегрального оцінювання. Українськими вченими Ю.Харазішвілі та Є.Дронь розроблена та обґрунтована удосконалена методологія інтегрального оцінювання економічної безпеки. Запропонована методологія відрізняється від офіційно затвердженої використанням мультиплікативної форми інтегрального індексу, містить низку додаткових новітніх індикаторів (відображаючих тіньові аспекти), без врахування яких оцінка не може в повній мірі бути адекватною реальній економіці. Прогнозні розрахунки економічної безпеки на середньостроковий період (з 2014 по 2020 роки) показали, що рівень економічної безпеки України вже на кінець 2014 року балансував на рівні нижнього порога. Причому з 9 складників запропонованої моделі 7 знаходилися нижче нижнього порога (макроекономічна, інвестиційна, інноваційна, зовнішньоекономічна, соціальна, демографічна та енергетична). Решта займала позицію на межі нижнього порога або між нижнім порогом і нижнім оптимальним. Жодна з складових не знаходилася в межах оптимальних значень. Все це є свідченням неефективності існуючої моделі економічного розвитку та макроекономічної політики в цілому [22].

Взаємодія суб'єктів ринкової економіки породжує зовнішні по відношенню до ринку ефекти (екстерналії). Вони мають вагомий наслідок для об'єктів та складових економічної безпеки: благополуччя людей, механізму функціонування ринку, оптимального розміщення ресурсів, ефективності ринкової рівноваги та ін. За даними міжнародних спостерігачів ключовою загрозою економічної безпеки та перешкодою позитивних трансформацій економіки України є високий рівень корупції. Корупція в умовах відсутності відповідного реагування і діючих бар'єрів стрімко розростається, вражаючи нові сфери та рівні національної економіки. В наслідок відбувається інституалізація корупції, формуються соціальні практики, перетворюючи корупцію у невіддільну частину життя суспільства. Розглянемо більш детально корупцію в якості деструктивних зовнішніх екстерналій окремих складових економічної безпеки:

Таблиця 1. Деструктивний вплив корупції на складові економічної безпеки

Складові економічної безпеки держави	Наслідки від корупційних впливів
макроекономічна	<i>Розширюється тіньова економіка.</i> Існують двосторонні взаємозв'язки між корупцією і діяльністю тіньової економіки. З одного боку, зрозуміло, що будь-яка економічна діяльність, нерегульована законодавчо, потребує бюрократичної (а діяльність в крупних масштабах і політичної) протекції, яка може бути забезпечена тільки незаконним шляхом, частіше за все, за допомогою корупційних зв'язків. Попит на незаконні дії також часто може бути наслідком витрат, пов'язаних з законною реєстрацією, організацією і веденням підприємницької діяльності, при зловживанні бюрократії власними повноваженнями. Законність в даному випадку призводить до значних постійних витрат, тому корупція спонукає фірми працювати або нелегально, або з порушенням встановлених законодавчо норм. При цьому, незаконні структури, також повинні сплачувати з доходу у вигляді хабарів. Як наслідок, відбувається зростання рівня корумпованості при збільшенні частки тіньового сектору в економіці. Це призводить до зменшення податкових надходжень до бюджету. Держава втрачає фінансові важелі управління економікою, а в зв'язку з невиконанням бюджетних зобов'язань загострюються соціальні проблеми. <i>Порушуються конкурентні ринкові механізми.</i> Конкуренція є головним чинником ефективності економіки, корупція призводить до того, що виграють не найбільш конкурентоспроможні підприємці, а ті, що незаконним шляхом мали можливість отримати переваги та привілеї. Як наслідок, відбувається зниження ефективності ринку і дискредитація ідеї ринкової конкуренції. <i>Корупція і можливості макроекономічного управління.</i> Корупція позначається на потенційних можливостях макроекономічної політики. Статистичний аналіз підтверджує, що корупція взаємопов'язана із засобами управління потоками капіталу. На це є дві причини: по-перше, чим більш корумпована країна, тим менше її здатність стягувати податки і відповідні збори. Граничні витрати, пов'язані з оподаткуванням, різко збільшуються зі зростанням рівня корупції. По-друге, прямі іноземні інвестиції складають відносно меншу частку імпорту капіталу в корумпованих країнах, ніж у країнах з більш низьким рівнем корупції. Корумповані країни мають більш нестійкий портфель заощаджень, що, в свою чергу, знижує можливості макроекономічного управління [5]. <i>Негативний вплив на економічне зростання.</i> Одним з найактуальніших питань є взаємозв'язок між рівнем корумпованості країни та темпами економічного зростання. Вченими доведено існування помітної оберненої кореляційної залежності між обсягом ВВП на душу населення і рівнем корупції: бідні країни з низьким рівнем життя, як правило більш корумповані, ніж країни з розвинутою ринковою економікою, рівень доходів населення в яких високий.
виробнича	<i>Криміналізація бізнесу.</i> Вченими галузі права доведено, що із зростанням капіталізації бізнесу різко зростає ступень його криміналізації. Внаслідок даної закономірності виникає прямий нерозривний двосторонній взаємозв'язок між тіньовою економікою і корупцією: вони невіддільні та породжують один одного. <i>Розширюються масштаби корупції в недержавних установах (підприємствах, фірмах).</i> Це призводить до зменшення ефективності їх роботи, як наслідок, відбувається зниження ефективності економіки країни загалом. <i>Зростають ціни та тарифи за рахунок корупційних "накладних" витрат.</i> <i>Втрата державою майна, земель та підприємств стратегічного значення</i> шляхом доведення їх до банкрутства та відчуження на користь суб'єктів підприємницької діяльності. <i>Розповсюдження практики незаконної приватизації і банкрутств,</i> що ускладнює появу ефективних власників.
демографічна	Кадрова корупція, поширення бідності працюючого населення, значні адміністративні бар'єри для підприємців призводять до зростання трудової міграції. Загрозливою тенденцією для України є подальший <i>відтік інтелектуального капіталу</i> та зниження віку емігрантів.
енергетична	<i>Високий рівень тіньового споживання паливно-енергетичних ресурсів підприємствами;</i> завдяки корупції як форми тіньового лобювання економічних інтересів, а також під прикриттям такого різновиду економічної корупції як зрощування бізнесу і влади, енергетичні підприємства мають можливість, використовуючи фіктивні статті витрат і таким чином завищуючи реальні витрати, добиватися <i>підвищення тарифів</i>. Отримані кошти виводяться різноманітними шляхами за кордон в офшорні зони. Внаслідок чого виникає від'ємний кумулятивний ефект – завищенні тарифи призводять до зростання собівартості інших виробників, реально збільшуючи їхні статті видатків, при цьому, забираючи ресурси які могли би бути спрямовані на збільшення заробітних плат, соціальне забезпечення і інвестиції в економіку України.
зовнішньо-економічна	<i>Викривлення структури міжнародної торгівлі.</i> Дослідження впливу корупції на міжнародну торгівлю ускладнюється великою кількістю показників, які необхідно враховувати при проведенні такого аналізу, зокрема: мовні бар'єри, географічне розташування, структура експорту та імпорту, торговельні бар'єри і багато інших. Доведено, що експортери, які готові йти на поступки і давати хабарі, мають конкурентні переваги перед іншими в торгівлі з країнами, які сприймаються як корумповані. Таким чином, країни-експортери несуть частину відповідальності за рівень хабарництва в міжнародній торгівлі. Що стосується імпорту, то корупція створює бар'єри у торгівлі і призводить до значного зростання і різноманітності тарифних ставок на імпортовані товари. Велике розмаїття імпортованих мит збільшує можливість митних чиновників отримувати корупційні доходи, маніпулюючи класифікацією імпортованих товарів.
інвестиційно-інноваційна	<i>Погіршується інвестиційний клімат.</i> Експертами Світового банку доведено, що рівень корупції негативно впливає на співвідношення обсягів інвестицій та валового внутрішнього продукту. Розглядаючи корупцію як своєрідний податок на бізнес, вони вважають, що кожне збільшення цього податку на один відсоток скорочує надходження прямих інвестицій в країну на п'ять відсотків, тобто зменшення рівня корумпованості чиновників призводить до зростання інвестицій.
продовольча	<i>Надходження на ринок продукції низької якості.</i> Можливість застосування подвійних стандартів якості продукції іноземних виробників завдяки хабарництву чиновників різних рівнів влади.
соціальна	<i>Відволікаються кошти від цілей соціального розвитку.</i> Тим самим загострюється бюджетна криза, знижується здатність влади вирішувати соціальні проблеми. Закріплюється і різко зростає майнова нерівність, бідність значної частини населення. Завдяки корупції відбувається несправедливий перерозподіл коштів на користь вузьких груп за рахунок найбільш вразливих верств населення. <i>Дискредитується право як основний інструмент регулювання життя держави і суспільства.</i> У суспільній свідомості формується уявлення про відсутність захисту громадян і перед злочинністю, і перед представниками влади. Корумпованість правоохоронних органів сприяє зміцненню організованої злочинності. Остання, шляхом злиття з корумпованими групами чиновників і підприємців, посилюється ще більше за допомогою доступу до політичної влади і можливостям відмивання грошей. Зростає соціальна напруженість, що вражає економіку і загрожує політичній стабільності в країні [5].

Закінчення табл. 1

Складові економічної безпеки держави	Наслідки від корупційних впливів
фінансова	<i>Неефективно використовуються бюджетні ресурси.</i> Розподіл бюджетних коштів – це високо корупційний процес, особливо при розподілі державних замовлень та кредитів. Навіть у розвинутих країнах, корупція втрачають залишки цивілізованості в боротьбі за частку "державного пирога". Неупереджена статистика свідчить, що навколо державних замовлень здійснюється біля 40 % усіх корупційних діянь у США, Західній Європі, Японії та країнах Азії, що швидко розвиваються [24]. Для України саме забезпечення прозорості у сфері державних закупівель було однією з основних вимог на шляху підписання Угоди про Асоціацію з ЄС [27]. Корупція в системі державних закупівель приводить до колосальних втрат (та збитків) для будь-якої країни. По-перше, це фінансові втрати як наслідки укладання угод на невідповідних для держави та суспільства умовах. В основі таких угод полягає штучне завищення закупівельних цін на товари, роботи і послуги в порівнянні з їх поточним ринковим рівнем. Причинами завищення цін при укладанні таких угод постачальником, можуть бути понесення ним додаткових витрат, пов'язаних з участю у тендері, або система так званих "відкатів" (грошова сума, котра, як правило, обчислюється у відсотках до очікуваної вартості закупівлі), які отримує чиновник, наділений певним колом владних повноважень, що дозволяє йому впливати на результати тендеру та визначення переможця. По-друге, це якісні втрати при укладанні (та при виконанні) договорів на закупівлю товарів, робіт і послуг для державних потреб внаслідок порушення діючих норм та стандартів, з невиконанням технічних умов, низької якості, з гіршими умовами гарантійного та післягарантійного обслуговування, із недостатніми вимогами до контролю за якістю виконання робіт тощо [26]. <i>Руїнація фінансової системи.</i> Існуюча в Україні система регулювання та нагляду щодо фінансової сфери не може бути визнана ефективною. Так, до цього часу ефективність регулювання фондового ринку є досить низькою, про що свідчать незначні обсяги цього ринку, а також суттєві деформації корпоративних відносин в Україні. Регулювання страхового ринку на різних етапах здійснювали Комітет по страховому нагляду та Міністерство фінансів України. Національна комісія, що мала б здійснювати ефективне державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, досі не спромоглася досягти якісних змін у їх функціонуванні. Результативність даного регуляторного органу залишалася недопустимо низькою. Свідченням цього було використання різних корупційних фінансових схем у страхуванні, за допомогою яких за останні роки значні суми коштів були вивезені за кордон, виведені з-під оподаткування, а також вкрадені у страховальників. Замість запровадження світового досвіду регуляторної політики з ліберальними суспільно-економічними принципами в Україні посилюється фіскальний та адміністративний тиск на фінансових агентів. Останні ж прагнуть адаптуватись до жорстких умов існування, намагаючись виконувати численні регулятивні вимоги лише формально. Крім того зростають такі негативні явища як торгівля інсайдерською інформацією; впливання коштів в комерційні банки, що спекулюють проти національної валюти; відтік капіталів до офшорних зон; криміналізація фінансової сфери, пов'язана з перетоком фінансів у тіньову сферу; монополізація фінансово-банківської діяльності.

Джерело: складено автором

Висновки: отримані результати проведеного дослідження дозволяють стверджувати, що на даний час серед реальних загроз економічній безпеці України найбільш відчутною є економічна корупція. Остання являє собою багаторівневу систему негативних ефектів та впливів і в кінцевому підсумку виступає найбільш деструктивним чинником, що породжує україн негативні наслідки. Тому попередження і протидія економічній корупції має конструюватися й здійснюватися системно. При цьому досягнення економічної безпеки повинна бути атрибутом, невід'ємною складовою антикорупційної політики держави.

Виходячи з цього, на даний час край назрілим кроком є розробка Концепції економічної безпеки, що має базуватися на таких засадах та принципах:

1. Держава повинна активно сприяти створенню і функціонуванню базових ринкових інститутів – організовувати і захищати ринкові принципи. Йдеться передусім про забезпечення й неухильне дотримання законності, демонополізацію економіки, без чого ефективна діяльність підприємств неможлива, недопустимість розкрадання державної власності, всебічна підтримка інвестиційного кредитування тощо.

2. Корупцію слід ліквідувати, починаючи з державних монополій, де концентруються найбільші за обсягом фінансові операції. Перш за все, це система державних закупівель, фінансово-банківська система, такі монополістичні сфери, як Укргазвидобуток, Нафтогаз України, Укрнафта, Укрзалізниця та ін.

3. Невідкладно забезпечити деолігархізацію національного господарства й економіки. Неминучими наслідковими процесами олігархічної економіки є тотальна корупція, незаконне судочинство, контроль напівмафіозних структур у найважливіших сегментах економіки, підкуп високорангових посадовців тощо. Мають, врешті-решт бути державні імперативи не корупційного функціонування національної економіки.

4. Відповідні державні заходи потрібні для подолання економічної депресії. Завдання держави переорієнтувати інвестиції з непродуктивної сфери (накопичення спекулятивного капіталу, інвестиції в засоби розкоші) до реального сектору і соціальне забезпечення. Необхідно вибудовувати нові відносини з Міжнародним валютним фондом та Світовим банком, від яких мали б надходити валютні трансші в формі інвестицій в реальну економіку.

5. Держава повинна сприяти розвитку конкурентного середовища, підтримуючи створення нових підприємств. Більшість підприємств раніше державних, нині приватизовані, зберегли всі попередні проблеми: неефективне використання ресурсів, значні розміри, граничну вертикальну інтеграцію, застарілі технології, консерватизм, некомпетентність в управлінні.

6. Необхідно кардинально змінити монетарну політику Національного банку, законодавчо передбачити персональну відповідальність за її ефективність. Діяльність Національного банку України повинна бути транспарентною, тобто, інформація, яка розкривається центральним банком має бути достатньою мірою до-

стовірною, своєчасною, зрозумілою та опрацьованою, щоб суб'єкти регульованих ним ринків могли приймати на підставі цієї інформації певні рішення.

Дискусійними та такими, що потребують подальшого наукового дослідження і обґрунтування є питання пов'язані з вивченням корупції як економічного феномену та ключової загрози національної безпеки. В даному напрямку необхідно сформулювати методологічний підхід за яким корупція есплікується в якості неформального економічного інституційного утворення.

Список використаних джерел

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року "Про Стратегію національної безпеки України": Указ Президента України від 26 травня 2015 року № 287/2015 [електронний ресурс] : // <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>.
2. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19.06.2003 № 964-IV [електронний ресурс] : // <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/964-15>.
3. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29 жовтня 2013 року N 1277 [електронний ресурс] : // http://cct.com.ua/2013/29.10.2013_1277.htm.
4. Абалкин Л.И. Экономическая безопасность России: угрозы и их отражение / Л.И. Абалкин // Вопросы экономики. – 1994. – №12. – С. 5.
5. Антикоррупционная политика / Под ред. Г.А.Сатарова – М.: Фонд ИНДЕМ, РА "СПАС", 2004. [електронний ресурс]: <http://www.indem.ru>.
6. Богданов И.Я. Экономическая безопасность России. Теория и практика. М., 2001.
7. Бусол О.Ю. Протидія корупційній злочинності в Україні у контексті сучасної антикорупційної стратегії автореф. дис... д-ра юрид. наук: 12.00.08 / О.Ю. Бусол; НАН України, Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького. – К., 2015. – 37 с. – укр.
8. Буркальцева Д.Д. Институциональное забезпечення економічної безпеки України: монографія / Д.Д. Буркальцева. – К.: Знання України, 2012. – 347 с. – Бібліогр.: с. 318-333.
9. Варналії З.С. Економічна безпека України: проблеми та пріоритети зміцнення: [монографія] / З.С. Варналії, Д.Д. Буркальцева, О.С. Саєнко. – К.: Знання України, 2011. – 299 с. – Бібліогр. в кінці розд.
10. Жаліло Я.А. Економічна безпека держави, підприємства, особи в інтегрованому суспільстві / Я.А. Жаліло // Актуальні проблеми міжнар. Відносин. – К.: Київський ун-т : Ін-т міжнар. відносин. – 2001. – Вип. 26. – С. 24-27.
11. Економічна безпека держави: сутність та напрями формування: монографія/ Л. С. Шевченко, О. А. Гриценко, С. М. Макуха та ін. / за ред. д-ра екон. наук, проф. Л. С. Шевченко. – Х.: Право, 2009. – 312 с.
12. Економічна безпека держави: стратегія, енергетика, інформаційні технології: монографія/ [Мунтян В.І., Прокопенко О. В., Петрушенко М. М. та ін.]; за наук. ред. д.т.н., проф. Лук'яненко С. О., к.е.н., доц. Караєвої Н. В. – К.: Видавництво ООО "Юрка Любченка", 2014. – 468 с.

А. Волошенко, канд. екон. наук, доц.

Национальный университет обороны Украины имени Ивана Черныховского, Киев, Украина

КОРРУПЦИЯ КАК ДЕСТРУКТИВНЫЙ ФАКТОР ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

В статье проанализировано феномен коррупции как деструктивный фактор экономической безопасности. Обоснована многоуровневая система негативных экстерналий коррупции как угроз экономической безопасности Украины. Предложены организационно-управленческие мероприятия, направленные на укрепление экономической безопасности государства.

Ключевые слова: коррупция; экономическая безопасность; деструктивный фактор; оздоровление экономики.

A. Voloshenko, PhD in Economics, Associate Professor

National University of Defense of Ukraine named by Ivan Chernyakhovski, Kyiv, Ukraine

CORRUPTION AS A DESTRUCTIVE FACTOR OF ECONOMIC SECURITY

In the article the scientific views on the definition of economic security considering modern realities of the national and world economies have been reviewed. The fundamental documents of national security policy of Ukraine have been investigated. Determined that among the dangers of the vital national interests of Ukraine, corruption is one of the most destructive factors on the results of economic security. The multi-level system of negative external effects of corruption as threats of economic security of Ukraine has been grounded. The organizational and management measures directed towards the strengthening of the economic security of Ukraine have been suggested. Paid to the need for a systematic approach to preventing and combating economic corruption, herewith the achieve of economic security should be an attribute, an integral part of anti-corruption policy.

Key words: corruption; economic security; destructive factor; economic improvement.

13. Ермошенко М.М. Фінансова безпека держави: національні інте- реси держави, реальні загрози, стратегія забезпечення [Текст] / М.М. Ермошенко. – К.: КНТЕУ, 2001. – 309 с.

14. Інформаційне агентство "УНІАН": виступ на бізнес-форумі А. Абронавічуса [електронний ресурс]: // economics.unian.ua

15. Ковальчук Т. "Абсолютний нуль" / щоденна газета "День" [еле- ктронний ресурс] // m.day.kiev.ua

16. Ковальчук Т.Т. Економічна безпека і політика: із досвіду про- фесійного аналітика. – К.: Т-во "Знання", КОО, 2004. – 638 с.

17. Концепція економічної безпеки України / [В.М. Гєєць, Б.Є. Ква- снюк та ін.]; кер. проекту В.М. Гєєць. – К.: Логос, 1999. – 56 с.

18. Лук'янов В.С. Сучасні фінансові ринки / В.С. Лук'янов. – К.: Знання, 2013. – 479 с.

19. Мандибура В.О. Організаційно-фінансові напрями подолання економічної злочинності і корупції в Україні / В.О. Мандибура // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економі- ка. – 2006. – №83. С. 4-6.

20. Мельник М.І. Кримінологічні та кримінально-правові проблеми протидії корупції [Текст]: Дис. д-ра юрид. наук: 12.00.08 / Мельник Ми- кола Іванович; Національна академія внутрішніх справ України. – К., 2002. – 506 арк.

21. Невмержицький Є.В. Корупція як соціально-політичний фе- номен: автореф. дис... д-ра політ. наук: 23.00.02 / Є.В. Невмержицький; НАН України, Ін-т політ. і етнонац. дослідж. ім. І.Ф.Кураса. – К., 2009. – 34 с. – укр.

22. Прогнозування індикаторів, порогових значень та рівня еко- номічної безпеки України у середньостроковій перспективі; аналіт. доп./ Ю.М. Харазішвілі, Є.В. Дронь. – К.: НІСД, 2014. – 117с.

23. Савич І. Вплив тінізації бюджетних відносин на макроекономіч- ні показники / І.Савич // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. – 2015. – № 2 (167). С. 117-122. [електронний ресурс]: <http://dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2015/167-2/19>.

24. Смиричинський В.В. Прок'юремент як механізм формування конкурентоспроможного ринку державних закупівель європейського типу в Україні / В. В. Смиричинський // Журнал "Конкуренція". – 2004. – № 4 (13). – С. 8-12.

25. Юрків Н.Я. Економічна безпека реального сектора економіки України: стратегічні пріоритети і теоретико-методологічні засади забез- печення : монографія. – Львів: ПАІС, 2012. – 400 с.

26. Шейко О. Способи протидії корупції у сфері державних закупі- вель. ДЗУ № 7 (37) за липень 2007.

27. ENP Country Progress Report 2012 – Ukraine Brussels, 20 March 2013 [електронний ресурс]: http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-13-257_en.htm#_blank;

28. Varnalii Z. Preconditions and determining causes of the shadow economy in Ukraine / Z.Varnalii, I. Savych // Вісник Київського національ- ного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. – 2014. – №2(155). С. 49-55. [електронний ресурс]: <http://dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2014/155-2/10>.

Надійшла до редколегії 01.01.16

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics, 2015; 1 (178): 11-18

УДК 336.774

JEL E500

DOI: <http://dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2016/178-1/2>

Г. Кришталь, канд. екон. наук
АТ "Райффайзен Банк Аваль", Київ

ЗАСТОСУВАННЯ СТРУКТУРНОЇ МОДЕЛІ ДЛЯ ОЦІНКИ СУКУПНОГО ФІНАНСОВОГО РИЗИКУ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ

Розглянуто концептуальні підходи застосування структурної моделі для оцінки фінансового ризику комерційних банків, а саме, вимірювання ризиків в комплексі: порівняння розміру капіталу, розрахованого на основі стандартного підходу Базеля II, просунутого підходу Базеля II і структурної моделі. Аналіз результатів застосування моделі в ситуації економічної кризи, а саме достатності капіталу комерційних банків. Висвітлено єдиний підхід до вибору міри ризику і його параметрів, для вимірювання ризиків різної природи.

Ключові слова: фінансові ризики; комерційні банки; активи; Базель; структурна модель.

Вступ. В умовах кризового та посткризового стану економік, для банків ключовими напрямками у роботі залишаються наступні: досягнення поставлених стратегічних цілей та забезпечення зростання (принаймні стабільності) доходності.

Відтак, у змінному середовищі банки мають акцентувати увагу на бізнес-процесах, які дозволяють досягати пріоритетних цілей, а системи ризик-менеджменту і внутрішнього контролю повинні бути націлені на забезпечення ефективності реалізації заходів з попередньою ідентифікацією фінансових ризиків та наступними способами реагування (впливу) на них – до прийняття управлінських рішень.

Підходи до оцінки та управління окремими видами фінансових ризиків докладно описані в літературі і застосовуються на практиці. Але проблеми вимірювання та побудови моделей, агрегують дані про фактори фінансових ризиків різної природи (кредитних, ринкових, операційних), не вивчені досить добре. Між проявами фінансового ризику можуть існувати взаємозв'язки, які необхідно враховувати при прийнятті управлінських рішень. Недооцінка або переоцінка сукупного фінансового ризику впливає на стійкість і ефективність функціонування комерційних банків. Таким чином, необхідна побудова моделей, що враховують різноманітні фактори фінансових ризиків та їх інтегральний вплив на фінансовий результат комерційних банків.

Таким чином детальний розгляд питань щодо організації й роботи систем ризик-менеджменту і внутрішнього контролю комерційних банків та розвитку теоретико-методологічних основ інтеграції таких процесів з метою прийняття обґрунтованих управлінських рішень в змінних умовах розвитку бізнесу стає особливо актуальним.

Мета статті. У рамках дослідження можливостей застосування структурної моделі на реальних емпіричних даних автором поставлено мету:

- проаналізувати результати застосування моделі в ситуації економічної кризи використовуючи фінансові показники комерційних банків: чи достатній наявний капітал комерційних банків;

- проаналізувати результати застосування моделі з використанням фінансових показників комерційних банків України: провести порівняння розміру капіталу, розрахованого на основі стандартного підходу Базеля II, просунутого підходу Базеля II і структурної моделі.

Об'єктом дослідження є наявний капітал комерційних банків.

Предметом дослідження є теоретичні, методичні та організаційні аспекти застосування структурної моделі на реальних емпіричних даних комерційних банків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості вимірювання міри сукупного ризику відобра-

жені в роботах: Міщенко В.І., Вітлінського Б.В., Наконечного С.І., Івченко І.Ю., Петрука О.М., Примостки Л., Пезье А., Черубіна Ю., Лучіано Є., Веккіато В., Розенберга Дж., Шуерманна Т., Мороні М., Карнагліа А., Міньола Г., Фантацціні Д., Алексеева У.В., Шолохова В.В., Соложенцева Е.Д., Пенікаса Г.І., Фаррахова І.Т. Але проблемам ризик-менеджменту і формування внутрішніх процедур аналізу та оцінки достатності капіталу відносно аналізу сукупного фінансового ризику приділялася недостатня увага.

В роботі Фантацціні Д. наводиться розрахунок економічного капіталу з урахуванням агрегування ринкового і кредитного ризиків. Показано, що врахування їх кореляції дозволяє отримати "чисту (нетто) позицію комерційного банку за ризиками", яка значно менша, ніж оцінки, отримані при прийнятті консервативних принципів агрегування Базеля II.

Як відзначають автори, найістотнішим недоліком простого підсумовування фінансових ризиків є ігнорування фундаментального принципу управління фінансовими ризиками – диверсифікації [13].

За аналогією з ринковими та кредитними ризиками загальні фактори фінансового ризику можуть бути виявлені і у операційних ризиках, що дозволить отримувати більш реальні оцінки сукупного фінансового ризику.

У роботах професора Базельського університету І.Т. Фаррахова також розглянуто факторний метод визначення величини сукупного фінансового ризику, а саме проводиться агрегування кредитного та ринкового ризику (фондового, валютного, процентного ризиків). При цьому оцінюється вплив змін факторів фінансового ризику на зміну вартості портфеля. Під факторами фінансового ризику розуміються: кредитного ризику – кумулятивна вірогідність оголошення дефолту протягом року; ринкового ризику – зміна ринкових цін, ринкових індексів, валютних курсів, процентних ставок.

Недоліком описаних факторних моделей є підхід до вибору факторів фінансового ризику, так як в модель включається досить вузький спектр ризиків (не враховуються операційні ризики і взагалі не описані чинники бізнес – ризиків). Велику складність також представляє оцінка впливу відібраних факторів фінансового ризику на очікувані доходи комерційних банків. Так як спектр фінансових ризиків, що включаються в модель, може бути неповним, тобто ймовірність виникнення неврахованих факторів і невірною пояснення впливу конкретного фактору ризику на дохід бізнес-підрозділу [12].

В той же час роботи перерахованих вчених і фахівців присвячені окремим методам і аспектам вимірювання фінансових ризиків, але не розглядають проблеми вимірювання ризиків в комплексі: порівняння розміру капіталу, розрахованого на основі стандартного підходу Базеля II, просунутого підходу Базеля II і структурної моделі.

Методологія дослідження. Основними методами дослідження в статті стали загальнонаукові методи пізнання – методи аналізу, порівняння, аналогій, системного підходу. Методи аналізу використано для детального аналізу фінансових даних комерційних банків.

Використання методу аналогій дозволило врахувати результати міжнародного досвіду у впровадженні структурної моделі та застосувати її в проведенні аналізу комерційних банків в цілому.

Метод порівняння широко застосовано для порівняння проаналізованих даних та складання графіків.

Системний підхід дозволив розглядати законодавство країни та Базель II системно з метою визначення оптимальних підходів до його вдосконалення.

Виклад основного матеріалу. Для комерційних банків була розглянута динаміка факторів фінансового ризику та обсягів відповідних портфелів, схильних до даного ризику, помісячно з 2014 по 2015 рік:

- дохідність за кредитами (з урахуванням вартості резервування) фізичних осіб, юридичних осіб, комерційних банків;
- вартість депозитів фізичних осіб, юридичних осіб, комерційних банків;
- прибутковість ринкового портфелю цінних паперів;
- питома вага адміністративно-господарських витрат в активах комерційних банків.

Для кожного фактору фінансового ризику за даними за 2014-2015 рр. були побудовані моделі – параметричні апроксимації їх історичних розподілів. Дані розподілення здійснені з використанням найбільш поширених розподілів, статистичні критерії Колмогорова-Смірнова для найбільш поширених розподілів представлені в табл. 1.

Таблиця 1. Параметри апроксимуючих розподілів

Distribution (розподіл)	K-S критерій Колмогорова-Смірнова)	Parameters (параметри підбраного розподілу)
Max Extreme	0,1364	Likeliest=-0,01; Scale=0,07
Beta	0,1419	Minimum=-0,12; Maximum=0,45; Alpha= 1,91796; Beta=5,91642
Lognormal	0,1508	Location=-0,30; Mean=0,02; Std. Dev.=0,08
Weibull	0,1511	Location=-0,14; Scale=0,18; Shape=2,02059
Gamma	0,1533	Location=-0,21; Scale=0,03; Shape=8,01282
Logistic	0,1625	Mean=0,02; Scale=0,05
BetaPERT	0,1819	Minimum=-0,12; Likeliest=-0,05; Maximum= 0,45
Normal	0,2002	Mean=0,02; Std. Dev.=0,08
Student's	0,2006	Midpoint=0,02; Scale=0,08; Deg. Freedom=30
Triangular	0,2199	Minimum=-0,14; Likeliest=0,00; Maximum= 0,24
Min Extreme	0,2388	Likeliest=0,07; Scale=0,09
Uniform	0,2832	Minimum=-0,12; Maximum=0,22
Pareto	-	No Fit
Exponential	-	No Fit

Джерело: авторський розрахунок

На рис.1 показана модель розподілу вартості резервування за фінансовими даними 2014-2015 рр., з використанням Lognormal розподілення, яка відображає поведінку факторів фінансового ризику при розподілі

вартості резервування. Вірогідність збільшення вартості резервування найбільш чітко спостерігається протягом перших трьох місяців з аналізованих.

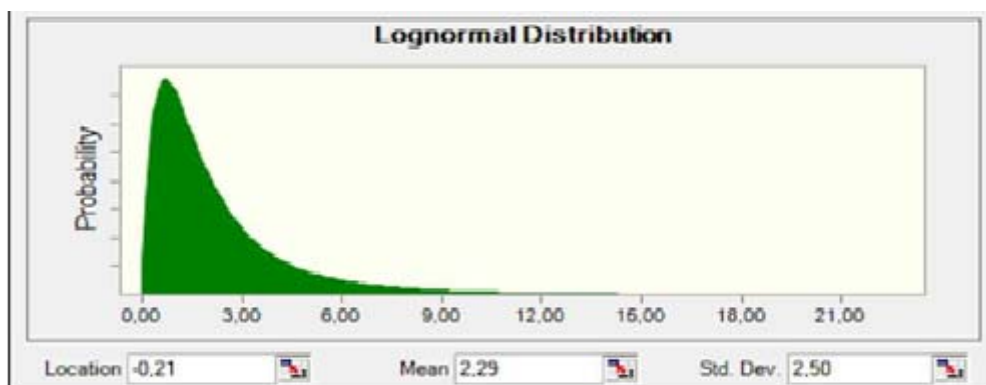

Рис.1. Апроксимація історичного розподілу вартості резервування (за 2014-2015 рр.)

Джерело: авторське

На рис. 2 показана модель розподілу дохідності кредитного портфелю юридичних осіб за фінансовими даними 2014-2015 рр., з використанням Min Extreme розподілення, яке відображає поведінку факторів фінансового ризику при розподілі дохідності кредитного

портфелю юридичних осіб. Вірогідність фінансового ризику зниження дохідності кредитного портфелю юридичних осіб спостерігається починаючи з 14 по 16 місяць з аналізованих.

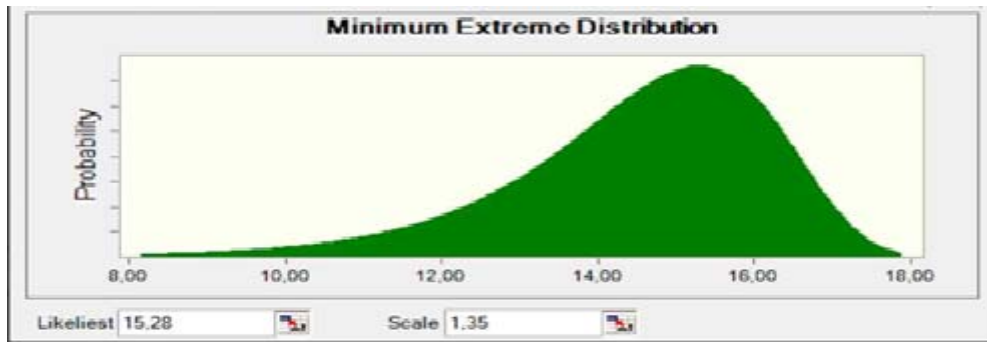

Рис.2. Апроксимація історичного розподілу дохідності кредитного портфелю юридичних осіб (за 2014-2015 рр.)

Джерело: авторське

На рис.3 показана модель розподілу вартості депозитів фізичних осіб за фінансовими даними 2014-2015 рр., з використанням Weibull розподілення, яке відображає поведінку факторів фінансового ризику при розподілі

вартості депозитів фізичних осіб. Вірогідність виникнення ризику зниження вартості депозитів фізичних осіб спостерігається з 8 по 11 місяць з аналізованих.

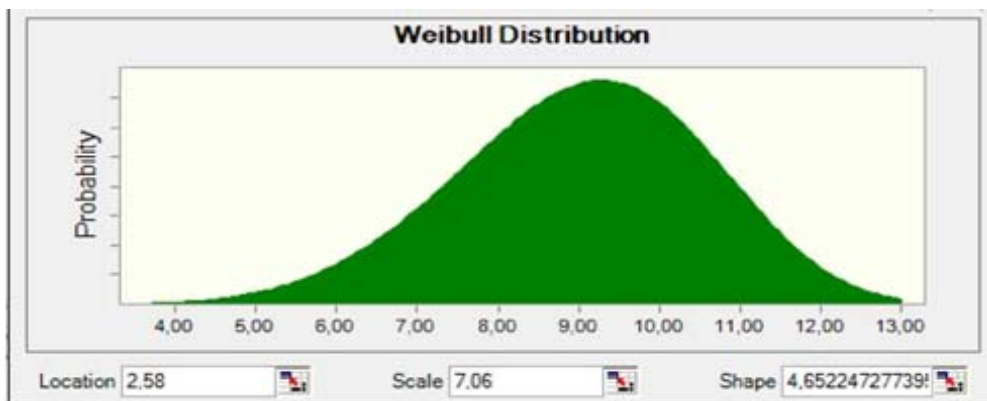

Рис.3. Апроксимація історичного розподілу вартості депозитів фізичних осіб (за 2014-2015 рр.)

Джерело: авторське

На рис.4 показана модель розподілу вартості депозитів фізичних осіб за фінансовими даними 2014-2015 рр., з використанням Triangular розподілення, яке відображає поведінку факторів фінансового ризику

при розподілі вартості депозитів юридичних осіб. Вірогідність фінансового ризику зниження вартості депозитів юридичних осіб спостерігається з 11 по 13 місяць з аналізованих.

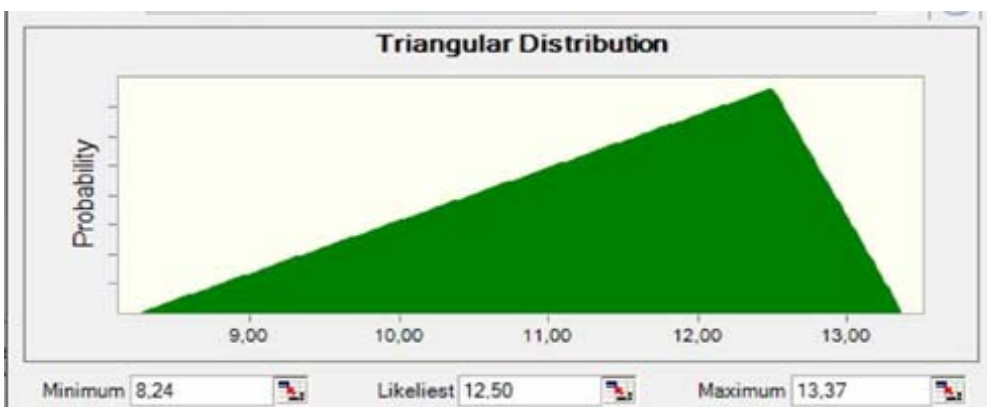

Рис.4. Апроксимація історичного розподілу вартості депозитів юридичних осіб (за 2014-2015 рр.)

Джерело: авторське

На основі отриманих розподілів з використанням методу Монте-Карло було вироблено 10 000 симуляцій, в яких спочатку визначалися значення факторів фінансового ризику, а потім на їх основі розраховувалося значення сукупного фінансового ризику комерційних

банків. За результатами імітаційного моделювання згідно моделі (1) – (4) визначалися середні значення прибутковості діяльності банку з урахуванням ризику (ROA), а також VaR-даного показника на довірчому рівні 95% і 99%. Отримані результати представлені в таблиці 1.

Таблиця 1. Середні значення прибутковості діяльності комерційних банків

Параметр	Значення станом на 10.2015
Активи комерційних банків, млн. грн.	24 744 421
ROA (кризовий сценарій)	0,56%
VaR по ROA (99%)	22,893
VaR по ROA (95%)	14,161
Сукупний фінансовий ризик (99%), млн. грн.	3 172 235
Сукупний фінансовий ризик (95%), млн. грн.	1 962 233

Джерело: [11]

Капітал комерційних банків на момент розрахунку становив 4438018 млн. грн. Результати стрес-тестування показують, що зниження капіталу комерційних банків у разі реалізації кризового сценарію складе:

- не більше 44,2% з довірчою ймовірністю 95% (1962233 млн. грн. / 4438018 млн. грн. = 0,442);
- не більше 71,5% з довірчою ймовірністю 99% (3172235 млн. грн. / 4438018 млн. грн. = 0,715).

Для порівняння наведемо результати стрес-тесту, який був проведений одним з комерційних банків України для оцінки реального фінансового стану комерційних банків в квітні 2015 року. Стрес-тест показав, що близько третина комерційних банків його не пройшли, а отже не змогли дотриматися встановлених НБУ нормативів.

Сукупні втрати у разі реалізації сценарію, закладеного в досліджуваному комерційному банку склали б 5,2% ВВП або 50,7% капіталу комерційних банків, що на 01.01.2015 г. становило 2317 млрд. грн. В результаті у більшості комерційних банків рівень достатності капіталу досягне нижче мінімально встановленої позначки в 10%, а у 80% з них – і зовсім стане нижче 2%.

У розрахунках по структурній моделі сукупні втрати комерційних банків складуть 71,5% (з довірчою ймовірністю 99%), що перевищує оцінку НБУ на 20,8 або 40%. При цьому близько 60% комерційних банків не зможуть утримати рівень достатності капіталу вище нормативного значення.

Проведений стрес-тест підтверджує актуальність завдання підвищення достатності капіталу комерційних банків України, який в умовах негативних системних змін повинен буде протистояти зниженню якості і зби-

льшення волатильності прибутковості активів комерційних банків. Якщо не вживати превентивних заходів, середній норматив достатності капіталу комерційних банків України знизиться більш ніж в 2 рази і вийде за допустимі межі як для банківської системи в цілому, так і для найбільших українських комерційних банків.

Тому українські комерційні банки повинні розвивати внутрішні процедури оцінки достатності капіталу, проводити стрес-тестування своїх портфелів з погляду реалізації всіх фінансових ризиків, формувати систему VaR-лімітів за видами ризиків і видами операцій [1].

Розглянемо тепер, яку оцінку сукупного фінансового ризику комерційних банків ми отримаємо, якщо застосуємо структурну модель до емпіричних показниками його діяльності, і наскільки ця оцінка буде відрізнятися від значень регулятивного капіталу, оцінюваного із застосуванням різних підходів, рекомендованих Базельським комітетом з банківського нагляду.

Відповідно до стандартного підходу розмір кредитного ризику розраховується як 8% розмірів активів, зважених за ризиком. Активи, зважені за ризиком, розраховуються як добуток обсягу активу на коефіцієнт ризику, який залежить від зовнішнього кредитного рейтингу. Рейтинги, застосовувані на рівні субпортфелів, що входять в кредитний портфель, представлені в таблиці 2.

Таблиця 2. Розрахунок активів, зважених за ризиком по стандартному підходу

Елемент портфеля	Рейтинг	Коеф. ризику	Об'єм, тис. грн.	Розмір активів, зважених за ризиком, тис. грн.
1. Кредитний портфель				
1.1. Позики та кошти, надані банкам	От ВВ+ до В-	100	813 826 604	813 826 604
1.2. Позики корпоративним клієнтам та суб'єктам малого бізнесу (в т.ч. векселя)	От ВВВ+ до ВВ-	100	1 726 609 127	1 726 609 127
1.3. Позики державним органам влади	От ВВВ+ до ВВВ-	50	45 352 577	22 676 289
1.4. Позики фізичним особам		75	15 123	11 342
Всього				2 563 123 362
2. Ринковий портфель				
2.1. Цінні папери	VaR 99% – 0,105		322 775 138	33 913 647
2.2. ОВП	VaR 99% – 5,356		1 948 133	17 438 179
Всього				44 347 067

Джерело: [11]

Розмір ринкового ризику розрахований як добуток VaR 99% дохідності і розміру позиції під ризиком для відповідного портфеля (портфель цінних паперів і валютна позиція).

Операційний ризик розрахований відповідно до базового індикативним підходом Базеля II. Відповідно до цього підходу операційний ризик становить 15% від

середньорічного валового доходу комерційних банків, розрахованого за останні 3 роки.

Розмір операційного ризику за базовим індикативним підходом становить 31502159 тис. грн.

Разом сукупний фінансовий ризик у відповідності зі стандартним підходом Базеля II дорівнює $8\% * (2563123362 + 12,5 * 31502159 + 12,5 * 44347067) = 280899095$ тис. грн.

Згідно просунутого підходу вимоги до капіталу розраховуються виходячи їх ймовірності дефолту контрагента, яка в свою чергу залежить від рейтингу [2, 4, 5]:

$$CR = LGD^* \left(N \left(\frac{N^{-1}(PD) + N^{-1}(C) \sqrt{p(PD)}}{\sqrt{1-p(PD)}} \right) - PD^* \frac{1 + (L - 2.5) - b(PD)}{1 - 1/5b(PD)} \right)$$

де $N(x)$ – функція стандартного розподілу; $N^{-1}(x)$ – звернена функція стандартного розподілу; $p(PD)$ – коефіцієнт, який є функцією вірогідності дефолту; $p = 0,12 * \left(\frac{1 - e^{-50PD}}{1 - e^{-50}} \right) + 0,24 * \left(1 - \frac{1 - e^{-50PD}}{1 - e^{-50}} \right)$ – для позик фінансовим установам, державним установам та комерційним банкам; $p = 0,03 * \left(\frac{1 - e^{-35PD}}{1 - e^{-35}} \right) + 0,16 * \left(1 - \frac{1 - e^{-35PD}}{1 - e^{-35}} \right)$ – для роздрібних позик; C – довірчий інтервал (Базельським комітетом встановлено значення 0,999); $b(PD)$ – поправка на строк закінчення угоди: $b(PD) = (0,11852 - 0,05478 \ln PD)$; M – термін, що залишився до завершення операції.

Таблиця 3. Розрахунок активів, зважених за ризиком по просунутому підходу

Елементи розрахунку	Об'єм, тис. грн.	RR	LGD= (1-RR)	Рейтинг Б&Р	Вірогідність дефолту (РБ)	P(PD) (коефіцієнт кореляції)	CR (capital requirement), %	CR (capital requirement) тис. грн.
1. Кредитний портфель								
1.1. Позики надані банкам	813 826 604	0,4	0,6	От ВВ+ до В-	0,0313	0,145091	0,153971	125 305 995
1.2. Позики корпоративним клієнтам та суб'єктам малого бізнесу	1 726 609 127	0,2	0,8	От ВВВ+ до ВВ-	0,0062	0,208014	0,11411	197 024 044
1.3. Позики державним органам влади	45 352 577	0,55	0,45	От ВВВ+ до ВВВ-	0,0018	0,229672	0,034216	1 551 778
1.4. Позики фізичним особам	15 123	0,1	0,9	В	0,052	0,106691	0,147245	2 227
Всього капітал під кредитний ризик, тис. грн.								323 884 043
2. Всього капі-тал під ринко-вий ризик, тис. грн.								44 347 067
3. Всього капі-тал під операційний ризик, тис. грн.								31 502 159
Всього сукупний фін. ризик								399 733 270

Джерело: [11]

Розглянемо, які результати покаже застосування структурної моделі до емпіричних даних комерційних банків. Для цілей даного експерименту виділені наступні фактори ризику:

1. Прибутковість за вирахуванням норми резервування по портфелях:

- Позики і кошти, надані комерційним банкам;
- Позики корпоративним клієнтам і суб'єктам малого бізнесу;

- Позики державним структурам влади;
- Позики фізичним особам.

2. Прибутковість портфеля цінних паперів, відхилення валютного курсу.

3. Питова вага на одиницю активів адміністративно-господарських витрат і інших витрат.

4. Питова вага на одиницю активів розміру комісійних та інших доходів / витрат.

5. Вартість залучених ресурсів [3, 6-9].

Для кожного фактору ризику на основі даних комерційних банків, що публікуються за 5-ти річний період (з 1 кв. 2011 по 2 кв. 2015 року включно) була проведена оцінка відповідних розподілів (рис. 5 – 10). Потім по структурній моделі з використанням методу Монте-Карло проведено 100 тис. симуляцій і отримана оцінка сукупного фінансового ризику і оцінка достатності власного капіталу комерційних банків для покриття його сукупного ризику.

Розподілення доходностей за вирахуванням норми резервування Beta розподілення:

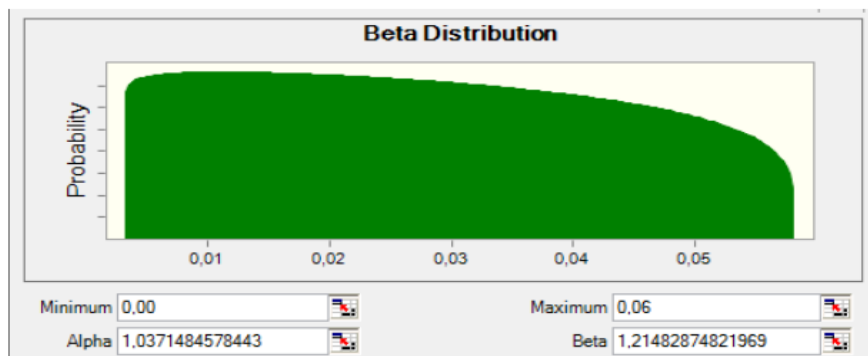

Рис.5. Розподілення позик наданих банкам

Джерело: авторське

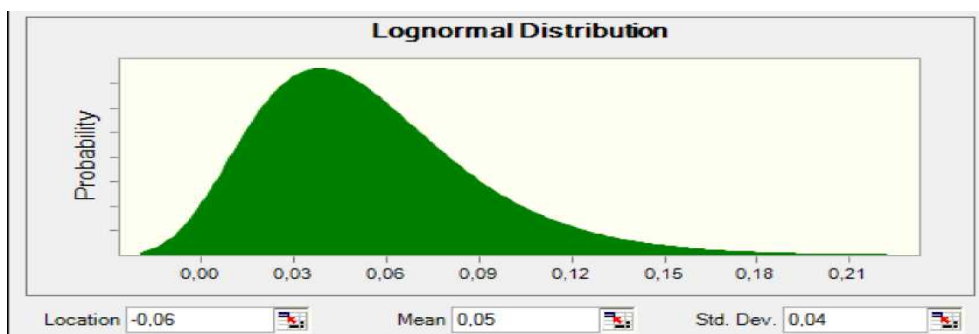

Рис.6. Розподілення позик наданих корпоративним клієнтам та суб'єктам малого бізнесу

Джерело: авторське

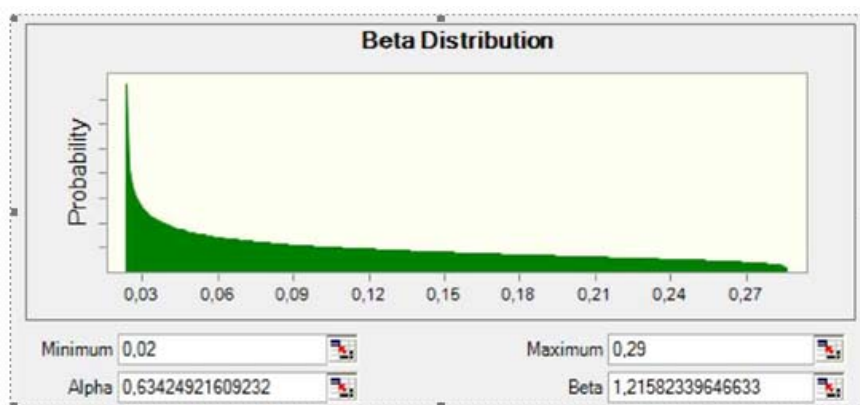

Рис.7. Розподілення позики наданих державним органам влади

Джерело: авторське

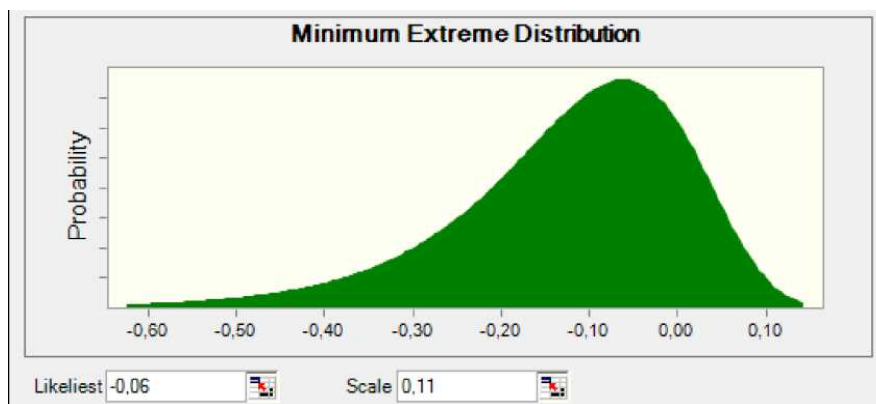

Рис.8. Розподілення позик наданих фізичним особам

Джерело: авторське

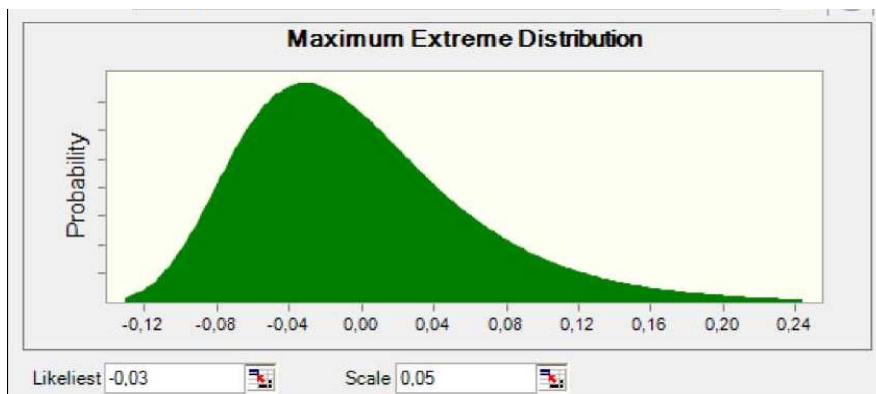

Рис. 9. Розподілення дохідності ринкового портфеля цінних паперів

Джерело: авторське

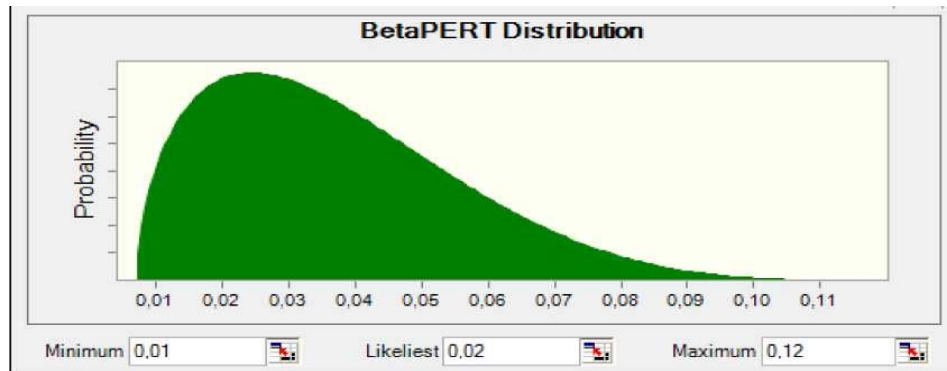

Рис. 10. Розподілення вартості залучених ресурсів

Джерело: авторське

За отриманими даними генерації (рис.5 – рис.10) побудовано розподілення доходності активів ROA в цілому (рис. 11).

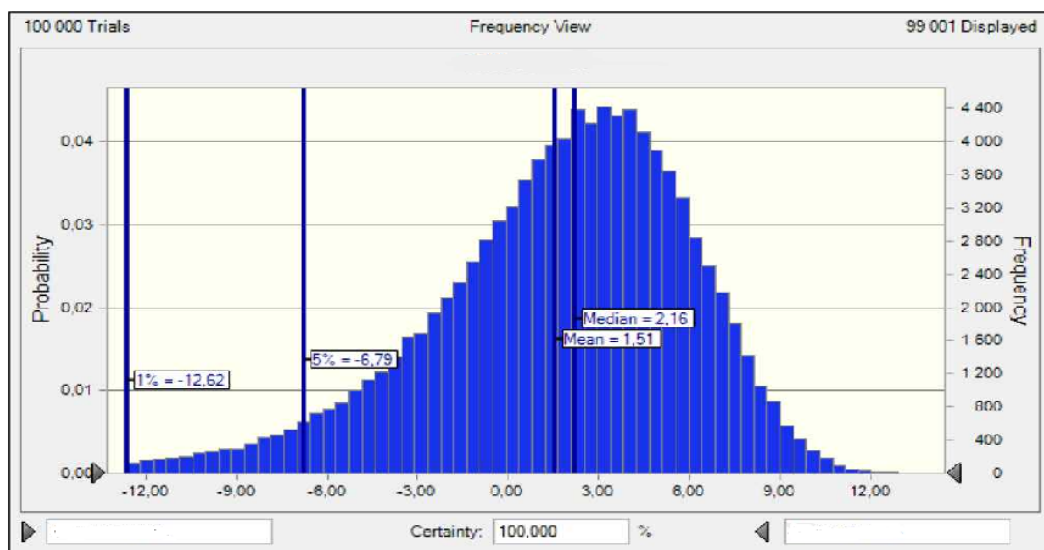

Рис. 11. Розподілення доходності активів ROA

Джерело: авторське

Як видно з отриманого розподілення доходності активів ROA (рис.11) з 99% довірчою ймовірністю значення ROA не впаде нижче -12,62%. Відхилення від середнього складе $(1,51 - (-12,62)) / 1,51 = 9,35$ рази. Помноживши отримане значення на ROA і розмір активів ($ROA \cdot \text{Активи} = \text{прибуток}$) отримаємо розмір сукупного фінансового ризику комерційних банків – 520 343 644 тис. грн. Необхідно також враховувати фактор бізнес-ризик, який враховує вплив відхилення розміру активів на прибуток комерційних банків.

Бізнес-ризик розрахований за отриманими даними як добуток VaR 99% відносного відхилення розміру активів по масиву за 5 років спостережень (значення 2,93), помножений на поточний розмір прибутку 15948415 тис. грн. (за даними на 01.07.2015.). Таким чином, бізнес-ризик у пропонованій моделі дорівнює 46739997 тис.грн. У підсумку сукупний фінансовий ризик комерційних банків дорівнює $520\,343\,644 + 46739997 = 567107540$ тис. грн.

Отже, сукупний фінансовий ризик, розрахований трьома способами, становить:

- за стандартним підходом Базеля II – 280899095 тис. грн.
- за просунутим підходом Базеля II – 399733270 тис. грн.

- за структурною моделлю – 567107540 тис. грн. (бізнес-ризик 46739997 тис. грн., решта видів ризику – 520343644 тис. грн.).

Висновок. Представлена модель була протестована на емпіричних даних комерційних банків України. Результати проведених розрахунків показують, що структурна модель дає більш консервативні оцінки капіталу, необхідного для покриття фінансових ризиків комерційних банків, в порівнянні з даними стрес-тесту комерційних банків.

Розмір сукупного фінансового ризику, розрахований за структурною моделлю, значно перевищує аналогічні значення для підходів Базеля II, використовуваних для розрахунку регулятивного капіталу (в порівнянні зі стандартним підходом він вище в 2 рази, в порівнянні з просунутим – в 1,4 рази). Це обумовлено включенням компоненти бізнес-ризик, яка не враховується в розрахунку за Базельськими моделями, хоча Базельський комітет з питань банківського нагляду рекомендує враховувати її у внутрішніх процедурах оцінки достатності капіталу комерційних банків. Таким чином, була побудована модель, яка враховує різноманітні фактори фінансових ризиків та їх інтегральний вплив на фінансовий результат комерційних банків, яка в свою чергу при використанні комерційними банками дозволить вчасно оцінити капітал, необхідний для покриття фінансових ризиків.

Дискусія. Для цілей управління фінансовими ризиками комерційних банків застосування структурної моделі виправдовує себе і показує якісно правильні й інтерпретовані результати. Тому використання комерційними банками запропонованої структурної моделі для оцінки капіталу є одним із способів прогнозування капіталу необхідного для покриття можливих фінансових ризиків.

Список використаних джерел

1. Міщенко В.І., Слав'янська Н.Г. Банківські операції : підручник / за ред. В.І. Міщенко, Н.Г. Слав'янської. – К.: Знання, 2011. – 727 с.
2. Управління відсотковим ризиком / Т.Блудова, П.Гармидаров // Вісник НБУ, № 10. – 2004 – С.34–35.
3. Побудова системи ризик-менеджменту в комерційному банку / Л. А. Бондаренко // Фінанси України. – 2003. – № 9. – С.85–93.
4. Вітлінський Б. В. Економічний ризик і методи його вимірювання: підручник / Б. В. Вітлінський, С. І. Наконечний, О. Д. Шарпов. – К.: ІЗМН, 1996. – с.362.
5. Декрет Кабінету Міністрів України "Про систему валютного регулювання і валютного контролю" № 1593 від 19.02.1993 р. // Підприємництво і ринок України, 1993. – № 3 – с.17.

6. Система управління ризиками в банку / В.А. Егоров // Фінанси. – 2003 – № 9 – с.78.
7. Івченко І. Ю. Економічні ризики: Навч. посіб. / І.Ю.Івченко// – К.: ЦУЛ, 2012. – 304 с.
8. Петрук О.М. Банківська справа :навч. посібник / за редакц. Проф. Ф.Ф.Бутинця. – К.: Кондор, 2011. – 461 с.
9. Теорія і практика управління різними видами ризиків у комерційних банках / Ю.Потійко // Вісник НБУ, № 4. – 2004. – с.58–60.
10. Економічні ризики в діяльності банків / Л. Примостка // Банківська справа. – 2010. – № 3. – С. 16-23.
11. НБУ [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/control/uk/index>
12. Фаррахов І.Т. Единая технология стресс – тестирования и VaR-анализа финансовых портфелей с учетом риска ликвидности / Фаррахов И.Т. // Методическое пособие // Банки и технологии, 2005, №2
13. Фантаццини Д. Эконометрический анализ финансовых данных в задачах управления риском / Фантаццини Д. // Прикладная эконометрика, 2008. – №2. – С. 91-137. – №3. – С. 87-122. – №4. – С. 84-138.
14. Kowalski A.M. The Role of Innovative Clusters in the Process of Internationalization of Firms Journal of Economics, Business and Management, Vol. 2, No. 3, August 2014. (DOI: [dx.doi.org/10.7763/JOEBM.2014.V2.121](https://doi.org/10.7763/JOEBM.2014.V2.121)).

Надійшла до редколегії 18.12.15

Г. Кришталь, канд. экон. наук
АТ "Райффайзен Банк Аваль", Киев, Украина

ПРИМЕНЕНИЕ СТРУКТУРНОЙ МОДЕЛИ ДЛЯ ОЦЕНКИ СОВОКУПНОГО ФИНАНСОВОГО РИСКА КОММЕРЧЕСКИХ БАНКОВ

Рассмотрены концептуальные подходы применения структурной модели для оценки финансового риска коммерческих банков, а именно, измерения рисков в комплексе: сравнение размера капитала, рассчитанного на основе стандартного подхода Базель II, продвинутого подхода Базеля II и структурной модели. Анализ результатов применения модели в ситуации экономического кризиса, а именно достаточности капитала коммерческих банков. Освещены единый подход к выбору меры риска и его параметров, для измерения рисков различной природы.

Ключевые слова: финансовые риски; коммерческие банки; активы; Базель; структурная модель.

G. Kryshstal, PhD in Economic
Raiffeisen Bank Aval, Kyiv, Ukraine

STRUCTURE OF MODELS FOR AGGREGATE ASSESSMENT OF FINANCIAL RISK COMMERCIAL BANKS

Conceptual approaches use a structural model for assessment of financial risk commercial banks, namely the risk measurement in combination: a comparison of its capital, calculated based on the standard approach of Basel II advanced approaches of Basel II and the structural model. Analysis of the application of the model in a economics crisis situation, such as the capital adequacy of the commercial banks. Deals with a unified approach to the choice of measure and its risk parameters to measure the risks of different nature.

There was also a speaker examined risk factors and the corresponding volumes of portfolios at risk, per month from 2014 to 2015 for the commercial banks, namely the weighted average yield on loans (including the reserve) individuals, legal entities, banks; the average cost of deposits of individuals and legal entities; market portfolio yield securities (RTS Index); the share of administrative and economic costs in the assets of the bank. For each risk factor were built parametric approximation of their historical distributions. Graphically shows the distribution, yield corporate loan portfolio, the cost of redundancy, the cost of deposits of individuals and entities that reflect the behavior of risk factors in conditions of economics crisis.

Keywords: bank; financial risks; commercial banks; assets; Basel; structural models.

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics, 2016; 1 (178): 18-25

УДК 336.22/23

JEL H21, H24

DOI: <http://dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2016/178-1/3>

Є. Носова, канд. экон. наук, доц.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

РЕФОРМУВАННЯ ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ

Розглянуто зміни, які було внесено у оподаткування доходів фізичних осіб; розраховано вплив зміни оподаткування на зарплату до виплати; розглянуто обґрунтованість застосування податкової соціальної пільги; проаналізовано податкове навантаження на зарплату та його динаміка; визначена економія підприємства за рахунок зменшення ставки ЄСВ; розраховано можливе збільшення зарплати за умови збереження рівня витрат підприємства.

Ключові слова: податок на доходи фізичних осіб, єдиний соціальний внесок, військовий збір, відрахування із заробітної плати, нарахування на заробітну плату, податкове навантаження.

Вступ. Протягом всього періоду функціонування України як незалежної держави активно дискутуються питання оподаткування доходів фізичних осіб, оскільки від цього залежить добробут домогосподарств, а також рівень добровільної сплати податків, зборів, обов'язкових платежів. Однією з проблем функціонування нашої країни є великий обсяг тіньової економіки, який, в першу чергу, пов'язаний з надмірним податковим навантаженням на фонд оплати праці, що при-

зводить до виникнення такого явища, як виплата заробітної плати "у конвертах".

За оцінками експертів тіньова економіка складає приблизно 50% (за оцінками Міністерства економічного розвитку і торгівлі України 42%, Світового банку – 49,7% [1]) і має тенденцію до зростання через рецесію в економіці, мораторій на проведення перевірок та за надто високе податкове навантаження на заробітні плати, несправедливий розподіл податкового тягаря між різними соціальними групами платників податків, в

першу чергу існуючої різниці в оподаткуванні праці та капіталу. На думку Міністерства фінансів України в абсолютному вираженні ринок тіньових зарплат складає більше 200 млрд грн.

Існування такої ситуації призводить до виникнення як короткострокових (дефіцит державного бюджету та бюджету пенсійного фонду, відсутність або недостатній рівень соціального забезпечення населення), так і до довгострокових наслідків (недостатність трудового стажу для отримання пенсії у майбутньому, низький розмір пенсійного забезпечення), а отже без подолання тіньової зайнятості Україна не зможе досягти економічного зростання, збалансувати державний бюджет, бюджет пенсійного фонду, а також забезпечити населення належним соціальним захистом.

Виходячи з результатів досліджень А. Лаффера надмірне податкове навантаження призводить до того, що збільшення податкових ставок спричиняє переміщення доходів у тінь, що ми і спостерігаємо в Україні. Тому нагальним питанням є визначення такого рівня податкового навантаження на доходи фізичних осіб, за якого їм невідгідно було б приховувати свої доходи. Але при цьому необхідно враховувати фінансові потреби держави у забезпеченні виконання покладених на неї функцій. У зв'язку з цим вимагають дослідження питання зміни податкового навантаження на доходи фізичних осіб, спричинені реформуванням податкової системи України.

Метою статті є вивчення впливу реформування податку на доходи фізичних осіб та єдиного соціального внеску на рівень податкового навантаження на заробітну плату. Для досягнення поставленої мети перед статтею були поставлені наступні **завдання**: проаналізувати основні зміни, яких зазнало оподаткування заробітних плат; визначити вплив зміни у оподаткуванні на суму заробітної плати, яку працівники отримують на руки; оцінити податкове навантаження у розрахунку на одну гривню, отриману працівником на руки; визначити зміну витрат підприємства на здійснення нарахувань на фонд оплати праці; з'ясувати яким може бути підвищення заробітних плат за умови збереження витрат працедавця на фонд оплати праці та нарахування ЄСВ.

Об'єктом дослідження є система оподаткування доходів фізичних осіб, отриманих у вигляді заробітної плати. **Предметом** дослідження є оподаткування податком на доходи фізичних осіб та єдиним соціальним внеском нарахованої заробітної плати.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. З моменту здобуття Україною незалежності науковці досліджують причини існування тіньової економіки, а також шляхи боротьби з нею. Цій проблематиці присвячені праці Базилевича В., Варналія З., Лібанової Е., Мазур І., Мандибури В. Однією з причин ухилення від оподаткування є надмірне податкове навантаження на фонд оплати праці. Дослідженням питань оподаткування доходів фізичних осіб, оцінки податкового навантаження та пошуку напрямів реформування податкової системи займаються такі вітчизняні вчені, як Іванов Ю., Кізима Т., Коляда Т., Крисоватий А., Луніна І., Фролова Н., Швабій К., Юрій С.

Варналій З. [2, С. 49] зазначає, що майже половина обсягу тіньової економіки припадає на ухилення від оподаткування доходів фізичних осіб. Причинами такої ситуації є офіційно незафіксована праця та заниження обсягів доходів. Основними чинниками тінізації української економіки виступають обтяжлива податкова система, превалювання фіскальної функції над регулюючою, недостатність держави забезпечити прозорі умови діяльності. Одним із напрямів детінізації є зменшення

податкового тиску на підприємства, в тому числі зменшення рівня оподаткування фізичних осіб, що призведе до звуження фінансової бази тіньового господарства.

Фролова Н. [3] у своїх публікаціях наголошує, що зниження податкового навантаження сприяє розвитку економіки, а за умови існування високого податкового навантаження платники податків більш схильні до приховування своїх доходів. Розрахунки середньої ефективної ставки оподаткування свідчать, що податкове навантаження на працю є більшим, ніж на капітал, отже доходи, отримані у вигляді заробітної плати, зазнають максимального податкового тиску.

Досліджуючи податкове навантаження на домогосподарства Кізима Т. [4] зауважує, що для того, щоб не провокувати приховування доходів платниками податків необхідно максимально оптимізувати структуру загального податкового навантаження, в першу чергу на заробітну плату, а також забезпечувати поступове зменшення його рівня, оскільки різкі зміни призведуть до зменшення податкових надходжень до бюджету.

Вишневська О.М. [5, С. 125-129] вказує на необхідність підвищення соціальної справедливості податку на доходи фізичних осіб та зауважує, що за умови врахування при розрахунку податкового навантаження на заробітну плату не тільки ПДФО, але й ЄСВ, оподаткування носить прогресивно-регресивний характер, а отже не дозволяє забезпечити соціальну справедливість. Для подолання цієї проблеми пропонується скасувати максимальну величину доходу, після досягнення якої перестає утримуватись ЄСВ із зарплати, але залишити цю величину для роботодавця, щоб не стимулювати зростання тіньових заробітних плат. Також варто запровадити неоподатковуваний мінімум доходів у розмірі прожиткового мінімуму для працездатних осіб.

На недостатній фіскальній ефективності ПДФО наголошує Швабій К. [6], причиною чого є той факт, що надходження від сплати цього податку формуються переважно шляхом оподаткування заробітних плат, а також спостерігається нерівномірність розподілу податкового навантаження між джерелами доходу, що дозволяє проводити оптимізацію податкових платежів. Оскільки існує значна диференціація доходів населення та нерівномірність оподаткування через застосування прогресивно-регресивного оподаткування, виникає потреба у застосування прогресивної шкали ПДФО, що дозволить забезпечити справедливість у перерозподілі сукупного податкового навантаження. При цьому використання податкової соціальної пільги дозволяє зменшити податкове навантаження найменш забезпечених верств населення.

Найденко О.Є. [7] вважає, що основою податкової політики на сучасному етапі є перекладання податкового тягаря на фізичних осіб. Запровадження помірно-прогресивної шкали оподаткування у 2012 році визнається позитивною зміною, оскільки дозволяє збільшити надходження до бюджету за рахунок фізичних осіб з високим рівнем доходів. Але порушення соціальної справедливості полягає у тому, що шкала є недостатньо диференційованою, оскільки переважна більшість працездатного населення отримує заробітну плату менше 10 мінімальних заробітних плат, а також у тому, що особи, що отримують мінімальну заробітну плату та вищу за середній рівень по Україні сплачують податок за однаковою ставкою. Він також є прихильником запровадження неоподаткованого мінімуму на рівні прожиткового замість податкової соціальної пільги і вважає її відсутність порушенням соціальної справедливості.

Методологія дослідження. При написанні статті використовувались такі загальнонаукові методи пізнання

як: узагальнення та систематизація – для вивчення існуючих недоліків системи оподаткування фізичних осіб на способів їх усунення; порівняння – для визначення податкового навантаження до та після внесення змін до податкового законодавства, історичний метод – для дослідження еволюції підходів до оподаткування доходів фізичних осіб. Для наочності представлення статистичних даних щодо зміни рівня оподаткування доходів фізичних осіб при збільшенні нарахованої заробітної плати використовувався графічний метод табличний метод. Для аналізу динаміки податкового навантаження при зростанні розміру нарахованої заробітної плати використовувався метод рядів розподілу. Використання відносних величин дозволило отримати абсолютні та відносні показники зміни податкового навантаження до та після зміни системи оподаткування доходів фізичних осіб.

Результати. 24 грудня 2015 року шляхом прийняття Закону України "Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у 2016 році" [9] були внесені чергові зміни в Податковий кодекс України (далі – ПКУ) та Закон України "Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування", які стали результатом тривалої дискусії між Міністерством фінансів

України та Комітетом Верховної ради України з питань податкової та митної політики. Основною метою коригування податкового законодавства у частині оподаткування доходів фізичних осіб є зменшення податкового навантаження як на працівників, так і на податкових агентів у частині сплати податку на доходи фізичних осіб та єдиного соціального внеску.

Основними змінами, що були внесені, є запровадження єдиної ставки податку на доходи фізичних осіб (далі – ПДФО) у розмірі 18% починаючи з 2016 року замість диференційованої ставки 15 або 20%, що використовувалась у 2015 році, а також зменшення нарахувань єдиного соціального внеску (далі – ЄСВ) на фонд оплати праці, які здійснювались на рахунок коштів роботодавця до 22% (для порівняння, до 2016 року існувало 67 класів професійного ризику виробництва і ставки нарахування коливались від 36,76% до 49,7%), а також скасування відрахувань ЄСВ із заробітної плати працівників, які складали 3,6% для переважної кількості виплат. Крім того, максимальну суму заробітної плати, на яку нараховується ЄСВ, було збільшено з 17 до 25 мінімальних заробітних плат. Порівняльна характеристика системи оподаткування доходів фізичних осіб у вигляді заробітної плати наведена у табл. 1.

Таблиця 1. Порівняльна характеристика оподаткування заробітної плати

Нарахування та відрахування із заробітної плати	До 1.01.2016	Після 1.01.2016
Податок на доходи фізичних осіб	15% і 20%, якщо сума доходу перевищує 10 мінімальних зарплат	18%
Військовий збір	1,5%	1,5%
Єдиний соціальний внесок		
- Відрахування із зарплати	3,6%	Скасовано
- Нарахування на зарплату	Від 36,76% до 49,7% залежно від класу професійного ризику виробництва	22%

Джерело: побудовано автором на основі [9; 10; 11]

Для того, щоб проаналізувати як проведені зміни вплинули на розмір податкового навантаження в розрахунку на одну гривню, виплачену на руки працівникам, проведемо розрахунки сплачених податків враховуючи

систему оподаткування, що існувала до та після 1 січня 2016 року (рис. 1) з використанням формули, запропонованої у [12]:

$$\text{Податкове навантаження на зарплату} = \frac{\text{Відрахування із зарплати} + \text{Нарахування на зарплату}}{\text{Зарплата до виплати}}$$

Для здійснення розрахунків використовується ряд припущень:

- передбачається, що працівник працює повний робочий тиждень і заробітна плата нараховується у розмірі не менше мінімальної заробітної плати, що встановлена ст. 8 Закону України "Про державний бюджет на 2016 рік" [13] (з 1 січня 2016 року – 1378,00 грн)
- податкова соціальна пільга (далі – ПСП) враховується у 100% розмірі і у розрахунках не враховується можливість отримання податкової соціальної пільги на дітей та у підвищеному розмірі (150%, 200%), що передбачено ст. 169 ПКУ [10];
- розрахунки здійснюються для доходів, отриманих виключно у вигляді заробітної плати;
- не враховується можливість використання фізичними особами спрощеної системи оподаткування.

Відповідно до ст. 7 Закону України "Про державний бюджет на 2016 рік" [13] з 1 січня 2016 року прожитковий мінімум для працездатних осіб встановлений на рівні 1378,00 грн. а отже розмір заробітної плати, яка дає право на застосування податкової соціальної пільги відповідно до пп. 169.3.3 Податкового кодексу України

[10] складає 1930,00 грн. Розмір податкової соціальної пільги відповідно до пп. 169.1.1 ПКУ дорівнює 50% прожиткового мінімуму для працездатної особи, встановленого на 1 січня звітного року, тобто у 2016 році 689,00 грн. Хоча відповідно до попередньої редакції ПКУ з 1 січня 2016 року ПСП мала становити 100% прожиткового мінімуму, що більше б відповідало принципам соціальної справедливості та дозволило б підвищити платоспроможність малозабезпечених осіб. Виходячи з цього можна зробити висновок, що існуюча система оподаткування доходів фізичних осіб суперечить ст. 17 Закону України "Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії", якою передбачено, що основні державні соціальні гарантії, які є основним джерелом існування, в тому числі мінімальна заробітна плата, не можуть бути нижчими від прожиткового мінімуму [14]. При цьому за визначенням прожитковий мінімум – вартісна величина достатнього для забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження його здоров'я набору продуктів харчування, а також мінімального набору непродовольчих товарів та мінімального набору послуг, необхідних для задоволення основних

соціальних і культурних потреб особистості. А отже це та сума, яка має залишатись у розпорядженні людини після сплати всіх податків. Для того, щоб забезпечити виплати на рівні прожиткового мінімуму для працездатних осіб за існуючої системи оподаткування, мінімальна заробітна плата має складати не менше 1557,74 грн., а отже потрібно або привести у відповідність до поло-

жень нормативно-правових актів розмір прожиткового мінімуму, або не оподатковувати заробітні плати, що є меншими за розмір прожиткового мінімуму.

Розрахунок відрхувань із заробітної плати, а також суми, яку отримує працівник на руку до та після проведення податкової реформи наведено у табл. 2.

Таблиця 2. Розрахунок заробітної плати до виплати до та після внесення змін до ПКУ

Нарахована заробітна плата	Податкова соціальна пільга	Єдиний соціальний внесок (3,6%)	Податок на доходи фізичних осіб		Військовий збір	Зарплата до виплати		Різниця	
			15/20%	18%		до 1.01.2016	з 1.01.2016	абсолютна, грн	відносна, %
1378,00	689,00	49,61	95,91	124,02	20,67	1211,81	1233,31	+21,50	+1,77
1555,59	689,00	56,00	121,59	155,99	23,33	1354,67	1376,27	+21,60	+1,59
1930,00	689,00	69,48	175,73	223,38	28,95	1655,84	1677,67	+21,83	+1,32
1557,74	689,00	56,08	121,90	156,37	23,37	1356,39	1378,00	+21,61	+1,59
1931,00	-	69,52	279,22	347,58	28,97	1553,29	1554,45	+1,16	+0,07
2058,48	-	74,11	297,66	370,53	30,88	1655,83	1657,07	+1,24	+0,07
2084,06	-	75,03	301,35	375,13	31,26	1676,42	1677,67	+1,25	+0,07
13780,00	-	496,08	1992,59	2480,40	206,70	11084,63	11092,90	+8,27	+0,07
15158,00	-	545,69	2258,27	2728,44	227,37	12126,67	12202,19	+75,52	+0,62
16536,00	-	595,30	2523,94	2976,48	248,04	13168,72	13311,48	+142,76	+1,08
23426,00	-	843,34	3869,70	4216,68	351,39	18361,57	18857,93	+496,36	+2,70
27560,00	-	843,34	4696,50	4960,80	413,40	21606,76	22185,80	+579,04	+2,68
30316,00	-	843,34	5247,70	5456,88	454,74	23770,22	24404,38	+634,16	+2,67
33072,00	-	843,34	5798,90	5952,96	496,08	25933,68	26622,96	+689,28	+2,66
38889,75	-	843,34	6962,45	7000,16	583,35	30500,61	31306,24	+805,63	+2,64
35828,00	-	843,34	6350,10	6449,04	537,42	28097,14	28841,54	+744,40	+2,65
38584,00	-	843,34	6901,30	6945,12	578,76	30260,60	31060,12	+799,52	+2,64
46667,70	-	843,34	8518,04	8400,19	700,02	36606,30	37567,49	+961,19	+2,63
61760,00	-	843,34	11536,50	11116,80	926,40	48453,76	49716,80	+1263,04	+2,61

Джерело: складено автором на основі [10; 11; 13]

Як видно з табл. 2, запровадження єдиної ставки податку на доходи фізичних осіб та скасування відрхувань єдиного соціального внеску призвели до збільшення суми заробітної плати, яка виплачується працівнику на руки, при чому цей приріст збільшується зі зростанням розміру нарахованої заробітної плати, особливо за умови, якщо вона перевищує 10 мінімальних заробітних плат (13780,00 грн з 1 січня 2016 року). Також виграли від зміни системи оподаткування доходів фізичних осіб ті працівники, які мають право на застосування податкової соціальної пільги, оскільки на руки вони почали отримувати приблизно на 1,5% більше грошей. Працівники, заробітна плата яких знаходиться в межах 1930,00 – 13780,00 грн майже не відчули змін, оскільки отримують на руки суму, що більше всього на 0,07% за попередню суму.

Застосування податкової соціальної пільги замість неоподаткованого мінімуму доходів громадян призводить до того, що за умови нарахування працівникові суми, що перевищує межу для застосування ПСП, незважаючи на більший розмір нарахованої зарплати, на руки він отримує меншу суму. За існуючої до 2016 року системи оподаткування за умови нарахування 1931,00 грн, що всього на 1,00 грн перевищує межу для застосування ПСП, працівник на руки отримував на 102,55 грн менше, ніж за умови отримання зарплати у розмірі 1930,00 грн. Відповідно, за умови отримання зарплати у розмірі більше навіть на одну копійку за 1930,00 працівник втрачає у отриманих на руки доходах порівняно з працівниками, які мають право на застосу-

вання ПСП. Тільки коли нарахована зарплата досягає рівня 2058,48 грн (що на 128,58 грн більше за межу для застосування ПСП) працівник отримує на руки ту ж саму суму, що і та особа, якій нараховано 1930,00 грн. У зв'язку із запровадженням змін до податкового законодавства податкова дискримінація працівників, рівень нарахованої зарплати яких межує з граничною сумою для застосування ПСП, тільки зросла, оскільки тепер для отримання на руки 1677,67 грн за умови, що працівник не має права на ПСП йому потрібно нарахувати 2084,06 грн, що на 154,06 грн перевищує граничний розмір для застосування ПСП.

З рис. 1 видно, що оподаткування заробітної плати в Україні є прогресивно-регресивним, але внесення змін до системи оподаткування доходів фізичних осіб призвело до зменшенні різниці у рівні податкового навантаження за різних рівнів доходів та зменшення податкового тиску. Особливо відчутним воно є для заробітних плат у діапазоні від граничної суми для нарахування податкової соціальної пільги до граничної суми, з якої стягується єдиний соціальний внесок (до 1 травня 2016 року це заробітна плата у розмірі від 1930,00 грн до 34450,00 грн). Податкове навантаження є меншим для фізичних осіб, які мають право на податкову соціальну пільгу, а потім зростає до рівня 51,6%. Мінімальним податкове навантаження залишається для заробітної плати, що складає більше 25 мінімальних заробітних плат (у 2016 році це 34450,00 грн) і має тенденцію до зменшення, оскільки з суми, що перевищує цю величину не стягується єдиний соціальний внесок.

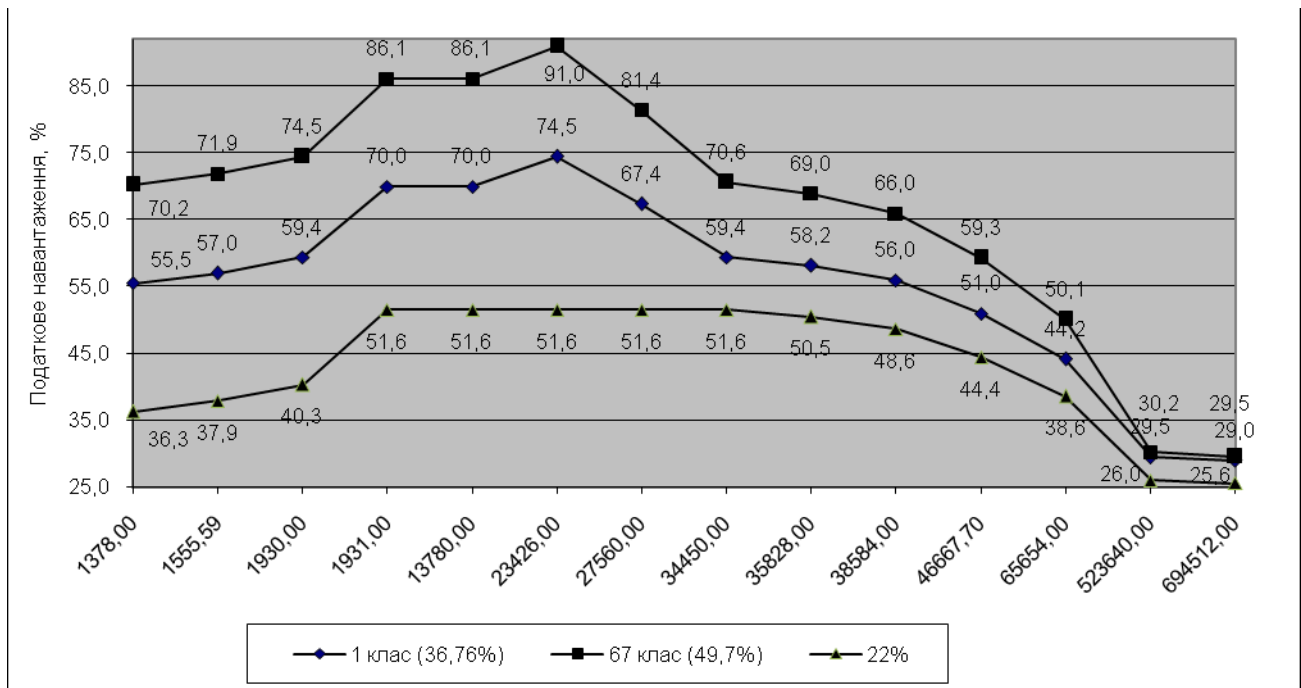

Рис. 1. Податкове навантаження на заробітну плату

Джерело: складено автором на основі [10; 11; 12]

Чим більший був клас професійного ризику виробництва тим більшим є зменшення податкового навантаження. Особливо суттєво це проявляється за умови нарахування заробітної плати у мінімальному розмірі, передбаченому законодавством (у 2016 році 1378,00 грн).

Для 1 класу воно складає 34,59% або 19,20 п.п., а для 67 – 48,29% або 33,92 п.п. відповідно. Побачити як змінилось податкове навантаження у розрахунку на одну гривню, виплачену працівнику на руки, можна на рис. 2.

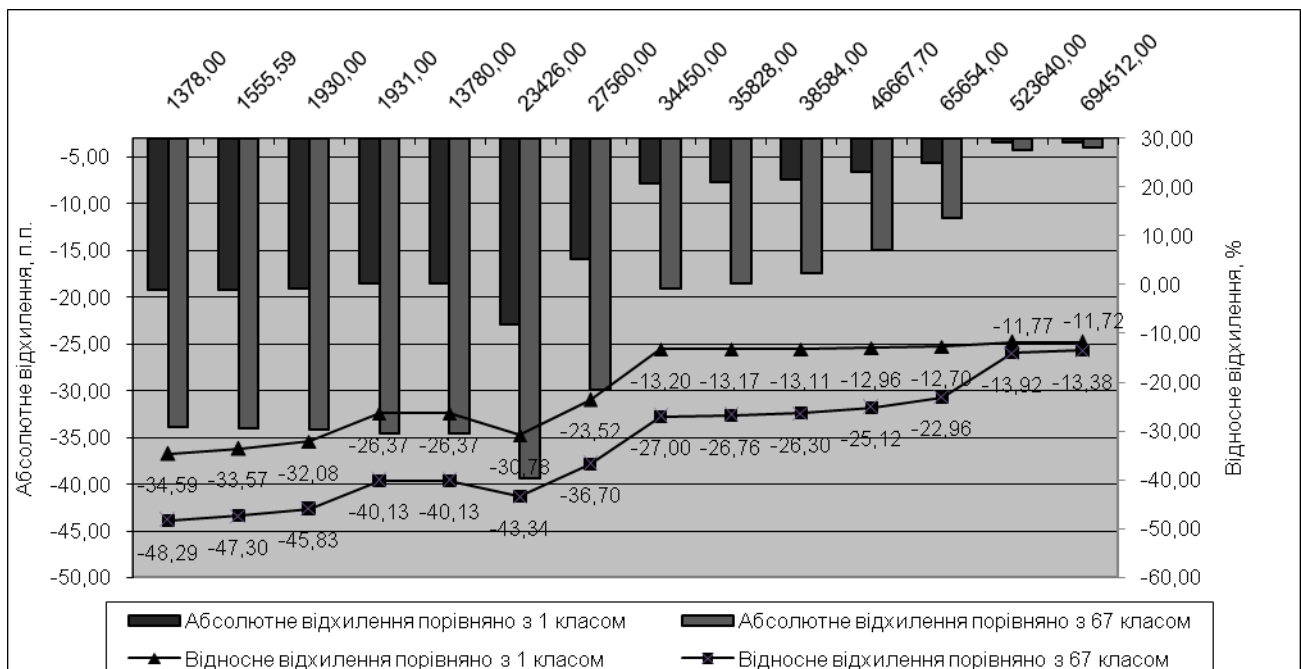

Рис. 2. Зміна податкового навантаження

Джерело: складено автором

Особливо відчутним зниження податкового тиску є для працедавців, якого не відчувають наймані особи, оскільки сплата нарахувань на фонд оплати праці прямо не впливає на суму грошових коштів, яку вони отримують на руки, але від їх величини залежить сума, яку роботодавець виділяє на розрахунки, пов'язані із заробітною платою. Зміна витрат підприємства на здійснен-

ня нарахувань на фонд оплати праці єдиного соціального внеску зображена у табл. 3. Максимальною вона є за умови нарахування зарплати у розмірі, що не перевищує 17 мінімальних зарплат і складає від 40,15% до 55,73% залежно від того, до якого класу професійного ризику виробництва належало підприємство.

Таблиця 3. Зміна витрат підприємства на нарахування ЄСВ у зв'язку зі зменшенням ставки

Нарахована зарплата	Нарахування до 1.01.2016		Нарахування після 1.01.2016	Зміна суми нарахованого ЄСВ			
	1 клас (36,76%)	67 клас (49,7%)		Абсолютна, грн		Відносна, %	
				з 1 класом	з 67 класом	з 1 класом	з 67 класом
1378,00	506,55	684,87	303,16	-203,39	-381,71	-40,15	-55,73
1555,59	571,83	773,13	342,23	-229,60	-430,90	-40,15	-55,73
1930,00	709,47	959,21	424,60	-284,87	-534,61	-40,15	-55,73
1931,00	709,84	959,71	424,82	-285,02	-534,89	-40,15	-55,73
13780,00	5065,53	6848,66	3031,60	-2033,93	-3817,06	-40,15	-55,73
23426,00	8611,40	11642,72	5153,72	-3457,68	-6489,00	-40,15	-55,73
27560,00	8611,40	11642,72	6063,20	-2548,20	-5579,52	-29,59	-47,92
34450,00	8611,40	11642,72	7579,00	-1032,40	-4063,72	-11,99	-34,90
35828,00	8611,40	11642,72	7579,00	-1032,40	-4063,72	-11,99	-34,90
38584,00	8611,40	11642,72	7579,00	-1032,40	-4063,72	-11,99	-34,90
46667,70	8611,40	11642,72	7579,00	-1032,40	-4063,72	-11,99	-34,90
523640,00	8611,40	11642,72	7579,00	-1032,40	-4063,72	-11,99	-34,90
694512,00	8611,40	11642,72	7579,00	-1032,40	-4063,72	-11,99	-34,90

Джерело: розроблено автором

Теоретично, якщо б роботодавці залишили витрати на виплату заробітних плат на рівні 2015 року, зменшення податкового навантаження дозволило б збільшити нарахувані зарплати на від 12,1% до 22,71% залежно від того, до якого класу професійного ризику виробництва належало підприємство. Таке підвищення стосується фізичних осіб, яким нараховувалось менше 17 мінімальних зарплат. Оскільки гранична межа для нарахування ЄСВ у 2016 була підвищена до 25 мініма-

льних заробітних плат, то і можливості підвищення заробітної плати за умови збереження витрат підприємства на тому ж самому рівні для працівників з доходом вище за 23426,00 грн є меншими (табл. 4). За умови, що нарахування заробітної плати перевищує 25 мінімальних, то можливе підвищення складе від 1032,40 грн до 4063,72 грн залежно від того, до якого класу професійного ризику належало підприємство.

Таблиця 4. Розрахунок можливого підвищення нарахуваної заробітної плати працівників за умови збереження витрат підприємства на фонд оплати праці та соціальне забезпечення на попередньому рівні

Нарахована заробітна плата до 1.01.2016	Нарахована зарплата з 1.06.2016		Можливе підвищення заробітної плати за умови збереження загальних витрат підприємства			
	1 клас	67 клас	Відносна, %		Абсолютне, грн	
			1 клас	67 клас	1 клас	67 клас
1378,00	1544,71	1690,88	12,10	22,71	166,71	312,88
1555,59	1743,79	1908,79	12,10	22,71	188,20	353,20
1930,00	2163,50	2368,20	12,10	22,70	233,50	438,20
1931,00	2164,62	2369,43	12,10	22,71	233,62	438,43
2058,48	2307,52	2525,85	12,10	22,70	249,04	467,37
13780,00	15447,16	16908,74	12,10	22,70	1667,16	3128,74
15158,00	16991,87	18599,61	12,10	22,70	1833,87	3441,61
16536,00	18536,58	20290,48	12,10	22,70	2000,58	3754,48
23426,00	26260,16	28744,85	12,10	22,70	2834,16	5318,85
27560,00	29648,69	32133,38	7,58	16,59	2088,69	4573,38
30316,00	31907,70	34392,39	5,25	13,45	1591,70	4076,39
33072,00	34166,72	36651,41	3,31	10,82	1094,72	3579,41
34450,00	35296,23	37780,92	2,46	9,67	846,23	3330,92
35828,00	36860,40	39891,72	2,88	11,34	1032,40	4063,72
38584,00	39616,40	42647,72	2,68	10,53	1032,40	4063,72
46667,70	47700,10	50731,42	2,21	8,71	1032,40	4063,72
61760,00	62792,40	65823,72	1,67	6,58	1032,40	4063,72
65654,00	66686,40	69717,72	1,57	6,19	1032,40	4063,72
74105,28	75137,68	78169,00	1,39	5,48	1032,40	4063,72
523640,00	524672,40	527703,72	0,20	0,78	1032,40	4063,72
606320,00	607352,40	610383,72	0,17	0,67	1032,40	4063,72
694512,00	695544,40	698575,72	0,15	0,59	1032,40	4063,72

Джерело: розраховано автором

Отже за умови, що підприємства відразу відреагують на зменшення податкового тиску, рівень заробітних плат в країні може зрости як мінімум на 12%. Але це малоімовірно, оскільки, по-перше, має існувати впевненість у тому, що запроваджені зміни будуть чинними хоча б протягом декілька років, а, по-друге, існує часовий лаг між зміною податкового законодавства та реакцією платників податків.

ВИСНОВКИ: Внесені зміни у податкове законодавство дозволили зменшити податкове навантаження на

фонд оплати праці за рахунок скасування поділу підприємств за класами професійного ризику виробництва та зменшення ставки нарахування єдиного соціального внеску на зарплату до 22%. З теоретичної точки зору це має сприяти виведенню заробітних плат з тіні, оскільки підприємства отримали змогу нараховувати своїм працівниками більшу заробітну плату не збільшуючи при цьому своїх витрат. Але, з іншого боку, оскільки з 1 січня 2016 року не відбулось підвищення мінімальної заробітної плати і вона залишилась на рівні вересня

2015 року, це дозволяє підприємствам економити на витратах як мінімум до 1 травня, коли відповідно до ст. 8 Закону України "Про державний бюджет на 2016 рік" відбудеться зростання мінімально зарплати до 1450,00 грн. Що стосується працівників, то вони майже не відчули позитивного ефекту від зміни оподаткування, оскільки скасування ЄСВ із заробітної плати у розмірі 3,6% майже повністю компенсовано підвищенням ставки ПДФО на 3 п.п. (з 15% до 18%).

Закладена у податковому кодексі можливість зменшувати оподатковуваний дохід на розмір податкової соціальної пільги призводить до дискримінації тих платників податків, розмір заробітної плати яких перевищує розмір прожиткового мінімуму, помножений на 1,4 та округлений до найближчих 10 гривень. А отже виникає необхідність запровадження неоподаткованого мінімуму доходів громадян у розмірі прожиткового мінімуму, що дозволить забезпечити рівномірне зростання податкового навантаження при зростанні рівня доходів. Оскільки при застосуванні такої системи малозабезпечені верстви населення не будуть сплачувати податок на доходи фізичних осіб, отриманий ними на руки дохід підвищиться, що частково дозволить вирішити проблему надання соціальних пільг з бюджету.

Запровадження єдиної ставки податку на доходи фізичних осіб у розмірі 18%, з одного боку, дозволить полегшити адміністрування цього податку, особливо в тому випадку, коли доходи отримуються від декількох податкових агентів, а з іншого боку призводить до того, що податкове навантаження на доходи більш забезпечених верст населення є таким самим як і у менш забезпечених. А нарахування заробітної плати у розмірі, що перевищує 25 мінімальних зарплат дозволяє мінімізувати податкове навантаження, оскільки ця сума є граничною для нарахування єдиного соціального внеску. Отже, варто запроваджувати прогресивну шкалу податку на доходи фізичних осіб, що дозволить частково перекласти податкове навантаження на більш забезпечені верстви населення.

Зменшення податкового навантаження на зарплату має супроводжуватись збільшенням прозорості використання коштів державного та місцевих бюджетів, оскільки добровільність сплати податків напряму залежить від рівня корупції в країні. Тільки за умови, що платники податків будуть отримувати еквівалентну сплатенням податкам кількість колективних благ, доходи будуть виводитись з тіні. Крім того, одночасно має забезпечуватись контроль з боку Державної фіскальної служби України за правильністю нарахування та сплати податків та Державної інспекції України з питань праці за дотриманням трудового законодавства. Але на сьогоднішній момент часу спостерігається така ситуація, що вартість ухилення від сплати податків є меншою, ніж дотримання податкового законодавства, що стає можливим завдяки існуванню корупції у контролюючих органах та використанню оптимізаційних схем.

Отже, система оподаткування доходів фізичних осіб потребує подальшого вдосконалення, але цей процес

має супроводжуватись боротьбою з корупцією в країні, а також зростанням соціальної відповідальності як працівників, так і роботодавців.

ДИСКУСІЯ: Зміни, що були внесені у податкове законодавство 24 грудня 2015 року, набули чинності з 1 січня 2016, а отже поки відсутня інформаційна база для аналізу динаміки надходжень з податку на доходи фізичних осіб та єдиного соціального внеску, що не дає змоги робити висновки щодо впливу цих змін на детінізацію заробітних плат, надходження до Державного бюджету та Пенсійного фонду України, а також рівень добровільності сплати податків. Отже, ці питання потребують подальшого дослідження по мірі появи фактичних даних.

Список використаних джерел

1. Калачова Г. Арифметика від МВФ. Податкова реформа очима кредитора [Електронний ресурс] // Економічна правда: [сайт]. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/publications/2015/08/11/554503/>
2. Варналій З. Теоретичні засади детінізації економіки України // Вісник Вінницького політехнічного інституту. – 2014. – № 1. – С. 46-53.
3. Фролова Н.Б. Податкове навантаження на працю, капітал і кінцеве споживання в умовах дії Податкового кодексу України // Економіка України. – 2014. – №8 (633). – С. 47-60.
4. Кізіма Т.О. Податкове навантаження на домогосподарства: теоретичні підходи та методика визначення // Вісник Донецького національного університету. Серія: Економіка і право. – 2009. – Вип. 2. – С. 248-253.
5. Эволюционное развитие налоговых систем: теория и практика: моногр. / В.П. Вишневский, В.В. Деметьев, А.В. Гурнак и др.; под ред. акад. НАН Украины В.П. Вишневого; НАН Украины, Ин-т экономики пром-сти. – Донецк, 2014. – 144 с.
6. Швабій К.І. Регулятивна ефективність податку на доходи фізичних осіб в Україні // Фінанси України. – 2013. – №4. – С. 27-44.
7. Найдено А.Е. Теоретическое обоснование дифференциации ставок налога на доходы физических лиц с учетом показателей регионального развития / А. Е. Найдено // Научный вестник Национального университета державної податкової служби України (економіка, право). – 2013. – № 1. – С. 136-143. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvnuodpsu_2013_1_22.
8. Юрій С.І. Оподаткування доходів сім'ї: сутність та необхідність запровадження в Україні / С.І. Юрій, Т.О. Кізіма // Регіональна економіка. – 2010. – №3. – С. 165-171.
9. Закон України "Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у 2016 році" від 24.12.2015 р. № 909-VIII [Електронний ресурс] // Верховна рада України: [сайт]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/909-19>
10. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI (в редакції станом на 01.02.2016) [Електронний ресурс] // Верховна рада України: [сайт]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
11. Закон України "Про збір та облік єдиного соціального внеску" від 08.07.2010 №2464-VI [Електронний ресурс] // Верховна рада України: [сайт]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2464-17>
12. Носова Є.А. Тіньова заробітна плата в Україні: причини існування та шляхи подолання // Соціально-трудові відносини: теорія та практика. – 2013. – №2 (6). – С. 110-116.
13. Закон України "Про Державний бюджет України на 2016 рік" від 25.12.2015 № 928-VIII [Електронний ресурс] // Верховна рада України: [сайт]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/928-19>
14. Закон України "Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії" від 05.10.2000 №2017-III [Електронний ресурс] // Верховна рада України: [сайт]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2017-14>
15. Nosova Ye. Household Savings As A Source Of Investment Resources In Ukraine, *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics*, 2015, 167. <http://dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2015/167-2/12>

Надійшла до редколегії 01.12.15

Е. Носова, канд. экон. наук, доц.

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

РЕФОРМИРОВАНИЕ НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ ДОХОДОВ ФИЗИЧЕСКИХ ЛИЦ В УКРАИНЕ

Рассмотрены изменения, которые были внесены в налогообложение доходов физических лиц; рассчитано влияние изменения налогообложения на зарплату к выплате; рассмотрено обоснованность применения налоговой социальной льготы; проанализировано налоговая нагрузка на зарплату и ее динамика; определена экономия предприятия за счет уменьшения ставки ЕСВ; рассчитано возможное увеличение зарплат при сохранении уровня затрат предприятия.

Ключевые слова: налог на доходы физических лиц, единый социальный взнос, военный сбор, отчисления из заработной платы, начисления на заработную плату, налоговая нагрузка.

E. Nosova, PhD in Economics, Associate Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

THE REFORM OF PERSONAL INCOME TAXATION IN UKRAINE

The changes that were made to the taxation of income of individuals are considered; impact of changes in taxation on the salary to be paid is calculated; has been demonstrated that the personal income taxation in Ukraine has progressive-regressive character; It revealed that the burden on a single hryvnia to pay was dropped; the validity of the application of the tax social benefits is examined; has been revealed that the application of a tax social benefits leads to discrimination against individuals whose income slightly exceeds the cutoff amount for the use of tax incentives; the tax burden on wages and its dynamics are analyzed; enterprise savings by reducing the rate of the single social contribution are defined; the possible increase in wages while maintaining enterprise-level costs is calculated.

Keywords: tax on personal income, a single social contribution, a military collection, deductions from wages, accrued on of salary, the tax burden.

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics, 2016; 1 (178): 25-29

УДК 658.14+ 658.1: 005.4

JEL F32, G32, G34

DOI: <http://dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2016/178-1/4>

Ю. Петленко, канд. екон. наук, доц.,
А. Іванов, економіст

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

ОФШОРИЗАЦІЯ ЯК ОСНОВНА ПРОБЛЕМА ОПОДАТКУВАННЯ ІНТЕГРОВАНИХ КОРПОРАТИВНИХ СТРУКТУР

У статті проаналізовані та систематизовані умови діяльності інтегрованих корпоративних структур у країнах та на територіях дії спеціальних, так званих офшорних, юрисдикцій, спрямованих на зниження рівня оподаткування. Також напрацьовані пропозиції щодо регулювання процесів переливання капіталу за допомогою офшорних схем з метою запобігання податкового шахрайства.

Ключові слова. Офшор; інтегрована корпоративна структура; перерозподіл капіталу; податкова оптимізація.

Вступ. Актуальність проблематики. Міжнародна діяльність інтегрованих корпоративних структур (далі ІКС), зареєстрованих в Україні, актуалізує проблему регулювання порядку їх оподаткування. Все частіше ІКС, намагаючись отримати реальні податкові пільги, знизити ризики своєї діяльності та мінімізувати втрати від економічної та політичної нестабільності, користуються послугами офшорних компаній. Так, за даними Tax Justice Network з України в офшори до початку 2014 року спрямовано понад 165 млрд доларів [1]. Все це зумовлює необхідність пошуку засобів регулювання та способів оподаткування операцій ІКС із застосуванням офшорних схем. З іншого боку, офшоризація операцій ІКС актуалізує необхідність удосконалення податкового та валютно-фінансового планування.

Постановка проблеми. Проблема офшоризації, а саме отримання прибутку в зоні дії спеціальних юрисдикцій за межами країни чи території офіційної реєстрації, не вирішена сьогодні не тільки в Україні, а й в багатьох країнах світу. Дана проблема охоплює потреби податкового та валютно-фінансового планування ІКС.

Мета статті. Метою даної публікації є систематизація умов діяльності ІКС в країнах і на територіях дії спеціальних юрисдикцій, спрямованих на зниження рівня оподаткування, а також напрацювання пропозицій щодо регулювання процесів переливання капіталу з метою запобігання податкового шахрайства.

Завдання. Завданням даної статті є аналіз діяльності ІКС на територіях офшорних юрисдикцій та висновки щодо проблеми їх оподаткування.

Об'єкт дослідження. Об'єктом дослідження є офшоризація як спосіб податкової оптимізації суб'єктів підприємницької діяльності у світі.

Предмет дослідження. Предметом дослідження є фінансові відносини в інтегрованих корпоративних структурах, пов'язані з податковим плануванням із застосуванням офшорних схем.

Огляд літератури. Написанню даної статті передувало ґрунтовне опрацювання останніх наукових джерел та практичних розробок з подібним предметом дослідження. Зокрема, даній проблематиці присвячено роботи українських авторів: В.С. Пономаренка, Б.В. Дере-

вянка, Г.В. Уманцева. Також над даною проблемою працювала низка російських авторів: Ю.В. Якутін, Ю.Б. Вінслав, О.В. Мелентьев. Вищезгадані науковці досліджували сутність та специфіку різних видів ІКС, оцінили переваги і недоліки їх створення в промисловості, вплив держави на їх діяльність. Проте діяльність ІКС з точки зору податкового планування за допомогою офшоризації досліджена недостатньо.

Для написання даної статті проаналізовано праці: Дж.Ю. Стігліца "Економіка державного сектору", О. Ведрова "Пісок кризь пальці", О.М. Мозгового "Міжнародні фінанси", П.І. Юхименка "Теорія фінансів", О. Кравчука "Україна офшорна". Опрацьовано ряд законів України та статті щодо означеної проблематики.

Методологія дослідження. Для написання даної статті використано наступні методи:

Метод збору даних. У даній статті використано первинні дані (Електронні дані про Федеральний Бюджет США) та вторинні дані: інформацію зі звітів (www.taxjustice.net), періодичних видань ("Світ фінансів", Журнал соціальної критики "Спільне"), книг ("Економіка державного сектору") та підручників ("Міжнародні фінанси", "Теорія фінансів").

Метод ідентифікації офшорних юрисдикцій та схем. Для розуміння офшорних юрисдикцій та схем нам випала нагода відвідати юридичні конференції ("Податковий форум" та "Школа з регулювання офшорної діяльності" асоціації правників України), на яких виступали представники юридичних компаній та підприємств, що мають безпосередню практичну справу з питанням офшоризації.

Працюючи із законодавчими актами у якості джерел, використано методи синтезу, за допомогою якого визначено взаємозв'язки між законодавчими актами для розуміння загальної ситуації щодо обраної тематики.

Також використано дедуктивний підхід: наше дослідження засноване на існуючому рівні наукових знань, а за допомогою додаткового аналізу знайдено зв'язок між ними і розширено існуючу теорію про офшоризацію. Отримані результати за обраною тематикою дозволили зробити висновки щодо можливих напрямків податкових реформ, крім того означено стимули для підприємства, які заохочують їхню діяльність в офшорах.

Методіндукції, допоміг опрацювати різні схеми виведення капіталу в офшори. Та використати ці знання для підготовки рекомендацій щодо напрямків податкового реформування.

Виклад основного матеріалу. Високий рівень концентрації капіталу в інтегрованих корпоративних структурах, зареєстрованих на території України, все більше впливає на її економічний розвиток, а тому потребує зміни підходів у регулюванні фіскальної та валютно-фінансової політики.

Поняття інтегрованої корпоративної структури визначене нами в праці "Особливості організації фінансів інтегрованих корпоративних структур", як група юридично або господарсько-самостійних підприємств, об'єднаних для досягнення спільних цілей [2, с.57]. Найбільшими ІКС в Україні є: "SCM", "Інтерпайп", "Приват", "GroupDF", "Миронівський хлібопродукт" тощо. Створення і функціонування ІКС відбувається завдяки поглибленню корпоративних зв'язків між компаніями-учасниками, концентрації ресурсів і послуг, добровільній централізації окремих управлінських повноважень.

Найбільш вагомими причинами створення ІКС є: оптимізація операційних, інвестиційних та фінансових витрат, в т.ч. податкових; акумулювання ресурсів; концентрація капіталу; централізація управління, технічності технологічного забезпечення; оптимізація поділу праці всередині групи тощо. Вище зазначене дозволяє узагальнено сформулювати головну причину інтеграції – подолання ринкових бар'єрів на шляху просування вітчизняної продукції на міжнародні ринки. Відповідно отримання конкурентних переваг досягається завдяки зниженню трансакційних витрат, валютних ризиків та отриманню податкових пільг.

Коли мова йде про отримання податкових пільг, то тут можна погодитись з висловлюванням відомого американського економіста Джозефа Юджина Стігліца, який вважає, що ухилення від сплати податків здійснюється завдяки "...використанню певних положень податкового законодавства, які дозволяють відійти від їх сплати; ухилення – незаконний відхід від сплати податків [3]. Такий підхід дозволяє зрозуміти невідворотність покарання за ухилення від сплати податків тоді, як уникнення від податків – легітимний спосіб податкової оптимізації. Саме цей спосіб широко використовується ІКС. Разом з тим, зауважимо на негативне відношення міжнародної спільноти до питання уникнення від сплати податків, що також вважається правопорушенням. Останні судові розслідування щодо діяльності таких великих транснаціональних корпорацій, як Amazon, Starbucks, Google підтверджують наші застереження [4]. Висновки цих розслідувань свідчать про наступне: податкова оптимізація (іншими словами уникнення від сплати податків) не може бути метою утворення ІКС, оскільки політика такої групи вважатиметься неправомірною.

Проблеми розмитого трактування визначень ухилення та уникнення від сплати податків змусили Європейський союз переглянути політику щодо надання пільг компаніям, які не ведуть реальної діяльності в ЄС. Результатом цього стало прийняття Директиви Ради Європи від 27 грудня 2015 року, яка забороняє з 1 січня 2016 року використовувати систему європейських офшорів для отримання податкових пільг від переходу прибутків отриманих за межами ЄС.

Запровадження таких змін змушує вітчизняні ІКС переглянути політику податкового та валютного планування.

Серед основних способів мінімізації податкового навантаження є використання дочірніх компаній під юрисдикцією України, тоді, як материнська компанія реєструється в офшорній зоні – податковій гавані. Дочірні компанії в

даному випадку є платниками податків України, а їх материнська компанія, що ними володіє, не є платником податку, оскільки зареєстрована за кордоном України.

Поняття офшор походить від англійського "offshore" (поза берегом), під ним слід розуміти юрисдикцію, що знаходиться за кордоном резиденції бенефіціарного власника (кінцевого власника структури). Розвиток представництва дочірніх компаній ІКС закордоном дозволяє проводити велику кількість внутрішніх розрахунків, які впливають на формування фінансових результатів. Нині в економічній літературі використовуються ще й такі поняття як "офшорна зона", "офшорна юрисдикція", "офшорний фінансовий центр" (ОФЦ), як правило, визначення цих понять досить часто підміняються одне одним, що створює певні суперечності. Так, у Великому тлумачному словнику сучасної української мови офшор – це території, які забезпечують пільговий режим (зниження податків, звільнення від валютного контролю ін.) для фінансово-кредитних операцій із закордонними учасниками в іноземній валюті [5, с. 869]. Також, на думку укладачів словника, це поняття у більш вузькому значенні використовують для характеристики деяких видів банківських операцій. Крім того, в цьому словнику пояснюється сутність понять: "офшорна зона – частина території держави, на якій діє безподатковий контроль [5, с. 869]", у даному випадку є помилковим звуження економічних і юридичних повноважень таких територій; їх потрібно трактувати як пільговий режим для будь-яких фінансових операцій, а не тільки податкових; "офшорна компанія – іноземна компанія, яка має спеціальний статус щодо податкових пільг і не підлягає національному регулюванню [5, с. 869]", запропоноване визначення надзвичайно влучно відображає економічну сутність взаємовідносин між компанією як суб'єктом фінансових відносин і державою. А от тлумачення поняття "офшорний центр – організація, що спеціалізується на реєстрації офшорних компаній [5, с. 869], несправедливо звужено виключно до секретарських функцій таких юрисдикцій. Однак в міжнародній практиці "офшорний центр" – це спрощена назва "офшорного банківського (фінансового) центру", діяльність якого полягає у здійсненні операцій, які "...не підпадають під національне регулювання і не вважаються складовою економіки [6]".

Зауважимо також, що використання терміну "офшорна юрисдикція" доцільне для характеристики сфери (офшорної зони), на яку поширюється право застосування пільгового режиму для фінансово-кредитних операцій. У зв'язку з цим недоречно прирівнювати офшорні зони та офшорні юрисдикції.

Традиційно в теорії і практиці офшорного бізнесу виділяють два типології фінансових взаємовідносин через дочірні фірми. До першого типу відносять "паперові" офшорні компанії, що мають формальні ознаки діяльності: наявність офісу, власників, менеджерів, комплект реєстраційних документів, печатку. Однак такі компанії не здійснюють повноцінної діяльності, а використовуються в якості інструменту планування та управління фінансово-кредитними та податковими операціями ІКС. До другого типу відносять компанії, що здійснюють діяльність близьку до повноцінної. Такі компанії досить часто імітують активну виробничу, фінансову або посередницьку діяльність, залучаючи реальні активи та фінансові потоки до перерозподілу ресурсів через внутрішній фінансовий ринок ІКС. Така діяльність сприяла розвитку в офшорних зонах інвестиційних офшорних фондів взаємного фінансування/інвестування.

Стереотипно офшорна компанія представляє собою рамкову організаційну структуру, діяльність якої забезпечується спеціалізованими секретарськими агенціями.

Стандартизований набір послуг секретарських агенцій в офшорних зонах включає: 1) управління номінальним персоналом та банківськими рахунками; 2) юридичне та нотаріальне супроводження офшорних операцій; 3) розроблення фінансових схем; 4) організація логістики; 5) супроводження взаємодії з податковими органами (укладання угод, ведення переговорного процесу) тощо.

Вибір офшорної зони залежить від функціонального призначення дочірньої компанії ІКС та залежить від багатьох факторів: офшорних преференцій; податкових ставок; особливостей валютного регулювання та репатріації (інвестицій, дивідендів, реальних активів); географічних прерогатив тощо.

Еволюційний розвиток офшорних зон сприяв формуванню трьох типів юрисдикцій, які розрізняють за рівнем податкового й державного регулювання підприємницької діяльності: 1) "консервативний офшор" – зони, що пов'язані з ухиленням від сплати податку на прибуток транснаціональних корпорацій (такі зони існують в США, Великобританії, Кіпрі тощо); 2) "помірний офшор" – зони зі спеціальними пільгами у сфері оподаткування та репатріації капіталу, які використовуються в якості транзитних зон, зокрема через офшорні банківські (фінансові) центри, до них відносять Співдружність Багамських Островів, Ірландію, Гібралтар тощо; 3) "експансіоністський (агресивний) офшор" – зони з максимальним спрощенням реєстрації, регулювання діяльності, оподаткування та репатріації, їх називають "податкові гавані", до них відносять такі країни, як Республіка Сейшельські Острови, Республіка Панама, Британські Віргінські Острови, Беліз і т. д.

При реєстрації дочірніх компаній переважна більшість ІКС віддає переваги "помірному офшору": витрати на їх обслуговування вищі ніж у "податкових гаванях", проте, зазвичай, вони знаходяться у респектабельних країнах. Як приклад, це компанії нерезидентів, що зареєстровані в Швейцарській Конфедерації і діяльність яких здійснюється за її межами. Вони мають податкові преференції на рівні з "податковими гаванями". Крім того такі компанії мають додаткові переваги і від користування послугами секретарських агенцій, до яких висуваються жорсткі кваліфікаційні вимоги. Найбільш поширеними "помірними офшорами" для ІКС з великими оборотами, крім Швейцарської Конфедерації, є Сінт-Мартен (Нідерландська частина), Велике Герцогство Люксембург, Особливий адміністративний район Китаю Гонконг, Республіка Сінгапур. Для дрібних операцій – Ірландія.

Для репатріації доходів застосовують низку різних схем серед яких, для українських ІКС, найбільш поширені: 1) Дочірня компанія групи (далі ДК) попередньо визначає суму прибутку до оподаткування і повністю користується цю суму на "консультаційні послуги" від материнської компанії групи (далі МК), зареєстрованої в офшорній зоні. Таким чином, прибуток до оподаткування ДК дорівнює нулю, оскільки доходи дорівнюють витратам. Відповідно грошовий потік, що відповідає вартості консультативних послуг, перерозподіляється на користь МК, де не підлягає оподаткуванню. 2) ДК інвестує статутний капітал МК, що зареєстрована в офшорній зоні, а у подальшому отримує дивідендів, адже весь прибуток капіталізується в МК. 3) Усі транзакції ДК проходять через розрахунковий центр МК, зареєстрованої в офшорній зоні, і доходи акумулюються на її рахунках, де не підлягають оподаткуванню. 4) МК, зареєстрована в офшорній зоні, надає кредит ДК під високі відсоткові ставки на довгострокову перспективу, відповідно грошові потоки переміщуються у формі кредиту та нарахованих відсотків з ДК до МК.

Наразі Європейський союз переглядає власну політику щодо надання преференцій у податковій сфері, зокрема ратифікація Директиви Ради Європи (2015/121/EU) зобов'язує усі країни-члени ЄС до 31 грудня 2015 року розглянути можливості запровадження відповідного пакету стандартних пропозицій щодо протидії зловживанням, дозволених попередніми директивами. Однак на кожну директиву, розроблену юристами державної сфери, знаходиться десятки схем подолання запроваджених обмежень.

В умовах поглиблення світової економічної кризи проблема реформування податкових систем в частині запобігання уникнення сплати податків особливо актуалізувалася. Основна увага спрямована на так зване "трансфертне ціноутворення", що дозволяє перерозподіляти доходи між центрами фінансової відповідальності ІКС за допомогою різних методів. Однак усі вони є недосконалими, що дозволяє ІКС, які підпадають під національне регулювання і контроль, витратити кошти на послуги фахівців з податкового права та адвокатів аби знайти законні способи уникнення оподаткування.

У відомому підручнику "Теорія фінансів", за редакцією проф. В.М. Федосова цитується вислів судді Верховного суду США Дж. Сандерленда, який ще у 1935 році визнав право платників податків самостійно визначати прийнятні методи зниження податків, зазначивши: "ніхто не повинен планувати свої витрати та доходи відповідно до максимальної зручності Міністерства фінансів" [7, с.332].

Сучасне міжнародне законодавство регулює велику кількість операцій, пов'язаних з уникненням оподаткування, особливо це стосується США і Європейського союзу. Проте, незважаючи на запровадження значних обмежень використанні офшорних юрисдикцій, частка корпоративних податків у доходах державного бюджету постійно скорочується, наприклад, у 1956 році частка корпоративних податків у Федеральному бюджеті США становила близько 28%, тоді як у 2015 році лише 12,3% [8]. Очевидно заходи протидії офшоризації є недостатньо ефективними.

В Україні офшоризація операцій ІКС набула особливого поширення з 2007 років у зв'язку з початком прояву ознак глобальної фінансової кризи, посиленням адміністрування податкових зобов'язань великих підприємств, підвищенням політичних та інвестиційних ризиків, стимулюванням експорту, високим рівнем тінізації економіки та корупції. Принаймні, у питаннях оподаткування ІКС держава виконує роль сліпого агента, який проводить політику не втручання або навіть ініціює створення ІКС для підвищення конкурентоздатності продукції, що постачається на експорт. Це зумовлено специфікою адміністрування корпоративних податків, оскільки легше контролювати великі підприємства, такі як ІКС, ніж тисячі дрібних платників податків.

Наш висновок сформульовано з урахуванням діючого у період з 1995 по 2010 роки Закону України "Про промислово-фінансові групи в Україні" від 21.11.1995 № 437/95-ВР, де в статті 1 поняття "промислово-фінансова група (ПФГ) визначалося, як "...об'єднання, до якого можуть входити промислові підприємства, сільськогосподарські підприємства, банки, наукові і проектні установи, інші установи та організації всіх форм власності, що мають на меті отримання прибутку, та яке створюється за рішенням Уряду України на певний термін з метою реалізації державних програм розвитку пріоритетних галузей виробництва і структурної перебудови економіки України, включаючи програми згідно з міждержавними договорами, а також виробництва кінцевої продукції" [9]. Статтею 4 цього Закону встановлювалися пільги для ПФГ щодо сплати вивізної

го(експортного) та ввізного (імпортного) мита і митних зборів, не поширюються обмеження щодо внесків комерційних банків до статутних фондів підприємств при інвестуванні коштів на модернізацію виробництва кінцевої та проміжної продукції ПФГ [9]. Цей Закон утратив чинність 2010 року, проте преференції, які мали ІКС п'ятнадцять років до цього, суттєво позначились на розвитку економіки України.

Разом з тим, посилення контролю з боку ЄС за операціями, пов'язаними з уникненням оподаткування, змушує українські ІКС перебудувати свої офшорні схеми. Так, представник Центру соціальних і трудових досліджень України Кравчук О. відмічає, що інвестиції з Кіпру майже у дварази перевищували "...обсяги виведення до цієї країни капіталів" [10]. Імовірно, мова йде про перерозподіл офшорних потоків між різними юрисдикціями. Ситуація з контролю та регулювання міжнародної діяльності ІКС ускладнюється ще й тим, щорух грошових коштів здійснюється не у формі інвестицій, а у вигляді товарних потоків експорту/імпорту із застосуванням таких інструментів, як заниження цінкових та кількісних параметрів, відображення фіктивних фінансових послуг (рента, роялті, дивіденди) тощо.

Намагання уряду провести податкову реформу через запровадження гнучких ставок податку на прибуток та системи пільг (податкових, валютних, юридичних тощо) не сприймаються ринковим середовищем, оскільки такі заходи не полегшують, а навпаки посилюють податковий тиск на платників податків, змушуючи останніх діяти за правилом А.Лафера: "...спроба уряду отримати більше надходжень через запровадження додаткових податків призводить до того, що ... фірми зменшують суми інвестицій, а це призводить до зменшення споживання ... та ... надходжень від оподаткування [3, с.184]", що нині спостерігається в Україні.

Окрім податку на прибуток важливим стимулом до офшоризації є валютні адміністративні обмеження Національного банку, запроваджені Законом України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання негативному впливу на стабільність" від 04.07.2014 № 1586-VII [11]. З урахуванням існуючих обмежень інвесторискоротили реінвестування грошових коштів в Україну, а також намагаються якомога швидше вивести з України раніше інвестовані ресурси.

Загальновідомо, що на курс валюти впливає попит та пропозиція ринку, а тому запровадження пакету адміністративних обмежень з вимогою обов'язкового продажу 75% валютної виручки експортерами, 90-денного контролю розрахунків за зовнішньоекономічними контрактами, а також зобов'язання банків погоджувати з НБУ заявки на купівлю валюти понад еквіваленту 50 тис. доларів США суттєво стримує попит, що є шоком для імпорто-залежної економіки.

Відповідно на пропозицію валюти впливає три чинники: фінансування (кредити), сальдо торгівельного балансу та прямі іноземні інвестиції. Однак через невиконання умов МВФ у 2015 році Україна не отримала третій і четвертий транші кредитів, що порушило програму формування валютних резервів на відповідний період, яка була перенесена на квітень 2016 року. Така ситуація суттєво вплинула на виконання зобов'язань із минулих боргів та газових контрактів, що порушило стабільність валютного курсу. Крім того примус до конвертації валюти вплинув на рішення експортерів залишати валютну виручку в офшорах. Як наслідок – виникнення структурних дисбалансів у фінансовій системі.

На законодавчому рівні офшорна діяльність в Україні досі не врегульована. Згідно із розпорядженням Кабінету Міністрів України "Про перелік офшорних зон" від

23.02.2011 № 143-р. зарегламентований тільки перелік офшорних зон [12], проте інші важливі офшорні юрисдикції не поширюються ні на сферу Податкового кодексу [13], ні на інші законодавчі акти. Очевидно, що такі законодавчі прорахунки виникають завдяки лобіюванню інтересів кінцевих бенефіціарних власників ІКС та їхніх представників у державних органах влади.

Підводячи підсумок, варто звернути увагу на те, що розв'язання проблем офшоризації повинно стати пріоритетним як для законодавчої, так і виконавчої ланок влади, оскільки ІКС акумулюють потужні фінансові потоки, які перерозподіляються материнськими структурами через підконтрольний внутрішній ринок капіталу, утворений за допомогою закордонних філій. Використання внутрішньо-корпоративного ринку для перерозподілу капіталу – одна з найбільших проблем державного регулювання не тільки в Україні, а й в усьому світі. Встановлювати і контролювати такі зв'язки надзвичайно складно, оскільки взаємодія відбувається не на ринкових, а на регульованих материнською структурою умовах, які й забезпечують подолання ринкових бар'єрів – податкових, митних, валютних, кредитно-фінансових і т. д. Оскільки сценарії операцій за участю дочірніх структур достатньо заплутані, необхідно на державному рівні створювати підрозділ з моніторингу міграції доходів і капіталу українського походження.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє стверджувати, що запорукою успішного розв'язання проблем оподаткування результатів діяльності ІКС з використанням офшоризації повинна стати участь урядових структур, відповідно до делегованих повноважень у міжнародних переговорах щодо підписання резолюцій, укладання договорів, затвердження директив і т. д. щодо системного (у співпраці з іншими країнами) урегулювання офшоризації.

Також на законодавчому рівні необхідно зарегламентувати офшорну діяльність: описати можливі схеми та розробити комп'ютеризовані моделі-маршрутизатори, які дозволятимуть оптимізувати пошук маршрутів міграції доходів та капіталу, аналізувати та проводити професійну експертизу. Для співпраці можна залучити професійних фінансистів та юристів із приватної сфери, які розробляють офшорні схеми.

Рушійною силою у подоланні офшоризації ІКС повинна стати реформа оподаткування прибутку. Потрібно запровадити диверсифіковану систему оподаткування доходів національних і міжнародних ІКС, активно запроваджувати передовий досвід розвинених країн.

Дискусія. Підводячи підсумок, варто звернути увагу на те, що розв'язання проблем офшоризації повинно стати пріоритетним як для законодавчої, так і виконавчої ланок влади, оскільки ІКС акумулюють потужні фінансові потоки, які перерозподіляються материнськими структурами через підконтрольний внутрішній ринок капіталу, утворений за допомогою закордонних філій. Використання внутрішньо-корпоративного ринку для перерозподілу капіталу – одна з найбільших проблем державного регулювання не тільки в Україні, а й в усьому світі. Встановлювати і контролювати такі зв'язки надзвичайно складно, оскільки взаємодія відбувається не на ринкових, а на регульованих материнською структурою умовах, які й забезпечують подолання ринкових бар'єрів – податкових, митних, валютних, кредитно-фінансових і т. д. Оскільки сценарії операцій за участю дочірніх структур достатньо заплутані, необхідно на державному рівні створювати підрозділ з моніторингу міграції доходів і капіталу українського походження.

Список використаних джерел

1. Мережа податкового права Щомісячний податковий звіт [Електронний ресурс] // [taxjustice](http://www.taxjustice.net/2014/11/24/tjns-monthly-taxcast-november-2015/) – Режим доступу до ресурсу: <http://www.taxjustice.net/2014/11/24/tjns-monthly-taxcast-november-2015/>.
2. Петленко Ю. В. Особливості організації фінансів інтегрованих корпоративних структур / Юлія Володимирівна Петленко. // *Світ фінансів*. – №4. – С. 54–62.
3. Джон Ю. С. Економіка державного сектору / Юджин Стігліц Джон. – Москва: МГУ: ИНФРА-М, 1997. – 720 с.
4. Ведров О. Пісок кризь пальці: офшори в українській і світовій економіці [Електронний ресурс] / Олексій Ведров // *Журнал соціальної критики "Спільне"*. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: <http://commons.com.ua/pisok-kriz-paltsi-ofshori-v-ukrayinsk>.
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ "Перун", 2005. – 1728 с.
6. Мозговий О.М. Міжнародні фінанси / О.М. Мозговий, Т.С. Оболенська, Т.В. Мусієць // *Навч. посіб.* – К.: КНЕУ, 2005. – 557 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://buklib.net/books/23650/>
7. Юхименко П.І. Теорія фінансів / П.І. Юхименко [та ін.]; заг. ред. В.М. Федосов, С.І. Юрій. // – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 576 с.
8. Електронний каталог США [Електронний ресурс]: [база даних містить детальну інформацію про державних та федеральних політиків, державну діяльність] – Електронні дані про Федеральний Бюджет США

// InsideGov – Режим доступу до ресурсу: <http://federal-budget.insidegov.com/38/1936>.

9. Закон України "Про промислово-фінансові групи в Україні" від 21.11.1995 № 437/95-ВР. Втратив чинність. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/437/95-%D0%B2%D1%80>

10. Кравчук О. Україна офшорна. Історія формування вітчизняної моделі економіки [Електронний ресурс] / О.Кравчук // *Журнал соціальної критики "Спільне"*. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: <http://commons.com.ua/ukrayina-ofshorna-istoriya-formuvannya-vitchiznyanoi-modeli-ekonomiki/>

11. Закон України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання негативному впливу на стабільність" від 04.07.2014 № 1586-VII. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1586-18>

12. Розпорядження Кабінету Міністрів України "Про перелік офшорних зон" від 23.02.2011 № 143-р. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/143-2011-%D1%80>

13. Податковий кодекс України [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>

14. Petlenko Yu. Institutional Analysis Of Finance Vertically Integrated Structure In Ukraine // *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics*, 2014, 154. <http://dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2014/154-1/14>

Надійшла до редколегії 10.12.15

Ю. Петленко, канд. екон. наук, доц.,

А. Иванов, экономист

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

ОФШОРИЗАЦИЯ КАК ОСНОВНАЯ ПРОБЛЕМА НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ ИНТЕГРИРОВАННЫХ КОРПОРАТИВНЫХ СТРУКТУР

В статье проанализированы и систематизированы условия деятельности интегрированных корпоративных структур в странах и на территориях действия специальных, так называемых офшорных, юрисдикций, которые нацелены на снижение уровня налогообложения. Также наработаны предложения по урегулированию процессов переливания капитала с помощью офшорных схем с целью предохранения от налогового мошенничества.

Ключевые слова. Офшор; интегрированная корпоративная структура; перераспределение капитала; налоговая оптимизация.

Y. Petlenko, PhD in Economics, Associate Professor,

A. Ivanov, economist

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

OFFSHORIZATION AS MAIN PROBLEM OF HOLDING GROUPS TAXATION

At this article, we have analyzed and systematized the conditions of holdings' activity to reduce the taxation level in countries and on the territory of special, so-called offshore, jurisdiction. In addition, we have made a suggestion how to regulate offshore capital flows in order to prevent from tax frauds.

Key words. Offshore; holding company capital redistribution; tax optimization.

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics, 2016; 1 (178): 29-34

УДК 338.24.01

JEL H55

DOI: <http://dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2016/178-1/5>

А.Ставицький, канд. екон. наук, доц.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

ЗАСТОСУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ БЕЗУМОВНОГО ДОХОДУ В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ

У роботі проаналізована концепція безумовного доходу, як в ряді країн Європейського Союзу розглядається як заміна сучасній системі соціального забезпечення. За допомогою моделі раціонального індивіду показано, що за наявності гарантованого доходу індивід буде обирати більш високооплачувану роботу з більшою ефективністю праці. Здійснено розрахунки витрат для впровадження подібної системи в Україні, вказано на першочергові кроки, що потрібно здійснити для успішної реалізації реформи.

Ключові слова: індивід, безумовний дохід, раціональність, соціальна сфера, зарплата, мотивація.

Вступ. Система мотивації людини до праці завжди викликала жваві дискусії серед вчених. Протягом всієї історії людства були розглянуті та впроваджені різноманітні системи оплати праці, пенсійного чи соціального забезпечення, проте жодна з них не визнається вченими ідеальною на практиці.

З одного боку, ця проблема розглядається як мікро-економічна задача, розв'язок якої потрібно шукати на кожному підприємстві індивідуально. З іншого боку, суттєва соціалізація сучасних держав, необхідність підтримки адекватного рівня життя вимагає розгляду цього питання на макроекономічному рівні. Слід відзначити, що ці рівні є достатньо пов'язаними при формуванні економічної політики.

Наприклад, у країнах Європейського союзу були створені умови для ефективної роботи висококваліфікованих працівників, що забезпечує високий рівень життя для всієї країни. Це дозволяє розвивати та забезпечувати значні виплати по безробіттю, страхуванню від нещасних випадків, тощо, що залучає до країн додаткових мігрантів, знижує стимули якісно працювати через зменшення страху втратити роботу. Соціальна направленість європейських країн відзначає, що в сучасних умовах конкурентного господарювання продовження подібної економічної політики не є можливим.

Досвід США свідчить, що відсутність значних видатків на соціальне забезпечення суттєво мотивує роботу персоналу, що дозволяє значно підвищити продук-

тивність праці. Однак, при втраті роботи, неможливість її отримати виникають проблеми, пов'язані з нерівністю доходів: формування соціальних сегментів населення, які живуть, фактично, в окремих квазі-містах чи навіть квазі-державах. Зростаюча соціальна напруга в такому випадку ніяк не сприяє формуванню стійкої моделі мотивації праці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом проблема нерівності доходів у світовій економіці набуває все більшого значення, зокрема, у матеріалах Давоського форуму-2016 [1] було відзначено, що наслідком нерівності доходів населення стає пануюча ідеологія популізму, що в свою, чергу, призводить до наростаючих дисбалансів в економіці, військових зіткнень та формування тоталітарних режимів.

Серед країн Організації економічного співробітництва та розвитку найменший рівень нерівності був зафіксований у Данії, Словаччині та Словенії, а найвищий – у Мексиці, Туреччині та США [2]. Проте, у 2012 році близько чверті всього населення ЄС мали загрозу бідності (під загрозою бідності за даними Євростату розуміється стан, за якого проживаючі особи мають середньозважений дохід на члена сім'ї менше, ніж 60% середньо-медіанного доходу у розпорядженні по всій країні), причому частка таких осіб зростає приблизно на 0,2% кожного року. 17% населення ЄС-28 були під загрозою доходної бідності, тобто сума їх доходів після виплати податків та отримання соціальних трансфертів була нижча за прожитковий мінімум.

Нерівність доходів створює не тільки соціальні проблеми. Наприклад, у роботі [3] відзначено, що неможливо прогнозувати економічне зростання без розгляду фактору економічної нерівності, оскільки у середньостроковій перспективі зростання нерівності сприяє гальмуванню економічного зростання. Варто зазначити, що нерівність доходів не може бути подолана швидко, хоча у короткостроковій перспективі можна досягти певного економічного зростання. Внаслідок цього висновку постає питання про доцільність використання тих чи інших засобів перерозподілу доходів, їх ефективності на практиці.

У наступній роботі цих же авторів було встановлено, що в середньому перерозподіл через бюджет призводить до більш високих темпів економічного зростання, оскільки воно допомагає зменшити нерівність [4]. Внаслідок цього вчені більше не підтримують гіпотезу про те, що низькі обсяги перерозподілу сприяють економічному зростанню, як це відзначалося ще 10-15 років тому, а тому з етичної точки зору немає виправдання високого ступеня нерівності в країнах світу.

Дослідження індійських штатів протягом 2004-2009 років показало, що збільшення соціальних видатків на 1% від ВВП призводить до зменшення рівня бідності на 0,5% [5].

Мета статті полягає у аналізі концепції безумного доходу з точки зору раціонального індивіду, а також можливості застосування цієї концепції в умовах української економіки.

Основна частина.

Концепція безумного доходу. Враховуючи наведений огляд, стає очевидним, що уряди європейських країн просто вимушені намагатися боротися зі зростаючою нерівністю. Серед найперших пропозицій, які висувалися вченими, були вказані [6]:

- підвищення податків на майно;
- прогресивні податки на доходи фізичних осіб;
- введення податків на спадщину та подарунки майна;
- розширення доступу бідних сімей до освіти та охорони здоров'я;

- підвищення адресності соціальних виплат;
- збільшення стимулів до праці.

Однак, серед запропонованих дій не вказано, як саме досягти поставленої мети в умовах корупції чи неефективного використання бюджетних коштів, що можна часто спостерігати в Україні. Європейські країни також, хоча у набагато меншій степені, зустрічаються з цим явищем, а тому намагаються знайти інше рішення.

Частина урядів почали розглядати так звану концепцію безумного основного доходу, згідно з якою кожному члену спільноти регулярно виплачується певна сума грошей незалежно від рівня доходу та зайнятості. Хоча ця ідея була народжена у кінці 18 ст., особливо актуальною вона стала у період Великої депресії. Проте вона так і не була реалізована на практиці у той час. Головною метою впровадження безумного доходу є, безумовно, вирішення проблеми бідності, економічної нерівності, технологічного безробіття, а також значного скорочення адміністрування соціальних програм, відміни чисельних перевірок, зникнення корупції при розподілі соціальних пільг. Ще однією перевагою такого підходу має стати більш вільний вибір робочого місця людиною, а значить, і більш гнучке прилаштування суспільства до умов ринку, більшу ефективність роботи.

Звичайно, що така система на даний момент не може бути повністю реалізована у чистому вигляді, оскільки цеспроважує величезну кількість мігрантів, спричинить структурні зміни в економіці країни, яка започаткує ці зміни. Проте перші кроки у напрямі запровадження цих змін вже зроблено. Наприклад, у 2009 році у певних регіонах Намібії вже запроваджували, хоча лише на 2 роки, концепцію безумного доходу. Результати були визнані достатньо позитивними: у регіоні було відмічено зменшення рівня злочинності, підвищення рівня відвідуваності в школах, зменшення бідності [7].

У канадському Онтаріо та нідерландському Утрехті запущено з 2016 року пілотні проекти, згідно з яким всі громадяни отримують фіксовану щомісячну суму, що гарантує їм мінімальний адекватний рівень життя. Декілька країн збираються реалізувати цю ідею в обсязі всієї держави. Зокрема, у Фінляндії відповідний законопроект знаходиться на розгляді парламенту, а у Швейцарії заплановано референдум з цього приводу влітку 2016 року. Якщо референдум матиме позитивний результат, то вже з 2017 року кожен громадянин Швейцарії отримуватиме щомісячно 2 500 швейцарських франків (2 250 євро), а кожна дитина – 625 франків. Враховуючи, що у цій країні проживає близько 8,3 млн. осіб, можна приблизно очікувати, що видатки за цією програмою становитимуть близько 200 млрд. франків на рік. При цьому поточний бюджет Швейцарії складає лише 220 млрд. франків, таким чином, фактично повністю будуть закриті всі соціальні програми та фінансування їх адміністрування.

Швидко розповсюдження ідеї безумного доходу ставить питання щодо стимулів надалі працювати. За соціологічними опитуваннями у Швейцарії, близько 90% опитаних продовжать працювати на тій самій роботі, ще 8% змінять роботу, 2% не будуть працювати у випадку запровадження нової системи. Проте ці дані є лише думкою респондентів, чи будуть вони відповідати реальності, покаже лише час.

Модель раціонального індивіда та безумний дохід.

З наукової точки зору слід поставити питання у більш широкому контексті: як саме заробітна плата може стимулювати працю людини, якщо у державі реалізована концепція безумного доходу? Для відповіді на це питання варто розробити та оцінити модель, що зможе пояснити устремління індивіда.

Звичайно, що будувати модель необхідно на основі стандартного мікроекономічного апарату. Зокрема, будемо розглядати раціонального індивіда, який точно знає свої уподобання, може порівняти набори товарів, використовуючи свої вподобання, завжди вибирає набір товарів, який найкраще задовольняє його вподобання. Оскільки абсолютна більшість людей намагається знайти саме оптимальний стан для себе, то таке припущення є досить логічним.

Також будемо виходити з того, що індивід у кожний момент часу намагається максимізувати свою функцію корисності за умов бюджетних обмежень:

$$\begin{cases} U(x_1, x_2, \dots, x_n) \rightarrow \max \\ (p, x) \leq b \end{cases}$$

де U – функція корисності індивіда; $x_1, x_2, \dots, x_n$ – набори товарів, послуг, факторів, що визначають корисність індивіда. При цьому, будемо розглядати не тільки матеріальні товари, а й ті, що не мають виключно матеріального характеру, наприклад, вільний час індивіда, рівень розваг індивіда, тощо; p – вектор цін на товари, послуги, фактори; b – бюджет індивіда.

Розглянемо випадок, коли корисність індивіда буде залежати від двох найважливіших параметрів: рівня споживання x , що буде вимірюватися у грошових одиницях, та вільного часу індивіду. Не секрет, що люди поділяються на декілька категорій в залежності від свого ставлення до праці. Наприклад, частина осіб вважає працю за важкий тягар, працюючи лише в силу необхідності отримувати матеріальні блага. Чим більшою є кількість відпрацьованих годин, тим нижчою є корисність індивіда. Для частини осіб праця є необхідністю, без якої вони не можуть професійно та духовно зростати. Тому до певної кількості відпрацьованих годин їх корисність буде зростати, після якої буде переважати втомленість від роботи, що буде зменшувати загальну корисність. Нарешті третя група людей настільки любить працю, що починають отримувати задоволення лише після роботи впродовж певного часу. На практиці зустрічаються всі три типи людей, а тому необхідно запропонувати такий вигляд функції корисності, який може поєднати всі розглянуті випадки.

Така модель має використовувати функцію корисності у формі Р.Стоуна [8], в якості факторів мають бути враховані рівень споживання та обсяг вільного часу, а також схильність індивіда до споживання (α) та відпочинку $(1-\alpha)$ відповідно:

$$\begin{cases} \varphi(x, y) = (x-a)^\alpha (d-y)^{1-\alpha} \rightarrow \max \\ a \leq x \leq (1-\gamma)qy + r \\ 0 \leq y \leq d \\ 0 < \alpha < 1 \\ 0 \leq \gamma \leq 1 \end{cases}$$

У цій моделі d позначає межу фізичних можливостей, тобто максимальний обсяг годин, які індивід може відпрацювати протягом певного періоду; a – мінімально допустимий рівень споживання для індивіда протягом певного періоду; q – ставка заробітної плати за одну відпрацьовану годину; y – інтенсивність праці, тобто вибрана оптимально (на думку індивіда) кількість годин, які він бажає присвятити праці; x – сума коштів, що направлена індивідом на споживання благ, r – додаткові виплати індивіду, наприклад, що показують безумовний дохід або дохід за депозитами; y – ставка податку, що має сплачувати індивід.

Друга нерівність моделі визначає бюджетне обмеження індивіда: з одного боку індивід не може спожива-

ти менше за прожитковий мінімум, з іншого боку – не може споживати більше, ніж всі його доходи у певному періоді. Як бачимо, модель дозволяє гнучко визначати бажання індивіда працювати. На практиці, величина уфактично позначає, скільки годин індивід буде працювати ефективно, а решту часу він буде симулювати свою активність. Наприклад, якщо у індивіда 8-годинний робочий день, а його оптимальне значення $y=6$, то він працюватиме ефективно лише 75% часу.

Три останні нерівності моделі визначають, що індивід не може працювати більше межі фізичних можливостей, він завжди частково розподіляє свої бажання між споживанням та відпочинком, держава не може встановлювати податок вище 100% від суми доходів. За цих умов достатньо легко знайти оптимальну величину трудової активності індивіда, максимізуючи його функцію корисності:

$$y^* = \alpha d - \frac{(1-\alpha)(r-a)}{(1-\gamma)q}$$

Отримана величина показує, що оптимальна трудова активність індивіда суттєво залежить його схильності до споживання, додаткових доходів (r) та ставки заробітної плати (q). Неважко показати, що при зростанні схильності до споживання (α) зростає значення функції корисності, тобто прагнення до праці через збільшення споживання громадян збагачує державу, саме з цієї причини розвинуті країни будують суспільство споживання, всілякими рекламними, маркетинговими та іншими засобами намагаючись збільшити рівень α у індивідів. Так само видно, що при зростанні межі фізичних можливостей d , збільшується функція корисності індивіда, а також багатство держави. Внаслідок цього країні вигідно розвивати медицину, пропагандувати здоровий спосіб життя, адже держава хворих людей не може бути багатою. Збільшення прожиткового мінімуму стимулює індивіда працювати більше, а тому високий прожитковий мінімум характерний для розвинених країн з високою продуктивністю праці. Зростання ставки заробітної плати має неоднозначний ефект на поведінку індивіда, що залежить від його умов існування. Зокрема, якщо він має додаткові доходи (r) більші за прожитковий мінімум ($r > a$), то збільшення ставки (q) буде спонукати індивіда працювати менше, проте при відсутності великих доходів, індивід змушений працювати більше за певний бажаний рівень αd .

Тепер розглянемо, як наявність додаткових доходів впливає на стимулювання праці індивіда. Розглянемо особу, що працює до 14 годин на добу, отримуючи заробітну плату у розмірі 400 грн./год. Якщо у індивіда немає власної квартири, то він повинен її знімати, витрачаючи частину зароблених грошей, якщо ж квартира в нього вже є, то суму, еквівалентну вартості найму квартири, можна розглядати як додатковий дохід. На рис. 1 зображена трудова активність індивіда у першому випадку: чим більші податкові збори в країні, тим більше вимушена працювати особа для покриття своїх витрат. Як бачимо, теоретичною точкою перелому для індивіда є ставка податку 82%, після якої він перестав працювати легально. На рис. 2 зображена трудова активність у другій ситуації, коли у індивіда є додатковий дохід. У цьому випадку збільшення податкових зборів дестимулює трудову активність, але перестав людиною працювати при вищій ставці оподаткування (приблизно 92%). В цілому, можна зробити висновок, що більш багаті люди можуть дозволити працювати саме у своє задоволення, а тому їх набагато складніше експлуатувати.

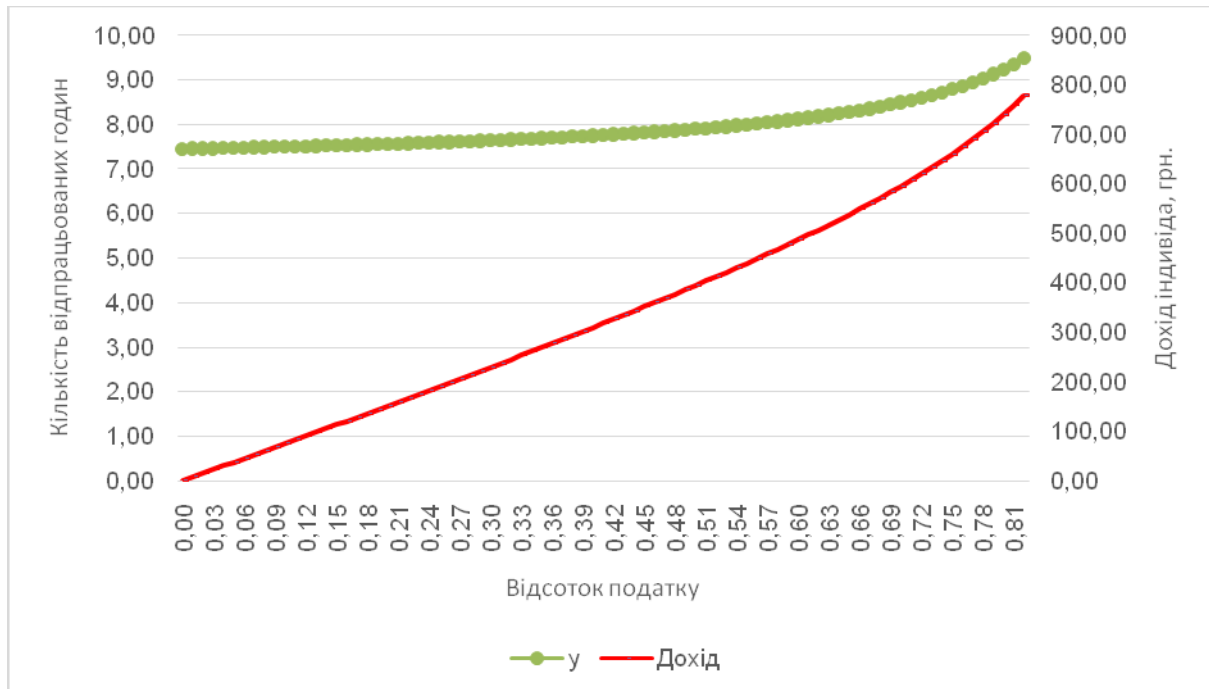

Рис. 1. Залежність трудової активності індивіда від ставки податку у випадку відсутності додаткових доходів

Джерело: розраховано автором.

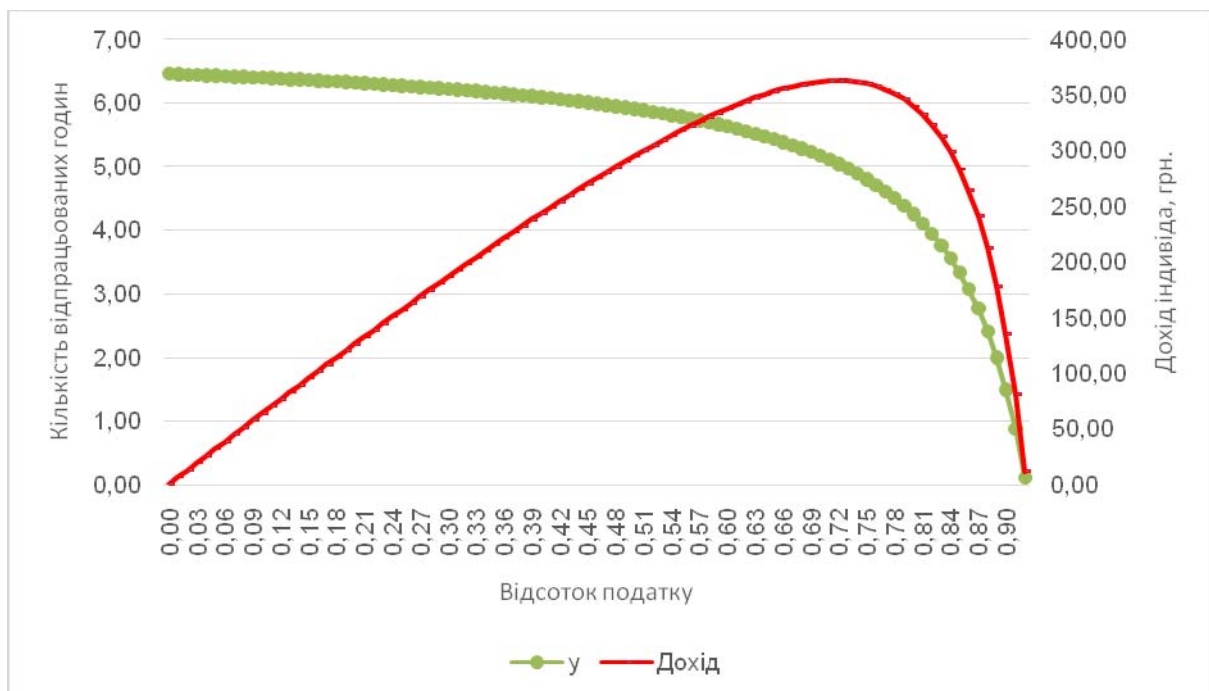

Рис. 2. Залежність трудової активності індивіда від ставки податку у випадку наявності додаткових доходів

Джерело: розраховано автором

В цілому, можна відзначити таку закономірність: всі індивіди будуть намагатися працювати у довгостроковій перспективі на бажаному рівні αd , але у короткостроковому періоді їх трудова активність буде суттєво залежати від наявного додаткового доходу. Чим більші

доходи має індивід, тим більша ставка заробітної плати буде стимулювати його розпочати роботу. В той же час, відсутність додаткових доходів гарантує високу зайнятість населення за низьких заробітних плат (рис.3).

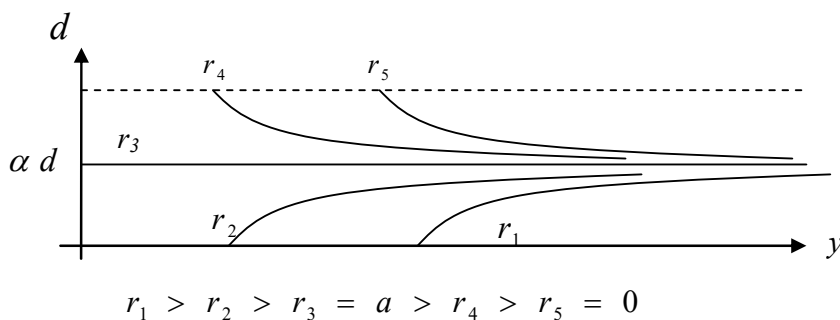

Рис. 3. Залежність трудової активності індивіда від додаткових доходів

Джерело: розраховано автором на основі [8].

Застосування висновків моделі до економіки України. Аналіз моделі свідчить, що наявність додаткових доходів не тільки сприяє більш ефективному залученню індивідів до праці, але й є беззаперечним фактором гарантування свободи індивідів, збільшення взаємоповаги між ними. Таким чином, сама ідея безумного доходу, яку розповсюджують європейські країни, має не тільки економічну, але й політичну, психологічну складові, які будуть впливати на менталітет всього народу. Для українського населення такий вплив був би надзвичайно доцільним через значну інертність людей, боязнь змінювати роботу, вибирати свій економічний шлях не в угоду батькам чи знайомим, а для себе. Такі дії могли б суттєво змінити поняття ефективності праці в Україні, підвищити попит на якісну освіту, нові технології, що може спричинити структурні зміни української економіки. З цієї причини необхідно дослідити, чи можливо в принципі реалізувати цю ідею в нашій країні.

За даними НБУ [9] за період 2011-2015 рік на статті "Оплата праці і нарахування на заробітну плату" та "Соціальне забезпечення" витрачається від 52,4 до 60,7% всіх видатків Зведеного бюджету країни. Чисельно у 2015 році ці видатки склали 356 млрд. грн. Слід зазначити, що йдеться про статі за економічною класифікацією, тобто витрати, що пов'язані саме з виплатами особам у грошовій чи негрошовій формах. При переході до нової системи соціального забезпечення частина заробітних плат не буде просто виплачуватися через непотрібність певних органів адміністрування.

Також не варто забувати, що більша частина пільг за нової системи втрачає сенс, а тому частина коштів за статтями "Використання товарів і послуг" (142,6 млрд. грн.) та "Поточні трансферти" (27,2 млрд. грн.) також може бути використана для фінансування безумного доходу.

Крім цього, значна частка фінансування населення здійснювалася через Пенсійний фонд України, який у 2014 році здійснив виплат пенсій різним категоріям населення на 240 млрд. грн, в тому числі за рахунок державної субвенції 74 млрд. грн [10]. Дані за 2015 рік ще не опубліковані, але можна очікувати, що вони будуть приблизно на 15% вищими. Таким чином, загалом по країні перерозподіляється $356 + 1.15 \cdot (240 - 74) = 556$ млрд. грн. Очевидно, що далеко не всі ці кошти можна направити на виплати безумного доходу, оскільки при цьому втрачається різниця у вже призначених пенсіях. Проте, за даними Пенсійного фонду України з 12,3 млн. пенсіонерів лише близько 560 тис. отримували пенсію, вище 1762 грн., і лише близько 2 тис. – вище 2600 грн. Таким чином, для початкових розрахунків різницею в призначених пенсіях можна знехтувати.

Крім цього, виплати за новою системою можна профінансувати за рахунок зменшення на відповідну суму фонду оплати праці підприємств за всіма видами гос-

подарської діяльності. Іншими словами, можна включити до розрахованої суми ще мінімальну заробітну плату, яка виплачується 18,1 млн. зареєстрованих осіб. На 1.01.2016 мінімальна заробітна плата становила 1378 грн, тобто 300 млрд. грн. у річному обчисленні.

Таким чином, при переході до нової схеми соціального забезпечення можна акумулювати від 856 до 1020 млрд. грн в цінах 2015 року. За даними Державної служби статистики України [11] загальна чисельність населення України на 1.01.2016 становить 42,7597 млн. осіб, в т.ч. 7,6147 млн. дітей віком до 17 років. Якщо використовувати пропозиції Швейцарії, згідно з якими фінансування дітей становить 25% від фінансування дорослої людини, то в українських реаліях можна очікувати щомісячної виплати приблизно від 1928 до 2297 грн. на одну особу та від 482 до 574 грн. на одну дитину без зміни структури бюджету та податкової системи.

Очевидно, що такі суми є недостатніми, щоб індивіди реально могли замислитися про більш ефективне планування своєї трудової активності. В той же час слід відзначити, що Україна на сьогодні має найнижчий рівень зарплат у Європі через високий рівень тіньової економіки, яка сягає біля половини ВВП. Тому, в першу чергу, необхідно досягти зростання рівня заробітних плат за рахунок детінізації заробітних плат, відновлення зростання економіки. Лише після таких кроків можна буде розглянути можливість переходу до нової системи соціального забезпечення.

Порівняння заробітних плат у країнах-сусідах дозволяє засвідчити, що адекватним рівнем має бути середня заробітна плата на рівні 400 дол. США, що відповідає приблизно 90% аналогічної виплати у Болгарії, Румунії, Туреччині. Враховуючи поточний обмінний курс національної валюти, перехід до інфляційного таргетування, зростання економіки з 2016 року, очікуваний приріст заробітної плати та інші фактори, можна вважати, що вказаний рівень буде досягнуто приблизно за 5-9 років, після яких можна буде розглядати можливість переходу до нової системи.

Висновки та дискусія. Фінансування соціальної сфери залишається складним питанням у сучасній економіці. Необхідність забезпечення адекватного рівня життя за обмежених ресурсів ставить перед урядами складне питання щодо надання відповідних виплат найбільш незахищеним верствам населення. На жаль, існує дуже багато бажаючих у тому чи іншому ступені скористатися можливостями соціальної системи без відповідних прав. Підвищення контролю використання ресурсів, доступу осіб до соціальної сфери лише підвищують адміністративні видатки держави, не розв'язуючи глобальних проблем. Зокрема, зростаюча нерівність доходів навіть у розвинутих країнах свідчить, що існуючі правила не в змозі зупинити розшарування на-

селення, яке призводить до соціальних вибухів, зниження рівня довіри, а й, відповідно, терористичних актів, війн та інших глобальних проблем.

Одним з виходів з такої ситуації може бути введення концепції безумного доходу, який би замінив всі існуючі соціальні пільги, соціальні пенсії, мінімальний рівень заробітної плати. Оскільки такі виплати отримують всі громадяни країни, то зникає необхідність контролю за доступом до таких витрат, що суттєво підвищує ефективність їх використання. Не менш важливим аспектом є те, такі виплати дійсно створюють соціально-орієнтоване суспільство, оскільки суттєво вирівнюються доходи найбідніших верств. В той же час ніяк не обмежується бажання індивідів до додаткових доходів, що мотивує працювати людей на тих видах роботи, що дають індивідам максимальне задоволення.

У роботі за допомогою моделі проілюстровано, як саме наявність гарантованого доходу впливає на бажання індивіда працювати. Зокрема доведено, що якщо він має додаткові доходи більші за прожитковий мінімум, то зростання ставки заробітної плати буде спонукати індивіда працювати менше, проте при відсутності великих доходів, індивід змушений працювати більше за певний бажаний рівень. Це означає, що наявність гарантованих доходів змінюватиме менталітет людей, роблячи їх більш вільними, причому не тільки економічно, а й у політичному аспекті, що досить актуально для нашої країни.

Розрахунки запропонованих змін для економіки України показали, що при заміні мінімальних пенсій, мінімальних зарплат, повної монетизації пільг можна розраховувати на гарантовані щомісячні виплати від 1928 до 2297 грн. на одну особу та від 482 до 574 грн. на одну дитину без зміни структури бюджету. Очевидно, що така б зміна мала не просто ефект від підвищення ефективності витрачання бюджетних коштів, а й мала б мультиплікативний ефект для економіки за рахунок зміни та оптимізації структури споживання населення, підвищення конкуренції на всіх ринках за реального споживача з грошима, зниження боротьби за отримання державних коштів через тендери.

В той же час не можна сказати, що Україна готова негайно перейти до нової моделі. Спочатку необхідно досягти прозорих та зрозумілих правил гри на всіх ринках, які пов'язані з неефективним використанням бюджетних коштів. В першу чергу йдеться про врегулювання ситуації на ринках медичних послуг, освітніх послуг, адміністрування податкової сфери. Очевидно, що якщо залишитися суттєва корупційна складова, то будь-які реформи будуть втрачати сенс. Лише після завершення медичної та освітньої реформи, монетизації більшості пільг, судової реформи можна приступати до заміни системи соціального забезпечення. Проте відкласти цю зміну більше, ніж на 10 років буде нераціональним з економічної точки зору.

Список використаних джерел

1. Samans, R. The Inclusive Growth and Development Report 2015 [Електр. ресурс] / Richard Samans, Jennifer Blanke, Gemma Corrigan, Margareta Drzeniek. – World Economic Forum. – Режим доступу: http://www3.weforum.org/docs/WEF_Forum_IncGrwth.pdf
2. OECD (2016), Income inequality (indicator). doi: 10.1787/459aa7f1-en (Accessed on 28 March 2016)
3. Berg, A. G. Inequality and Unsustainable Growth: Two Sides of the Same Coin? [Електр. ресурс] / Andrew G. Berg and Jonathan D. Ostry / International Monetary Fund, Research Department. – April 8, 2011. – Режим доступу: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/sdn/2011/sdn1108.pdf> <http://dx.doi.org/10.5089/9781463926564.006>
4. Ostry, J.D. Redistribution, Inequality, and Growth / Jonathan D. Ostry, Andrew Berg, Charalambos G. Tsangarides // International Monetary Fund, Research Department. – April, 2014.
5. Anand, R. India: Defining and Explaining Inclusive Growth and Poverty Reduction /Rahul Anand, Volodymyr Tulin, Naresh Kumar // IMF Working Paper, Asia and Pacific Department. – April 2014.
6. IMF POLICY PAPER: Fiscal Policy And Income Inequality [Електр. Ресурс] – Режим доступу: <http://www.imf.org/external/np/pp/eng/2014/012314.pdf>
7. Basic Income Grant Pilot Project. Assessment Report, April 2009 [Електр. Ресурс]. 2009). – Режим доступу: http://www.bignam.org/Publications/BIG_Assessment_report_08b.pdf
8. Бакаев О.О. Основы микроэкономики: Навч. Посібник. / Бакаев О.О., Карагодова О.О., Кутах Ю.О. – К.: КУЕТТ, 2004 р. – 267 с.
9. Зведений бюджет України [Електр. Ресурс] – Режим доступу: www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=23473384
10. Звіт про виконання бюджету за 2014 рік. [Електр. Ресурс] – Пенсійний фонд України. Режим доступу: <http://www.pfu.gov.ua/pfu/doccatalog/document?id=227018>
11. Державна служба статистики України. [Електр. Ресурс] . – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua/>

Надійшла до редколегії 24.12.15

А. Ставицкий, канд. экон. наук, доц.

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

ПРИМЕНЕНИЕ КОНЦЕПЦИИ БЕЗУСЛОВНОГО ДОХОДА В ЭКОНОМИКЕ УКРАИНЫ

В работе проанализирована концепция безусловного дохода, которая в ряде стран Европейского Союза рассматривается как замена современной системе социального обеспечения. С помощью модели рационального индивида показано, что при наличии гарантированного дохода индивид будет выбирать более высокооплачиваемую работу с большей эффективностью. Осуществлены расчеты затрат для внедрения подобной системы для Украины, указано на первоочередные шаги, которые необходимо осуществить для успешной реализации реформы.

Ключевые слова: индивид, безусловный доход, рациональность, социальная сфера, зарплата, мотивация.

A. Stavyskyi, PhD in Economics, Associate Professor

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

APPLICATION OF THE BASIC INCOME CONCEPT IN UKRAINIAN ECONOMY

Finance for the social sphere remains a great challenge in modern economy. The necessity of adequate living standards under limited resources raises a complicated problem for governments to provide appropriate distributing mechanism among the most vulnerable sections of the population. The paper analysed the concept of absolute basic income, which in some EU countries is considered as a substitution for a modern system of social security.

Inequality of incomes creates not only a social problem but it is also an obstacle in the way of economic growth. It leads to the conclusion that government should provide some strategy to avoid high inequality. The model of rational individual with certain basic income is under investigation. The analysis of the model suggests that the presence of additional income not only facilitates more effective involvement of individuals to work, but it is a sort of indisputable factor for guaranteeing freedom of individuals and increasing their mutual respect. Thus, the idea of basic income, which spreads among European countries, has not only economic, but also political and psychological components that may affect the mentality of people in future.

It is demonstrated that the transition to a new social security schemes in Ukraine can accumulate from 856 to 1020 bln. UAH in 2015 prices. It can provide guaranteed monthly payments from 1928 to 2297 UAH per capita and from 482 to 574 USD per child without changing the structure of the budget in case of replacement minimum pensions, minimum wages and full monetization of privileges. Obviously, such strategy not only would improve the efficiency of budget spending, but also produce a multiplier effect on the economy by changing and optimizing the consumption patterns of the population, increasing the competition in all markets for a real consumer. It has a chance of reducing the struggle to obtain state funds through tenders. However, the transition to the new system can be implemented only after reforms in health, education, judicial systems, monetization of most privileges.

Keywords: individual, basic income, rationality, social economics, salary, motivation.

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics, 2015; 1 (178): 35-40

УДК 338.432

JEL Q13

DOI: <http://dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2016/178-1/6>

С. Чеботарьов, канд. екон. наук
ДЗ "Луганський національний університет імені Тараса Шевченка", Старобільськ

АГРОПРОДОВОЛЬЧІ КОМПАНІЇ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ КРИТЕРІАЛЬНОГО ВИЗНАЧЕННЯ

На підґрунті дослідження змісту агропромислової інтеграції та визначення основних рис агропродовольчих компаній виділяються функції їхніх інтегруючих структур (аналітична, координуюча, забезпечуюча, контролююча та інституціональна) і розкривається їх ґносеологічна та соціально-економічна сутність, що дає можливість запропонувати типологізацію агропродовольчих компаній за розгорнутою системою класифікаційних ознак.

Ключові слова: агропромислова інтеграція, агропродовольчі компанії, критерій, класифікаційні ознаки, типологізація.

Актуальність проблеми. Зміна сучасної кон'юнктури міжнародних товарних ринків стосовно підвищення "відносних" цін на сільськогосподарські товари у порівнянні з цінами на енергоносії та військові події на Донбасі 2014 – 2015 рр. об'єктивно ще більшою мірою посилюють конкурентні переваги агропродовольчого комплексу України. За всіх інших умов це є характерним і для національного, і для світового ринків. Основним "гравцем" на вітчизняному агропродовольчому ринку в сучасних умовах є, і в межах, як мінімум, середньострокової перспективи будуть, великотоварні міжгалузеві формування холдингового типу – агропродовольчі компанії (агрохолдинги). Вони почали формуватися близько 25 років тому: на початку дев'яностих років минулого сторіччя. З погляду накопичення необхідного емпіричного матеріалу зазначений період – цілком достатній для опрацювання основ системного теоретико-методологічного знання про такі структури. Останнє є невід'ємною передумовою вибудовування ефективної державної регуляторної політики у вітчизняній агропродовольчій сфері. Її відсутність (за умов "консервації" існуючого положення) вже найближчим часом стане суттєвим лімітуючим чинником розвитку національного агропродовольчого комплексу.

Рівень розробки проблеми та її невирішені аспекти. На системній основі сукупність питань дослідження агропродовольчих компаній в економічній науці країн пострадянського простору почали здійснювати О. Родіонова [1] (Російська Федерація) та В. Андрійчук [2] (Україна). Вони одними з перших у науці визначили шляхи виникнення формувань такого типу в умовах постсоціалістичного суспільства. Ю. Нестерчук [3] (Україна) та Д. Рилько [4] (Російська Федерація) розглянули передумови становлення агрохолдингів. Д. Баюра [5], А. Гуроров [6] (Україна) та В. Гусаков і М. Запольський [7] (Республіка Білорусь) заклали основи аналізу ефективності функціонування компаній. Т. Нагачевська та Н. Пластовець (Україна) дослідили проблеми залучення прямих іноземних інвестицій у забезпечення виробничо-збутової діяльності вітчизняних агробізнесових структур [8]. Протягом останніх років В. Білінська (Україна) окреслила проблеми впровадження інвестиційно-інноваційної моделі розвитку вітчизняного агропродовольчого комплексу на основі вдосконалення системи господарювання холдингів [9], а Г. Філюк (Україна) обґрунтувала необхідність застосування особливого підходу щодо реалізації державної підтримки подібного роду великотоварних сільськогосподарських товаровиробників [10].

На тлі подібного роду досить продуктивних досліджень емпіричного та загальноекономічного характеру питання ґносеологічного й соціально-економічного змісту агропродовольчих компаній і у вітчизняній, і у зарубіжній науці залишаються недостатньо опрацьованими.

Метою статті є розробка основ теоретико-методологічного знання стосовно такого економічного явища як "агропродовольчі компанії": дослідження

об'єктивних передумов становлення структур даного типу; визначення узагальнених кваліфікаційних ознак агропродовольчих компаній; розкриття функцій інтегруючих формувань (ядра) компаній; виокремлення ознак типологізації агрохолдингів; проведення типологізації вітчизняних агропродовольчих компаній за виокремленими ознаками.

Викладення основного матеріалу.

Сучасні агропродовольчі компанії України у значно переважній більшості були засновані та отримали своє найбільш потужне організаційно-економічне оформлення протягом кінця 90-початку 2000 х рр. Вони виступають як безпосереднє породження інтеграційних процесів в аграрно-промисловій сфері, які набули розвитку за часів попередньої адміністративно-командної економіки. Тому, визначення їхньої сутності, тим більше – аналіз виробничо-комерційної діяльності та підвищення конкурентоспроможності вітчизняних агропродовольчих компаній з погляду діалектики пізнання потребують розкриття загальноекономічного змісту агропромислової інтеграції (АПІ) як об'єктивної передумови виникнення й розвитку компаній.

За своєю суттю АПІ подібна до суто промислової інтеграції. Проте, АПІ має свої характерні властивості, котрі ґрунтуються на особливостях природи сільського господарства як такого. Так, аби максимально зменшити вплив сезонних факторів виробництва та, як наслідок, скоротити чисельні втрати та недоотримані вигоди, АПІ виникає в тих галузях сільського господарства, які мають найбільш високий ступінь машинного виробництва та не пов'язані безпосередньо із землею. АПІ виступає як процес посилення виробничо-економічних зв'язків і органічне поєднання сільського господарства, галузей промислової переробки сільськогосподарської сировини, сукупності підгалузей логістики й торгівлі, що забезпечують діяльність сільського господарства та доводять його продукцію до споживачів. Результатом процесу АПІ є утворення відповідних формувань – агропромислових підприємств й агропромислових об'єднань (в умовах одержавленої економіки, як наприклад – в СРСР, Болгарії та Румунії), або агрофірм та транснаціональних компаній в умовах ринкової економіки (насамперед, в Північній Америці та Європі). Саме в таких структурах забезпечувався необхідний і в цілому достатній рівень взаємопов'язаності виробничих процесів, котрі в кінцевому рахунку давали кумулятивний ефект щодо виробничо-комерційної діяльності в агропродовольчій сфері в цілому.

Процес АПІ є не тільки виробничо-технологічним, а й соціально-економічним, оскільки поєднує різні соціальні сфери: сільське господарство, промисловість та інші галузі економіки. При цьому, перехід в агропродовольчій сфері від менш досконалого до більш досконалого економічного устрою об'єктивно потребував нових принципових якісних змін у системі відносин між суб'єктами господарювання та відповідних підходів щодо здійснення регуляторних заходів. У кінцевому рахунку

це приводило до різноманітності типів і масштабів в охопленні ланок вертикальних ланцюжків виробництва.

Структурним оформленням АПІ за радянських часів на загальнодержавному рівні виступав аграрно-промисловий комплекс. Він розглядався, переважно, у вигляді п'ятисферної моделі, відповідно до якої галузі цього комплексу групувалися за їх місцем в ланцюжку створення й реалізації кінцевого продукту. До першої сфери відносили галузі промисловості з виробництва засобів виробництва для сільського господарства, до другої – безпосередньо сільське господарство, до третьої – галузі переробної та харчової промисловості; четверта сфера включала торгівлю сільськогосподарською сировиною та продовольством; п'ята – галузі виробничої інфраструктури. Створення одержавленого аграрно-промислового комплексу за задумом було покликано вивести на якісно новий рівень міжгалузеві зв'язки, усунути бар'єри, котрі об'єктивно створював процес спеціалізації, який найчастіше супроводжувався дезінтеграцією сільського господарства та численних допоміжних й забезпечуючих галузей промисловості (тобто ті, що уособлювали собою збут та управління товарними потоками, постачання матеріалів, виробництво устаткування, машин й механізмів, підготовку кадрів тощо). У теорії всі ці взаємопов'язані в аграрно-промисловому комплексі в кінцевому рахунку мали приводитися до єдиного знаменника.

В 1986 р. в СРСР остаточно закінчено вибудовування вертикалі управління агропродовольчою сферою країни за адміністративними канонами: до "найвищого рівня досконалості". Процес централізації було доведено до загальнодержавного аграрно-промислового комплексу, якому підпорядковувалось колишні сім союзних міністерств. На рівні республік відповідно було засновано республіканські аграрно-промислові комплекси. Подібний підхід перенесений і на рівень областей. На районному рівні ще більш штучною та формальною мірою було засновано районні аграрно-промислові об'єднання. Показово, що саме в другій половині 80-х рр. в СРСР продовольча проблема загострилася найбільшою мірою за попередні 30 років.

Отже, слід чітко розмежовувати наукову розробку проблеми АПІ (хоча багато в чому ідеологічно спрямовану) та її реальне втілення в умовах адміністративно-командної тотально одержавленої системи. Ця теорія на меті мала усунення бар'єрів, які об'єктивно породжувалися спеціалізацією розвитку сільського господарства і промисловості та надати поштовх щодо їхньому подальшому цілісному органічному функціонуванню. Проте, заснована вона була на позаекономічних засадах, тому й не призвела до позитивного практичного ефекту: продовольча проблема хоча й уповільнено, однак – незворотно загострювалася, а безпосередні працівники все більшою мірою усувалися від результатів діяльності.

Фундаментальні дослідження інтеграційних процесів в агропродовольчій сфері, заснованими яких були всесвітньо знані український вчений і політичний діяч М. Туган-Барановський [11] (теорія кооперації) та його послідовники: М. Кондратьєв [12] (теорія примату сільського господарства по відношенню до промисловості) та О. Чаянов [13] (теорія вертикальної концентрації), досконало були адаптовані в розвинених країнах. Перш за все, – в Європейському Союзі та США й Канаді, підтвердженням чого є розв'язання ними, в цілому, продовольчої проблеми.

Якщо в СРСР ґрунтовні праці М. Туган-Барановського, М. Кондратьєва та О. Чаянова були відомі лише дуже обмеженому колу науковців, то в західних країнах вони досліджувалися активно й на системній основі. Особливо інтенсивно це відбувалося в Європі після закінчення II Світової війни, що зумовлювалося гостротою продовольчої проблеми. Відомий голландський

вчений С. Мансхолт висунув теорію структурних реформ агробізнесу. Її сутність полягала в вибудовуванні цілісної системи: виробництво сільськогосподарської сировини – переробка сільськогосподарської продукції й виробництво харчових продуктів – формування розгалуженої торгівельної мережі збуту сільськогосподарської сировини та готовими харчовими продуктами [14].

Дослідження еволюції розробки проблем АПІ в історії економічної думки дає всі підстави зробити висновок щодо теоретико-методологічної близькості теорії структурних реформ агробізнесу С. Мансхолта з теорією кооперації М. Туган-Барановського, теорією примату сільського господарства М. Кондратьєва та особливо – з теорією вертикальної концентрації О. Чаянова. Разом з тим, є наявним й принципово новий підхід С. Мансхолта: він обґрунтував необхідність перенесення регуляторних заходів з державного на наддержавний – загальноєвропейський рівень. При цьому С. Мансхолт виходив з недоторканості права приватної власності за всім вертикальним ланцюжком системи агробізнесу та доцільності стимулювання ринкової конкуренції на всіх її рівнях. Ще однією примітною рисою теорії структурних реформ агробізнесу стало формування стабілізаційних запасів сільськогосподарської сировини в масштабах інтеграційного об'єднання найбільш розвинених країн Європи [14]. Слід відмітити широку популярність ідей С. Мансхолта: його теорія стала важливою складовою у вибудовуванні Common Agricultural Policy – CAP (Спільної аграрної політики), яка значною мірою слугувала фундаментом Європейського співтовариства загалом, а сам він згодом став єврокомісаром з питань сільського господарства та продовольства.

Аналіз зародження, оформлення та розвитку АПІ дає підстави визначити її сутнісні риси, які є характерними і для адміністративно-командного, і для ринкового типу господарювання. Такими, на наш погляд, є:

- багатогранність АПІ, яка охоплює всі сфери агро-промислового виробництва;
- матеріальним підґрунтям АПІ виступає сільське господарство;
- внутрішню основу механізму функціонування АПІ складає поєднання виробничо-технологічних, фінансових та управлінських інтересів її учасників;
- функціональне призначення АПІ полягає у доведенні продукції, яка виробляється її учасниками, до кінцевого споживача;
- на загальноекономічному рівні АПІ отримує своє відповідне організаційне оформлення як в умовах одержавленої адміністративно-командної економіки (аграрно-промисловий комплекс), так і в умовах ринкової економіки (продовольчі транснаціональні компанії та організаційні структури – Фонди в рамках Спільної аграрної політики Європейського Союзу).

АПІ протягом перших років ринкових перетворень (кінець 80-перша половина 90-х рр.) значною мірою була деформована. Зменшилася міра, ступінь її інтеграційності та розповсюдженості у часі й просторі. Слід відзначити, що це згодом знайшло відображення і в категоріальному апараті: саме поняття "аграрно-промисловий комплекс" спочатку трансформувалося в поняття "аграрно-продовольчий комплекс", а потім – в "агропродовольчий комплекс". Останній, з погляду структурних складових науковцями став розумітися у складі сільського господарства, переробної та харчової промисловості, торгівельної й інших забезпечуючих сфер. Пізніше такий підхід цілком логічно було втілено й в офіційних державних документах [15]. Однак, навіть з урахуванням всієї глибини кризових явищ деформаційної прояви дев'яностих років не досягли критичної міри з погляду зміни самої сутності інтеграційних процесів в агропродовольчій сфері. А саме: вони не втра-

тили свого міжгалузевого характеру; провідні господарські структури зберегли свою спеціалізацію; у цілому, в межах агропродовольчого комплексу (у його наведеному структурному розумінні) збереглися відносини як горизонтального, так і вертикального характеру.

Тобто, за своїми визначальними якісними ознаками зміст інтеграційних процесів в аграрно-промисловій сфері з переходом до ринкової системи господарювання залишився незмінним. Такого роду збереженість сутності АПІ виступає підтвердженням не тільки незмінності її загальноекономічного змісту в різних суспільних системах, а й правомірності розуміння АПІ як об'єктивної соціально-економічної передумови формування сучасних агропродовольчих компаній ринкового типу.

Агропродовольчі компанії виступають як результат, структурне оформлення та організаційно-правове закріплення інтеграційних процесів в агропродовольчій сфері. Виходячи з дослідження змісту останніх, сутнісними рисами агрохолдингів є такі:

- міжгалузевий характер виробничо-комерційної діяльності агропродовольчих компаній;
- існування структуро-утворювального елементу (ядра, інтегратора) холдингів, який детермінує всю систему виробничо-технологічних, організаційно-економічних, управлінських, фінансових та організаційно-правових відносин в їх межах;
- охоплення під патронатом (егідою) інтегруючої структури компаній значної кількості господарських структур різних галузей агропродовольчого комплексу, які можуть мати (й мають у реальній дійсності) різний ступінь організаційно-правової та оперативної виробничо-комерційної самостійності;
- вибудовування в межах холдинів сукупності зв'язків (як за горизонталлю – в межах певного етапу виробництва та реалізації продукції, так і за вертикаллю – від виробництва сировини до постачання продукції кінцевому споживачеві), котрі спрямовані на реалізацію відносин інтеграції, спеціалізації та кооперації;
- вибудовування системи виробничо-комерційних та інституціональних відносин кожної окремо взятої агропродовольчої компанії з іншими суб'єктами ринкової економіки: подібного роду бізнесовими утвореннями, елементами ринкової інфраструктури, державою (а також, можливо, з одного боку – з окремими домогосподарствами через підлеглі господарські підрозділи, а з

іншого – з іноземними та міжнародними суб'єктами господарювання й політичними інституціями).

Виділення сутнісних рис агропродовольчих компаній як критеріальних ознак якісного характеру дає підстави заключити наступне. За умов, коли господарські структури агропродовольчої сфери (якими б потужними вони не були за своїм сукупним ресурсним потенціалом) не мають міжгалузевого характеру діяльності, не охоплюють структурних підрозділів нижчого рівня та/або не мають системи договірних відносин, такі утворення не можуть бути кваліфіковані як агропродовольчі компанії.

Окрім цього, постає питання щодо визначення критеріальних ознак у кількісному вимірі. Питання такого роду у вітчизняній науці є дискусійними. Вважаємо, що агропродовольчі компанії, як мінімум, мають охоплювати дві сфери агропродовольчого комплексу (у даному випадку не так важливо: чи то буде сільське господарство, переробка сировини; харчова промисловість; чи торгівля агропродовольчими товарами; чи взаємозв'язки з іншими сферами агропродовольчого комплексу, а на сучасному етапі розвитку продуктивних сил і суспільних відносин – з іншими сферами національної економіки).

Домінуючий характер господарської діяльності інтегруючої структури (ядра) агропродовольчої компанії цілком логічно значною мірою визначає пріоритетні сфери та, взагалі, характер діяльності утворення в цілому. Однак, за умов будь-яких особливостей та навіть відмінностей щодо тих чи інших інтегруючих структур, з теоретичного та практичного погляду є необхідним виділити функції, котрі такі інтегруючі структури мають реалізовувати щодо забезпечення, організації та здійснення виробничо-комерційної діяльності агропродовольчої компанії в цілому. Визначення таких функцій виступає важливою складовою стосовно розкриття критеріальної сутності компаній загалом.

Розгляд теоретичних підходів вітчизняних і зарубіжних вчених щодо дослідження проблем становлення агропродовольчих компаній та забезпечення їхньої конкурентоспроможності, аналіз нормативно-правових аспектів діяльності українських холдингів й емпіричні узагальнення виступають підґрунтям функціями інтегруючих структур таких підприємницьких формувань класифікувати: аналітичну, координуючу, забезпечуючу, контролюючу та інституціональну (табл. 1).

Таблиця 1. Функції інтегруючих структур агропродовольчих компаній

Назва функції	Зміст функції
Аналітична	- Розробка стратегічних засад виробничо-комерційного розвитку агропродовольчих компаній. - Аналіз кон'юнктури внутрішнього та зовнішнього продовольчих ринків. - Формування інвестиційно-інноваційної, маркетингової, науково-технічної політики агропродовольчих компаній. - Обґрунтування зовнішньоекономічної стратегії агропродовольчих компаній.
Координуюча	- Взаємоузгодження стратегічних планів та тактичних заходів щодо реалізації виробничо-комерційної діяльності агропродовольчих компаній. - Узгодження інтересів та відносин структурних підрозділів в межах агропродовольчих компаній на засадах синергетичного підходу. - Координація розвитку агропродовольчих компаній в системах галузевих, міжгалузевих та регіональних відносин.
Забезпечуюча	- Організація двостороннього руху матеріальних, трудових, інтелектуальних і фінансових ресурсів та інформації між агропродовольчими компаніями й іншими господарськими суб'єктами, елементами ринкової інфраструктури і державою. - Сприяння залученню інвестиційних ресурсів.
Контролююча	- Ведення консолідованого бухгалтерського обліку агропродовольчих компаній. - Оцінка ефективності виробничо-комерційної діяльності агропродовольчих компаній та їхніх структурних підрозділів. - Прийняття рішень та здійснення відповідних заходів щодо обмежень і штрафних санкцій стосовно структурних підрозділів й посадових осіб.
Інституціональна	- Представлення інтересів агропродовольчих компаній у взаємовідносинах з іншими суб'єктами господарювання, державними установами та міжнародними економічними організаціями. - Формування позитивного соціального іміджу агропродовольчих компаній в регіонах здійснення їхньої виробничо-комерційної діяльності. - Прийняття рішень щодо зміни організаційно-правових форм господарювання агропродовольчих компаній. - Опрацювання та вдосконалення корпоративної політики.

Необхідність здійснення подальшої типологізації компаній (безумовно, з урахуванням дискусійності цих питань та в межах укрупненого підходу) обумовлюється не тільки доцільністю пізнавального характеру: розкриттям сутності та місця й ролі таких формувань в умовах вітчизняного агропродовольчого комплексу. Виділення типів даних бізнесових структур має також і господарську спрямованість: виступає підґрунтям щодо аналізу виробничо-комерційної діяльності та вдосконаленню забезпечення їхньої конкурентоспроможності.

Визначення змісту АПІ як загальноекономічної передумови становлення агропродовольчих компаній, їхніх сутнісних рис та функцій інтегруючих структур, в свою чергу, виступають підґрунтям опрацювання підходів щодо економічної типологізації компаній. З науково-практичного погляду подібного роду типологізацію слід здійснити за якомога більшою кількістю класифікаційних ознак: такий підхід забезпечить об'єктивний аналіз ролі агрохолдингів в національному агропродовольчому комплексі й більш адекватну оцінку результатів їхньої операційної діяльності.

При цьому слід реально уявляти, що з точки зору господарського права процес створення практично

всіх сучасних вітчизняних агропродовольчих компаній не є однозначним. Їх було засновано на підґрунті Положення "Про холдингові компанії, що створюються в процесі корпоратизації та приватизації", яке було затверджено Указом Президента України №224/94 від 11.05.1994 р. під такою ж назвою [16]. Однак, відповідно до п. 19 даного Указу створення холдингових компаній не допускалося, зокрема, в галузі виробництва та переробки сільськогосподарської продукції [16]. Тому, прикінцевими положеннями прийнятого у 2006 р. Закону України "Про холдингові компанії в Україні" [17], який у сучасних умовах є визначальним щодо регулювання діяльності агропродовольчих компаній, дію Указу Президента №224/94 скасовано.

Самі класифікаційні ознаки економічної типологізації агропродовольчих компаній доцільно згрупувати. Перша група (перша – п'ята ознаки), розкриває загальноекономічний зміст компаній. Друга група ознак (шоста – сьома) дає їхню соціально-економічну характеристику. Третя група (восьма – дванадцята ознаки), розкриває характер та структуру акціонерного капіталу компаній. Четверта (тринадцята – шістнадцята ознаки) закладає основи управління фінансовими потоками холдингів (табл. 2).

Таблиця 2. Типологізація агропродовольчих компаній України

№ з/п	Класифікаційні ознаки	Типи агропродовольчих компаній
1	Домінанта інтегруючої структури	агрохолдинг; продагрохолдинг; промагрохолдинг; фінторгагрохолдинг; іноземінвестагрохолдинг; держагрохолдинг*
2	Тип інтеграції	горизонтально-інтегровані горизонтально-координовані** конгломератно горизонтально-інтегровані** вертикально-інтегровані субвертикально-інтегровані** конгломератно вертикально-інтегровані** вертикально-координовані**
3	Ступінь диверсифікації операційної діяльності	моногалузеві в межах агропродовольчого комплексу полігалузеві в межах агропродовольчого комплексу полігалузеві в межах національного господарства**
4	Характер спеціалізації	виробничі обслуговуючо-постачальні збутові "широко спеціалізовані" (за відсутності яскраво вираженого характеру спеціалізації)
5	Територіальна поширеність операційної діяльності	регіональні національні міжнародні
6	Наявність земель сільськогосподарського призначення	ті, які мають земель сільськогосподарського призначення ті, які не мають земель сільськогосподарського призначення
7	Форма власності	приватна державна* державно-приватна (приватно-державна) **
8	Організаційно-правова форма господарювання	акціонерна корпоративна кооперативна*
9	Участь материнської компанії в операційній діяльності	чистий (управлінський) холдинг*** змішаний (виробничо-управлінський) холдинг***
10	Тип акціонерного капіталу	приватні публічні
11	Форма акцій	агрохолдинги з акціями в бездокументарній формі агрохолдинги з емітованими акціями
12	Наявність іноземного капіталу в статутному капіталі	агрохолдинги, статутний капітал яких сформовано структурами вітчизняного капіталу агрохолдинги, в статутному капіталі яких присутній іноземний капітал

Закінчення табл. 2

№ з/п	Класифікаційні ознаки	Типи агропродовольчих компаній
13	Ступінь диверсифікації акціонерного капіталу	акціонерні товариства, в яких корпоративний пакет сконцентровано у власності однієї особи акціонерні товариства, в яких корпоративний пакет сконцентровано декількома афілійованими особами акціонерні товариства з широкою дифузією акціонерного капіталу**
14	Побудування фінансової структури холдингу	класичні агрохолдинги квазіхолдингові компанії корпорації з дивізіонними організаційними структурами
15	Територіальне розміщення головного фінансового офісу	на території України в межах пільгових податкових юрисдикцій
16	Механізми на світових фінансових ринках	облігації IPO SPO

* – агропродовольчі компанії, які з урахуванням загальносвітових тенденцій можуть виникнути в Україні

** – агропродовольчі компанії, які лише починають становлення в Україні;

*** – визначено за фактом, (такі агропродовольчі компанії ще не є нормою у вітчизняному господарському праві).

Джерело: авторське

Виходячи з особливого динамізму розвитку вітчизняних агропродовольчих компаній, окремі їхні типи, хоча й не існують в Україні в сучасних умовах, але, враховуючи загальносвітові тенденції, прогнозовано можуть виникнути в майбутньому (такі типи компаній в табл. 2 виділено позначкою*). Натомість, окремі типи компаній, хоча вже й почали зароджуватися, ще не набули відповідного повноцінного оформлення (вони в таблиці виділені позначкою **).

В українській економічній науці першочергове значення щодо визначення класифікаційних ознак агропродовольчих компаній традиційно займає виокремлення шляхів їх становлення [18], або – домінанти інтегруючої структури [2]. З урахуванням збагачення шляхів виникнення даних структур, котре проявилось в Україні лише протягом останніх трьох-чотирьох років та теоретико-методологічної обґрунтованості об'єднання всього посередницького капіталу, який інтегрує становлення формувань в один їх тип, за ознакою "домінанта інтегруючої структури" є логічним виділити такі типи компаній:

- агрохолдинги – компанії, домінантою утворення яких (з точки зору і виробничо-технологічного, і фінансового забезпечення) виступають сільськогосподарські підприємства;
- продагрохолдинг – компанії, які створюються на виробничій та акціонерній базі підприємств переробної та харчової промисловості;
- промагрохолдинг – компанії, управлінською структурою котрих є промислові підприємства, профіль діяльності яких не пов'язаний з агропродовольчою сферою;
- торгфінагрохолдинг – компанії, материнською структурою яких виступають формування посередницького капіталу (в Україні в якості таких на початковому етапі переважно були торговельні підприємства, а потім – структури фінансової сфери);
- іноземінвестхолдинг – компанії, які утворюються в результаті прямих іноземних інвестицій у вітчизняний агропродовольчий комплекс;
- держагрохолдинг – компанії, інтегратором створення і стовідсотковим власником яких є держава (в Україні такий тип агрохолдингу існував лише в особі такої структури як Державна продовольчо-зернова компанія), котра була заснована в 2010 р. і приватизована в 2012 р.

За типом інтеграції в укрупненому групуванні виділяються агрохолдинги, які є горизонтально та вертикально інтегрованими. Однак, з точки зору більш детальної типологізації є необхідним використати підхід В. Андрійчука щодо виокремлення горизонтально-

координуваних, субвертикально інтегрованих, конгломератно-вертикально інтегрованих та вертикально інтегрованих типів агрохолдингу [2].

З групи загальноекономічних класифікаційних ознак особливо примітною (та, певним чином, доволі нелогічною) є така: "наявність земель сільськогосподарського призначення". Однак, в Україні такого роду агропродовольчі компанії є достатньо розповсюдженими: закупівля сировини у сільськогосподарських товаровиробників (переважно – малого та середнього бізнесу, а часто – й дрібнотоварних господарств) дає можливість налагоджувати їм свій виробничо-комерційний процес, залишаючи малий та середній бізнес поза увагою своїх організаційно-правових меж (у загальносвітовій практиці такий тип господарювання є радше виключенням). Так, агрохолдинг "Авангард", не маючи земель сільськогосподарського призначення, здійснює свою діяльність у 19 регіонах країни, є монополістом на вітчизняному ринку яєць курячих та порошку яєчного. Разом з тим, є підстави зазначити, що саме відсутність земель у господарському обробітку прогнозовано стала причиною комерційних проблем "Авангарду", які суттєво загострилися за підсумками 2015 р. [19].

У групі соціально-економічних ознак агропродовольчих компаній додаткового пояснення потребує виділення типу "державні агрохолдинги". Так, після приватизації на 99 % підприємства Державна продовольчо-зернова компанія такий тип формувань в Україні вже (та поки що) відсутній.

Третя група ознак в табл. 2 побудована на основі нині діючих норм вітчизняного законодавства; разом з тим, виокремлення типів агрохолдингу за ознакою "участь материнської компанії в операційній діяльності" (чистий (управлінський) та змішаний (виробничо-управлінський) холдинги, які виділено позначками ***), здійснено у відповідності до реальної практики функціонування українських агрохолдингу. Вважаємо, що набуття зазначеного офіційного статусу такими формуваннями у вітчизняному господарському праві – справа лише часу.

Висновки з проведеного дослідження. Розробка сукупності проблем за даною тематикою дає підстави зазначити, що на сучасному етапі їх наукового аналізу саме відсутність чіткого теоретико-методологічного знання про неоднозначний феномен під назвою "агрохолдинги" (категоріальне визначення, сутнісні ознаки, функції, типологізація, варіанти оптимізації виробничо-комерційної діяльності) виступає стримуючим чинником

не тільки їхнього соціально-економічного розвитку, а й вітчизняного агропродовольчого комплексу і певною мірою – української економіки загалом. Якщо протягом найближчого часу дослідники не здійснять відповідних фахових розробок, втрати для національного господарства будуть невідворотними. Такого роду знання може стати надійним фундаментом опрацювання й реалізації в агропродовольчій сфері ефективної державної політики, методологічним підґрунтям якої є доцільним обрати концепцію балансу стимулів та обмежень у запровадженні заходів, спрямованих на регулювання виробничо-комерційного процесу холдингів [20]. Даний підхід ще більшою мірою актуалізує необхідність узагальнення сучасного зарубіжного та вітчизняного досвіду державної підтримки сільськогосподарських виробників [10].

Перспективами подальшого опрацювання даної проблематики слід визначити деталізацію висунутої типологізації агропродовольчих компаній України за наведеними критеріальними ознаками та розробку заходів державної регуляторної політики, спрямованої на посилення позитивних рис господарювання даних підприємницьких формувань та елімінування їхніх негативних рис.

Список використаних джерел

1. Родіонова О.А. Институциональные преобразования и развитие интеграционных процессов в АПК / О.А. Родіонова, Е.В. Дацкова // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. – 2005. – № 1. – С. 39-42.
2. Андрійчук В. Г. Капіталізація сільського господарства: стан та економічне регулювання розвитку: [монографія] / В.Г. Андрійчук. – Ніжин: Аспект-Поліграф, 2007. – 216 с.
3. Нестерчук Ю.О. Інтеграційні процеси в аграрно-промисловому виробництві: монографія / Ю.О. Нестерчук. – Умань: Сочінський, 2009. – 372 с.
4. Рылько Д. Новые российские сельскохозяйственные операторы: их появление, эволюция и воздействие / Д. Рылько, Р. Джолли // Сравнительный экономический обзор. – 2005. – № 47 (1) – С. 101-115.
5. Баюра Д. IPO як ефективний інститут та передумова корпоративної реструктуризації агропромислових підприємств // Д. Баюра, Д. Ситенко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. – 2015. – № 5(170). – С. 17-23. DOI: dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2015/170-5/3.
6. Гуторов А. О. Агрохолдинги як ефективна форма концентрації сільськогосподарського виробництва / А. О. Гуторов // Економіка АПК. – 2011. – №3. – С. 102-107.
7. Гусаков В. Г. Научные основы создания продуктовых компаний / В.Г. Гусаков, М. И. Запольский; Нац. акад. наук Беларуси, Ин-т систем. исслед. в АПК. – Минск: Беларус. навука, 2012. – 195 с.

Е.Чеботарёв, канд. экон. наук, ст. препод.

ГУ "Луганский национальный университет имени Тараса Шевченко", Старобельск, Украина

АГРОПРОДОВОЛЬСТВЕННЫЕ КОМПАНИИ:

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ КРИТЕРИАЛЬНОГО ОПРЕДЕЛЕНИЯ

На основе исследования содержания агропромышленной интеграции и определения основных черт агропродовольственных компаний выделяются функции их интегрирующих структур (аналитическая, координирующая, обеспечивающая, контролирующая и институциональная) и раскрывается их гносеологическая и социально-экономическая сущность, что дает возможность предложить типологизацию агропродовольственных компаний по развернутой системе классификационных признаков.

Ключевые слова: агропромышленная интеграция, агропродовольственные компании, критерий, классификационные признаки, типологизация.

I. Chebotarov, PhD in Economics

SI "Luhansk Taras Shevchenko National University", Starobilsk, Ukraine

AGROFOOD COMPANIES:

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FUNDAMENTALS OF CRITERIAL DEFINITION

On basis of research of content of agroindustrial integration and defining of essential features of agrofood companies were positioned functions of their integrating structures (analytical, coordinating, providing, controlling and institutional) and revealed their epistemological and socio-economic content, what allows to offer a typology of agrofood companies through deployed system of indicators of classification.

Keywords: agroindustrial integration, agrofood companies, criterion, indicators of classification, typology.

8. Нагачевська Т. Особливості іноземного інвестування на різних стадіях глобального виробничо-збутового ланцюга агробізнесу / Т. Нагачевська, Н. Пластовець // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. – 2015. – № 8(173). – С. 49-59. DOI: dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2015/173-8/8.

9. Білінська В. Сучасні інноваційні технології в сільському господарстві: основна характеристика та перспективи впровадження / В. Білінська // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. – 2015. – №7 (172). – С. 74-80. DOI: dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2015/172-7/11.

10. Філюк Г. Зарубіжний та вітчизняний досвід державної підтримки сільськогосподарських виробників / Г. Філюк, О.Піменова // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. – 2015. – №5 (170). – С. 6-10. DOI: dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2015/170-5/1.

11. Туган-Барановский М. И. Социальные основы кооперации / М. И. Туган-Барановский. – М.: Экономика, 1989. – 496 с.

12. Кондратьев Н.Д. Большие циклы конъюнктуры и теория предвидения / Н.Д. Кондратьев. – М.: Экономика, 2002. – 767 с.

13. Чаянов А.В. Крестьянское хозяйство: Избранные труды / А.В. Чаянов. – М.: Экономика, 1989. – 492 с.

14. Common Agricultural Policy. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cvce.eu/viewer/-/content/888ce0d6-3a95-432e-b905-649efcebe474/aeeba4d9-1971-4e34-ae1c-ae90fc32cbee/en>.

15. Національна доктрина реформування та розвитку агропродовольчого комплексу України (проект) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://new.minagro.gov.ua/ua/apc_development/11048-nacionalna-doktrina-reformuvannya-ta-rozvitku-agroprodovolchogo-kompleksu-ukrayini-proekt.

16. Положення "Про холдингові компанії, що створюються в процесі корпоратизації та приватизації": [затверджено Указом Президента України від 11 трав. 1994 року № 224/94] [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [сайт]. Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/224/94>.

17. Закон України "Про холдингові компанії в Україні" від 15 бер. 2006 року № 3528-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2006. – № 34. – ст. 291 [із змінами та доповненнями] [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [сайт]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3528-15>.

18. Чеботарьов В. А. Формування корпоративних структур в агропромисловому виробництві регіону / В. А. Чеботарьов // Економіка АПК. – 2003. – № 5. – С. 28 – 31.

19. 200 крупнейших агрокомпаний Украины // ТОП-100. Рейтинг крупнейших. – 2015. – № 4. – 121 с.

20. Ляшенко В. И. Финансово-регуляторные режимы стимулирования экономического развития: введение в экономическую режимологию: [монография] / В. И. Ляшенко; НАН Украины, Ин-т экономики промышленности. – Донецк, 2012. – 370 с.

Надійшла до редколегії 21.12.15

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics, 2016; 1 (178): 41-47

УДК 330.46:004.89

JEL C89

DOI: <http://dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2016/178-1/7>

Г. Черноус, канд. екон. наук, доц.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

АГЕНТНА МОДЕЛЬ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ В ЕКОНОМІЦІ

У статті досліджено проблему побудови моделі ефективної інформаційної системи управління суб'єктами економіки, яка відповідає провідним тенденціям сучасного економічного розвитку. Проаналізовано наявну програмно-технологічну базу для підтримки управлінських процесів в економіці; обґрунтовано перспективність агентної багаторівневої моделі інтелектуальної інформаційної системи проактивного управління соціально-економічною системою; запропоновано структуру відповідної моделі та проаналізовано результати її впровадження у практику управління.

Ключові слова: інформаційна система управління, агентно-орієнтований підхід, модель, проактивне управління, соціально-економічна система.

Постановка проблеми. Глобалізація, інформатизація, інтелектуалізація соціально-економічних процесів, активна інтеграція України у світовий економічний простір потребують застосування адекватних моделей управління соціально-економічними системами (СЕС), відповідних наукових методів підготовки і прийняття управлінських рішень. Зростання ефективності управління можна досягти лише на основі підвищення змістової глибини теорій, моделей, інструментів, що використовуються для підготовки та ухвалення рішень. Тому актуальним нині є як пошук перспективних концептуальних моделей прийняття управлінських рішень в СЕС, так і виявлення та повноцінне впровадження відповідного інструментарію для його підтримки.

Особливості інформаційного забезпечення процесів прийняття управлінських рішень у СЕС в умовах формування та розвитку інформаційного суспільства, а саме, зростання обсягів та швидкості інформаційних потоків, можливості накопичення і аналізу величезних масивів даних, надають особливих перспектив для здобуття конкурентних переваг у світовому економічному просторі. Проте суб'єкти економіки України в переважній більшості не готові до вирішення технічних та управлінських проблем, пов'язаних з обробкою великих інформаційних масивів. Тому надзвичайної актуальності нині набувають питання створення на основі ефективних моделей процесу прийняття рішень дієвих інформаційних систем управління, їх інтеграції у світовий інформаційно-економічний простір, що дозволить національним суб'єктам економіки скористатися результатами новітніх технологічних досягнень для отримання переваг в конкуренції, сприятиме формуванню конкурентоспроможної національної економіки.

Покращення якості управлінських рішень сьогодні і на перспективу можна досягти через впровадження проактивного механізму прийняття управлінських рішень [1]. В основу такого механізму покладено реалізацію цінності часу, розширення інтелектуальних можливостей людини, динамічний зв'язок між оперативним і стратегічним управлінням, оперативне прийняття рішень у точці біфуркації, вимірювання, постійне покращення і неперервна перевірка рішень в умовах, що швидко змінюються. Сучасні досягнення ІТ мають високий потенціал для вирішення відповідних завдань, тому розробка інформаційних систем, що підтримують проактивне управління СЕС, створюють нові можливості для оптимізації процесу прийняття рішень, нині перевершує за актуальністю багато інших ІТ-проектів в економіці.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемам використання інформаційних систем в економіці нині присвячують дослідження багато закордонних і вітчизняних вчених, серед яких Ф. Бурстейн, К. Версе-

ліс, М. Мінеллі, Д. Пауер, В. Плєскач, Е. Трахтенгерц, Е. Турбан, С. Устенко, О. Черняк, Р. Шарда [2-9].

Переважає більшість науковців і практиків переконанні, що підтримка прийняття рішень у сучасних умовах пов'язана з упровадженням інтелектуальних аналітичних технологій, спрямованих на отримання знань, що дозволить покращити якість управлінських рішень, і має втілюватися у вигляді сучасних інтелектуальних інформаційних систем управління (ІСУ) [3-4; 7; 10-12]. В. Вітлінський у своєму дослідженні [10] визначає основні модулі та інструментарій для створення інтелектуальних ІСУ. Дослідженню гібридного підходу в проектуванні інтелектуальних ІСУ, що дозволяє синтезувати якісно різні підходи до обґрунтування рішень, присвячено роботу А. Колесникова та І. Кірікова [11]. У перспективності використання гібридних інтелектуальних систем для вирішення комплексних завдань управління СЕС дозволяють переконалися численні зразки поєднання різних методів та інструментів інтелектуального аналізу даних (ІАД), реалізовані на практиці і представлені у колективній монографії [12]. Вони засвідчують високу економічну ефективність підходу.

Надзвичайно багатообіцяючим напрямом у розвитку інтегрованих гібридних систем вважають розподілені інтелектуальні системи, що представляють мультиагентний підхід у сфері розподіленого штучного інтелекту [5; 8; 11; 13]. Хронологію розвитку концепції агентно-орієнтованого підходу та мультиагентних систем представлено у монографії [13]. Практичні впровадження таких систем у різних галузях промисловості, інформаційно-телекомунікаційній сфері, у системах державного і організаційного управління подано у роботах [8; 13-17] та багатьох інших джерелах. Багато прикладів застосування підходу в економічній діяльності, особливо щодо логістики, електронних ринків та електронної комерції, представлено у дослідженні В. Плєскач та Ю. Рогушиної [5]. Результати функціонування агентно-орієнтованих систем переконують, що такий підхід забезпечує можливість переходу СЕС до підтримки прийняття рішень у реальному часі, дозволяючи підняти ефективність використання ресурсів до 20-40% [14].

Аналіз останніх досліджень і публікацій підтверджує необхідність переходу від фрагментарних прикладних досліджень до фундаментальних узагальнень механізму реалізації агентно-орієнтованого підходу щодо синтезу інтелектуальних інформаційних систем управління СЕС будь-якого рівня.

Методологія дослідження. Універсальним методом отримання, опису та використання знань в організації управління СЕС є моделювання. Найперспективнішим з огляду на можливості не тільки вибирати найкращі, а й покращувати вже наявні моделі, методи та алгоритми

виявився гібридний підхід, що поєднує в собі структурну та еволюційну методики проектування систем.

Реалізація потенціалу гібридних інформаційних систем неминує породжує наукові й технологічні проблеми системного аналізу складних об'єктів, процесів, явищ, з одного боку, та синтезу єдиного цілого з різнорідних частин, з іншого. Гібридна система поєднує спадкові ознаки складного завдання, що випливає з певної проблеми, тобто йдеться про функціональну неоднорідність, та спадкові ознаки методів для вирішення частин завдання, що викликає її інструментальну неоднорідність.

Інформаційні системи проактивного управління СЕС як інтегровані системи спрямовані на вирішення завдань, які є неоднорідними, проте можуть бути представлені через низку однорідних завдань. Методи вирішення однорідних завдань (автономні методи) можна використовувати як об'єкти-прототипи про синтезі системи.

Описати розробку інформаційної системи, тобто багатостадійний процес перетворення інформації про об'єкти-оригінали – складні практичні завдання, що є неоднорідними (гетерогенними), через об'єкти-прототипи – методи вирішення однорідних завдань (автономні методи) у гібридну інформаційну систему, мовою математики наразі неможливо. У цьому переконує теорія і практика побудови різних систем [11-12]. При цьому є можливість представити "життєвий цикл" розробки системи відповідно до проблемно-структурної методології. Основними перевагами застосування проблемно-структурної методології синтезу гібридних систем, представленої А. Колесниковим в роботі [11], є те, що вона дає принципову можливість вирішувати без спрощення складні практичні завдання, які постійно виникають у СЕС; приводить до створення соціальних моделей, що самоорганізуються, кожен елемент яких розвивається, отримуючи дані і знання від інших елементів, дозволяє розробляти моделі систем, релевантні оригіналу, що підтверджується прикладами побудови ІС не лише в економіці, а й в інших предметних областях [12]. Цінність такого підходу у тому, що він дає змогу створювати й експериментувати з великою кількістю методів, які адаптуються до неперервних змін у складі та структурі неоднорідних завдань, спрямовує еволюцію методів накопичення, обробки інформації, моделювання в русло, визначене законами природи, розвитку суспільства і науки. Це відкриває шлях до синтезу інформаційних систем, здатних вирішувати проблеми не лише сьогодення, а таких, що забезпечують можливості щодо майбутнього за рахунок включення найактуальніших елементів і методів, які з'являються завдяки постійному виявленню нових, до цієї пори невідомих фундаментальних законів розвитку і поведінки СЕС, в яких тісно переплітається природа, людина і створена нею техніка і технологія.

Метою даного дослідження є побудова моделі багаторівневої інформаційної системи проактивного управління, створення якої ґрунтується на інтеграції ІАД, інших новітніх ІТ та використанні агентного підходу, що за рахунок розподіленої інтелектуальної підтримки рішень дозволяє забезпечити розробку обґрунтованих своєчасних управлінських рішень у СЕС. Окреслена мета потребує вирішення наступних завдань: проаналізувати наявну програмно-технологічну базу для підтримки управлінських процесів в економіці; обґрунтувати перспективність агентної багаторівневої моделі інформаційної системи проактивного управління СЕС; представити відповідну модель та приклади її впровадження. В основу процесів розробки агентної моделі інформаційної системи управління СЕС покладемо життєвий цикл проблемно-структурної методології синтезу інтегрованих гібридних інтелектуальних систем.

Результати. Для підтримки процесу прийняття ефективних управлінських рішень у СЕС створено багато прикладних систем, що вирішують завдання різного масштабу. Сучасне управління може бути побудовано відповідно до оцінки продуктивності (Business Performance Management, BPM), на базі процесів (Business Process Management, BPM) або сервісів, що надаються бізнесу (BusinessServiceManagement, BSM), відповідно до ланцюжків поставок (Supply Chain Management, SCM), з урахуванням відносин з клієнтами (CustomerRelationshipManagement, CRM), життєвого циклу виробів (ProductLifecycleManagement, PLM), у відповідності до контенту (Enterprise Content Management, ECM) або знань (Enterprise Knowledge Management, EKM) тощо. Кожному напряму відповідає велика кількість програмних додатків: від базових бухгалтерських до ERP (EnterpriseResourcePlanning), а також ECM, EMM, SSTD, EAM, MES, WMS, CMMS, HRM, CTMS та інших корисних спеціалізованих систем. За даними ForresterResearch, близько половини опитаних аналітиками організацій використовують від трьох до п'яти різних систем, близько 10% мають від шести до дев'яти продуктів, а 15% впровадили десять і більше рішень. Для досягнення системності у використанні такої великої кількості різних продуктів створено цілий технологічний напрям – інтеграція корпоративних додатків (EnterpriseApplicationIntegration, EAI).

Проведене дослідження дозволяє виділити чотири основні рівні систем, які, поєднуючись у корпоративну інформаційну систему, забезпечують підтримку прийняття управлінських рішень: ІТ-інфраструктура (СУБД, сервери додатків, Workflow, Middleware, SOA та ін.), операційне управління (системи оперативного контролю, планування і транзакцій ERP, CRM, SCM, HCM та ін.), оперативне управління (системи планування, бюджетування, прогнозування, аналізу інформації ABC, ABM, BI та ін.), стратегічне управління (системи для підтримки стратегічних цілей BSC, CPM, EPM, BPM та ін.). В останні кілька років виникла тенденція переходу від розрізнених систем підтримки прийняття оперативних та стратегічних рішень до комплексних пакетів – аналітичних платформ бізнес-інтелекту (Business Intelligence, BI) [3; 7].

Зважаючи на прикладну спрямованість BI-систем, їх доволі часто ототожнюють з системами підтримки прийняття рішень (СППР, англійський термін Decision Support Systems, DSS). Концепція СППР виникла в 70-ті роки XX століття і передбачає створення систем-порадників для відповідальних осіб [2; 6; 7].

СППР набули широкого застосування в економіках різних країн, причому їхня кількість постійно зростає. Найбільша частка комп'ютерної підтримки припадає на стратегічне планування, управління і розвиток підприємств, операційне управління й розподіл ресурсів. Створено також достатньо ефективних галузевих та регіональних систем [2].

Варто погодитися з дослідниками, які вважають визначальним кроком у розвитку комп'ютерних технологій управління створення інформаційних систем, що не лише генерують рішення, а й формують управлінські впливи, контролюють їхню ефективність та здійснюють моніторинг, – ІСУ). Сучасна концепція ІСУ творчо поєднує елементи підходів підтримки прийняття рішень, прийняття рішень, колегіальної підтримки рішень та інші.

Розвиток технологій підтримки прийняття рішень триває на тлі значних глобальних технологічних зрушень, що обумовлює необхідність врахування сучасних трендів при побудові ІСУ – мобільних, хмарових, соціальних технологій та технології "великих даних", яку ще

називають управлінням інформацією, що передбачає обробку великих обсягів неструктурованих даних, аналітику у реальному часі, інтерактивну візуалізацію даних тощо [4]. Проекти "великих даних" стосуються як питань можливостей їх швидкої обробки в реальному часі, так і реалізації новітніх методів аналізу, до яких належить ІАД. Тобто підтримка прийняття рішень у сучасних умовах нерозривно пов'язана з впровадженням новітніх інтелектуальних аналітичних технологій.

Результати досліджень, представлених нами в монографії [1], продемонстрували, що на сучасному етапі розвитку інформаційного суспільства розроблено потужну програмно-технічну та технологічну базу для підтримки управлінських процесів в економіці, більшість основних здобутків уже впроваджено в Україні. Покращення якості управлінських рішень сьогодні і на перспективу можна досягти через впровадження проактивного механізму прийняття управлінських рішень на основі новітніх технічних і технологічних досягнень. Специфічні риси проактивного управління потребують перегляду та удосконалення підходів до синтезу ІСУ.

Поєднання оперативного і стратегічного управління в єдиній системі передбачає реалізацію нею відповідних функцій: забезпечення взаємопов'язаності потоків інформації між різними рівнями управління СЕС; обґрунтування характеру і величини стратегічних та оперативних впливів, їх реалізація; визначення ефективності оперативних впливів щодо реалізації обраної стратегії; оцінка успішності реалізації стратегії в досягненні поставленої мети; забезпечення підтримки зміни стратегії у разі неможливості досягнення мети за допомогою поточної стратегії, а також при виникненні загроз або можливостей; забезпечення підтримки зміни мети, досягнення якої стає нереальним або невигідним; обґрунтування стратегічних рішень, що реалізують виконання мети; формування параметрів стратегічних рішень на основі оцінок ефективності оперативних впливів; визначення характеру й величини оперативних впливів залежно від оцінок ефективності реалізації стратегій; забезпечення модифікації мети, стратегії та оперативних впливів залежно від їх ефективності.

Аналіз ефективності оперативних впливів, правильності реалізованих стратегій і ступеня успішності досягнення мети можуть провадитись за різними критеріями, але при цьому повинна забезпечуватись одночасна (паралельна) реалізація взаємозв'язку всіх трьох рівнів прийняття рішень: оперативного, стратегічного, цілепокладаючого.

Щоб досягти такого ефекту, ІСУ має формувати єдину інформаційну картину – інформаційний образ СЕС, який нами запропоновано представляти у вигляді конфігурації "проект-процес-середовище" [1], рівні якої пов'язані із вибором цілей, стратегій, оперативних рішень відповідно, та проводити неперервний моніторинг стану СЕС. Важливим завданням ІСУ є також підготовка альтернативних ефективних конфігурацій СЕС, які можуть бути оперативно впроваджені в умовах загроз або появи можливостей. Розробка таких варіантів має базуватись на основі інтелектуального аналізу величезних обсягів різноманітної інформації, що стосується СЕС, виявлення з цієї інформації латентного змісту, знань щодо кожного рівня конфігурації [3].

Для вирішення завдань проактивного управління синтезована ІСУ має поєднати такі новітні технологічні надбання, як ІАД; мобільні технології; технології моделювання, підтримки рішень та реалізації управлінських впливів в масштабі реального часу, а також інтегрувати підходи як підтримки, так і суто прийняття рішень.

При підтримці глобальних і локальних стратегічних рішень важливе значення має підказка, пропозиція, що формулює СППР для компетентних осіб, пропонуючи перелік рішень, генерованих на основі формалізованих методів, які ґрунтуються на поглибленому аналізі інформаційного образу системи, або застосовуваних в аналогічних ситуаціях, а також варіанти рішень, що відкидалися раніше. До прийняття великої кількості стандартних оперативних рішень, що не передбачають поглибленого аналізу ситуації, що склалася в СЕС, доцільно використати підхід автоматичного прийняття рішень.

Оскільки більшість завдань проактивного управління мають вирішуватись в реальному часі за умов групового процесу прийняття рішень на різних рівнях управління, то відповідній ІСУ природно мати розподілену структуру, тобто представлятися мережею, що поєднує основні складові інтелектуальних інформаційних систем та працює у масштабі реального часу. Особливості комп'ютерної підтримки проактивного механізму прийняття рішень дозволяють синтезувати ІСУ у вигляді інтелектуальної системи, що складається з багатьох модулів, поєднаних за рахунок інформаційної та інтелектуальної інтеграції. Серед складових таких систем можуть бути ситуаційні центри, обладнані всіма необхідними мультимедійними засобами, що забезпечують швидке та глибоке "занурення" спеціалістів в ситуацію та отримання в такий спосіб обґрунтованого рішення; локальні СППР; ВІ-платформи; підсистеми корпоративної інформаційної системи, які надають допомогу в підтримці локальних стратегічних рішень; локальні системи прийняття оперативних рішень; аналітичні платформи та різні програмні додатки.

Таким чином, в основу розроблення відповідних ІСУ доцільно покласти гібридний підхід, що дозволить поєднати переваги напрацьованого програмного забезпечення підтримки прийняття рішень, синтезувати якісно різні підходи до обґрунтування рішень, комбінувати різні інтелектуальні методи та моделі, широко залучити гібридні алгоритми. Як модель такої системи пропонуємо обрати мережеву структуру з колективною взаємодією програмних модулів, що забезпечує можливість паралельного виконання операцій як на рівні ухвалення певного виду рішення, так і на всій управлінській вертикалі – від визначення цілі до оперативного впливу, та реалізувати агентно-орієнтований підхід, який призводить до виникнення багаторівневого поєднання апаратних, програмних, концептуальних сутностей, що утворюють гетерогенну структуру глобального інформаційного простору, дозволяє будувати дуже великі відкриті, гнучкі, надійні, продуктивні системи, кожен компонент яких працює повністю автономно, але при необхідності координує свою роботу з іншими системами [5]. Агенти створюються і знищуються у відповідності до потреб виконання певних завдань, мережева архітектура агентно-орієнтованих систем (АОС) дозволяє новим агентам підключатися до системи "на льоту" (або існуючим відключатися) без зупинки та перезапуску інших структурних елементів системи. Нині АОС являють собою глобально розподілені та взаємопов'язані сукупності програмних та апаратних систем, що містять значну кількість компонентів, це визначає зростаючу складність їх розробки, впровадження та експлуатації.

Приклади функціонуючих в СЕС агентних систем демонструють, що основними їх перевагами є високий рівень гнучкості та оперативності, адаптивність до змінних умов середовища, високий потенціал інтегрованості і взаємодії з іншими системами, підвищення продуктивності тощо. Мультиагентний підхід підтримує неперервне управління в реальному часі з швидкою та гнуч-

кою реакцією на події, допомагає знизити залежність від персоналії в прийнятті рішень, створює надійну та масштабовану платформу для росту складності розв'язуваних задач та розвитку діяльності. Реалізація агентних технологій для побудови інтелектуальних систем має багато переваг, з нею пов'язують найбільші перспективи переходу від просторів даних до просторів знань в глобальних і локальних мережах. Створювані на їх основі комп'ютерні системи використовують принципи самоорганізації й еволюції. Технологія легко інтегрується з сучасними системами комунікацій, будь-якими Інтернет-сервісами.

Разом з визначальними позитивними рисами АОС, вони мають низку недоліків (непрозорість процесу отримання рішення, можливість невдалого завершення функціонально правильної дії агентів тощо). При цьому для зменшення негативного впливу ми пропонуємо координувати зв'язки між технологічними і функціональними елементами ІСУ, передбачати можливість доопрацьовувати рішення через інтерактивні процедури.

Агентно-орієнтований підхід має всі підстави для покладання його в основу розроблення моделі ІСУ в економіці.

В цілому агентну модель ІСУ можна подати у вигляді множини з таких елементів:

$$MAS = \langle AG, env, com \rangle,$$

де $AG = \langle ag_1, ag_2, \dots, ag_n \rangle$ – агенти, env – середовище системи, com – зв'язки між середовищем та агентами.

Кожного агента $ag_i, i = \overline{1, n}$, можна описати за допомогою чотирьох елементів:

$$ag_i = \langle State_i, X_i, Y_i, Process_i \rangle,$$

де $State_i$ – множина змінних, що повністю визначають ag_i , X_i, Y_i – входи та виходи ag_i , підмножини $State_i$,

елементи яких пов'язані з env , $Process_i$ – автономний метод, що виконує відповідні зміни над $State_i$.

Середовище env може бути подане через елементи:

$$env = \langle State_{env}, Process_{env} \rangle.$$

Важливою особливістю такого подання середовища є те, що воно саме по собі активне, містить свій власний $Process_{env}$, котрий може змінювати $State_{env}$ незалежно від агентів, що входять до цього середовища.

Структурні елементи середовища env можуть бути представлені корпоративними базами та сховищами даних, базою знань та базою моделей, різними транзакційними та аналітичними системами, поштовими серверами, системами документообігу тощо.

Агентна ІСУ складається з підсистем, в кожній з яких у режимі реального часу взаємодіють множина простих і необов'язково інтелектуальних агентів. Виходячи з їхніх функцій, усіх агентів системи можна розділити на групи: агенти збирання даних, агенти моніторингу, агенти пошуку рішень, агенти моделювання, агенти впливів, агенти вивчення преференцій користувача та агенти презентацій.

Для ефективної взаємодії між рівнями управління СЕС, представленої у вигляді конфігурації "проект-процес-середовище", при проектуванні ІСУ може використовуватись концепція багаторівневих інтелектуальних систем. Багаторівневий підхід реалізує модель взаємодії, в якій набір складових компонентів інтелектуальної системи взаємодіє і обмінюється знаннями в деякому внутрішньому представленні.

Використовуючи такий багаторівневий підхід, агентну модель ІСУ можна умовно розбити на три рівні – проект, процес, середовище, кожен з яких відповідає за прийняття цілепокладаючих, стратегічних та оперативних рішень відповідно, і на кожному з яких взаємодіють відповідні агенти (рис. 1).

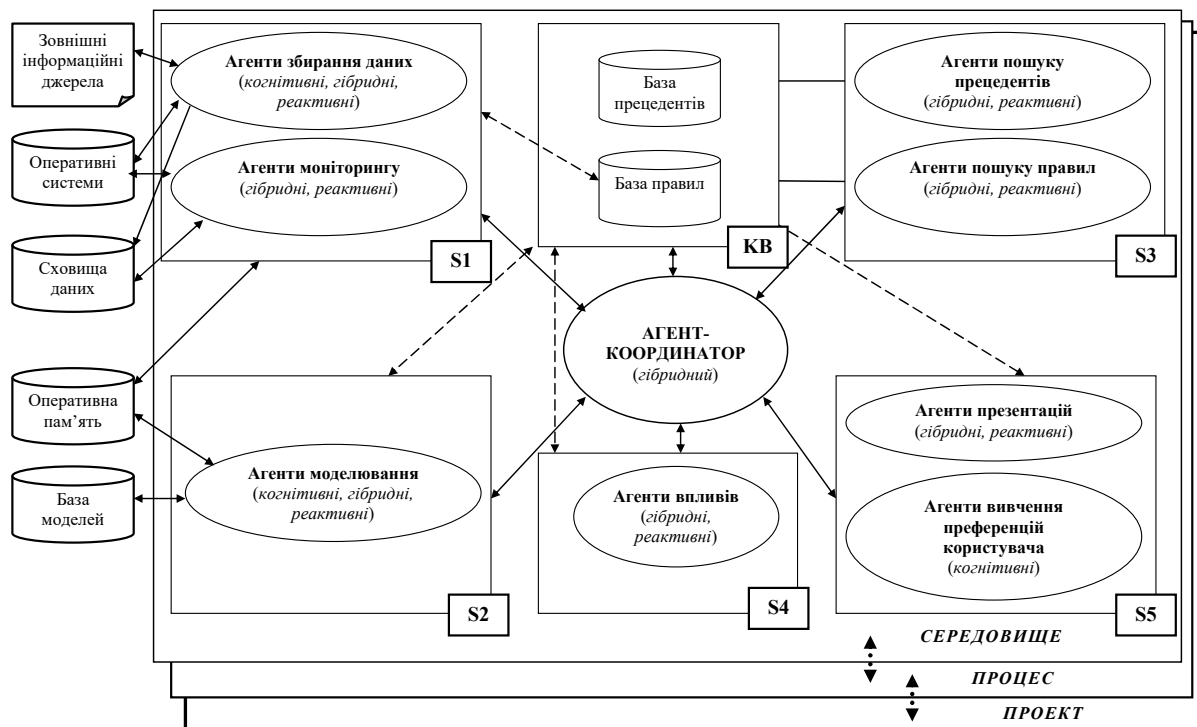

Рис. 1. Схема взаємодії програмних агентів в ІСПУ

Призначення різних груп агентів дозволяє об'єднати їх в різні функціональні підсистеми ІСУ.

Підсистема [S1] відповідає за формування і аналіз образу СЕС. В середовищі цієї підсистеми взаємодіють між собою агенти збирання даних, що представляють собою програми, які здійснюють збір та консолідацію інформації для вирішення завдань ІСУ. Можна виділити кілька видів агентів збору інформації, діяльність яких пов'язана з наповненням сховищ даних та оперативної бази даних. Зона відповідальності різних груп таких агентів включає збирання внутрішніх даних (результати діяльності СЕС, їх пошук здійснюється з внутрішніх оперативних джерел даних та на основі технології M2M) та зовнішніх даних (інформації, що отримується із зовнішніх джерел і відображає загальний стан розвитку світової економіки, галузей національної економіки, дані екосистеми тощо).

Процес коректної передачі даних від розглядуваних груп агентів до оперативної бази даних та сховища даних відбувається із застосуванням процедур завантаження даних (ETL-процедур, що вирішують завдання вилучення даних з різнотипних джерел, їх перетворення до вигляду, придатного для зберігання в певній структурі, а також завантаження до відповідної бази даних, або ELT-процедур, що здійснюють трансформацію даних без її зберігання в транспортній області).

Агенти збирання даних найчастіше проектує як когнітивні. Використання інтелектуальних агентів при пошуку та зборі інформації має низку переваг [17]. Вважаємо перспективною також взаємодію гібридних агентів або багатьох реактивних агентів збирання даних, якщо процедура пошуку є чітко формалізованою.

Агенти моделювання, що взаємодіють в середовищі підсистеми моделювання рішень [S2], демонструють високу результативність в своїй інтелектуальній реалізації. Вони навчаються на досвіді і можуть запропонувати найбільш придатну модель обчислень та аналізу, у тому числі й гібридну. Доцільно створити кілька видів інтелектуальних агентів моделювання, що відповідають різним завданням аналізу даних. Зважаючи на складність розробки інтелектуальних агентів моделювання, доволі часто їх можна замінити гібридними структурами, тоді доцільно створювати кількох агентів для розв'язання однієї задачі з подальшим узагальненням їх результатів. Ще одним варіантом реалізації агентів моделювання є реактивна структура. Агент-координатор може створювати багатьох реактивних агентів, що дає можливість одержати певний набір альтернатив, що у підсумку може бути узагальнений агентом аналіз результатів моделювання за алгоритмами, подібними до ансамблів моделей.

Агенти пошуку правил і прецедентів виступають як складові підсистеми пошуку рішень в базі знань [S3]. Вони можуть бути реактивними, створювати в процесі вирішення висунутих перед ними завдань ансамбль агентів; також можливі агенти з гібридною структурою.

В більшості реактивні структури характерні і для агентів впливу, що функціонують в середовищі підсистеми формування і реалізації управлінських впливів [S4] та агентів презентацій з інтерфейсної підсистеми [S5]. Вирішувані ними завдання можуть бути реалізовані незначною кількістю реактивних агентів або агентів з гібридною структурою.

Агенти вивчення преференцій користувача мають бути когнітивними, лише в такій реалізації вони можуть виконати поставлені перед ними завдання. Накопичення

та обробка знань таких агентів здійснюється на основі бази знань [KB], наприклад, із застосуванням онтологій.

У межах ІСУ-агентів може використовуватись такий допоміжний інструментарій як тригери (наприклад, активізуються до та після запуску агента та сприяють автоматичній інтеграції різних компонентів системи); фільтри (формують робочу вибірку даних); умовна метрика (активізує дії агента).

Такий інструментарій може бути втілений у функціонал агента-координатора, який повинен мати гібридну структуру. Відповідний мета-агент може самостійно розподіляти завдання між агентами-виконавцями або влаштовувати розподіл через змагання агентів, координуючи і контролюючи їх дії. До функцій мета-агента можна включити створення та знищення агентів певного виду. Мета-агенти узгоджують діяльність агентів свого рівня, а також підтримують інформаційний зв'язок між рівнями управління.

Обираючи структуру ІСУ, в кожному конкретному випадку потрібно розуміти, що залучення великої кількості реактивних агентів потребує значних обчислювальних потужностей, а використання когнітивних агентів пов'язано з необхідністю підтримки їх ментальної підсистеми. Використання гібридних структур в більшості випадків є раціональним варіантом будови агентів.

Розробка конфігурації ІСУ, що створюється для вирішення завдань конкретної СЕС, є складним процесом, який передбачає глибоке дослідження як особливостей функціонування системи, так і особливостей реалізації управління нею.

На основі запропонованої агентної моделі ІСУ нами розроблено та протестовано АОС для управління маршрутом та ціною перевезень для транспортного підприємства [15] та діагностики стану фармацевтичного підприємства [16]. Побудовані АОС поєднують переваги систем, орієнтованих на знання, дані і моделі; система для фармацевтичного підприємства втілює багаторівневий підхід. Експерименти, проведені на побудованих АОС, переконують у значному економічному ефекті від їх використання.

Запропонований підхід до побудови АОС було імплементовано на одному з потужних вітчизняних підприємств фармацевтичної галузі, при цьому її компоненти були інтегровані в IT-інфраструктуру підприємства на основі SAP NetWeaver. Розрахунки продемонстрували, що впровадження АОС в першому році промислової експлуатації дозволить повністю покрити витрати на її розробку.

Результати діяльності впроваджених АОС підтверджують перспективність мультиагентної технології при створенні ІСУ в економіці. Огляд відповідних напрямів поширення підходу демонструє, що такі системи широко використовують для управління станами обладнання, контролю за діяльністю тощо, і поки досить рідко в організаційному управлінні СЕС [5; 8; 17]. Проте здатність програмних агентів автономно планувати і координувати свої дії, гнучко та інтелектуально приймати рішення в динамічно змінюваних і непередбачуваних умовах життєдіяльності переконує, що агентно-орієнтований підхід має всі підстави бути ключовим в автоматизованій підтримці організаційного управління.

Висновки та дискусія. Програмно-технічний та технологічний базис світового інформаційно-економічного простору сьогодні розвинутий настільки, що дозволяє корінним чином змінити не лише характер функціонування, а й управління суб'єктами економічної діяльності та економікою в цілому.

Висока швидкість і глибина змін, притаманні сучасному суспільству, висувають імператив проактивності, і як перспективна розглядається проактивна модель процесу прийняття управлінських рішень. Аналіз відповідних теоретичних, методичних, технічних та технологічних досягнень останніх років переконує, що наразі сформовані достатні умови для реалізації проактивного механізму підготовки та прийняття управлінських рішень у СЕС. Результати дослідження рівня зрілості програмно-технічного та інформаційно-технологічного забезпечення управління СЕС дозволяють переконатися в актуальності реалізації підходу в українських економічних реаліях.

Реалізація проактивного механізму прийняття управлінських рішень у СЕС вимагає розробки і впровадження в практику управління гібридних інтелектуальних ІСУ, що ґрунтуються на інтеграції новітніх інформаційних аналітичних технологій для виявлення знань щодо законів розвитку СЕС у величезних масивах даних.

Для реалізації ефективної взаємодії між рівнями управління при проектуванні ІСУ повинна використовуватись концепція багаторівневих інтелектуальних систем. Як багаторівнева система ІСУ має включати аналітичні інструменти підтримки стратегічних рішень, забезпечувати керівників найповнішою інформацією щодо тенденцій розвитку зовнішнього середовища, потенціал СЕС, а також широко впроваджувати автоматичні функції прийняття оперативних рішень.

Ключові вимоги до сучасних ІСУ – високий рівень гнучкості, оперативності, продуктивності; адаптивності до змін умов середовища; високий потенціал інтегрованості і взаємодії з іншими системами – визначають доцільність мережевої структури системи та перспективність застосування при її формуванні агентно-орієнтованого підходу, що розвивається в межах концепції розподіленого штучного інтелекту. Мережева структура ІСУ цілком відповідає мережевому принципу організації інформаційної економіки. Агентний підхід у поєднанні з проблемно-структурною методологією формування гібридних систем здатні забезпечити еволюцію, підтримати самоорганізацію, створити умови для розвитку ІСУ, що дозволяє визнати їх відповідність та високі потенційні можливості для підтримки вирішення завдань проактивного управління СЕС.

Запропонована агентна багаторівнева модель ІСУ підтримує механізм діагностування стану СЕС як конфігурації "об'єкт-проект-процес-середовище" та ґрунтується на інтеграції новітніх ІТ накопичення та аналізу даних. Використання при її побудові агентно-орієнтований підхід забезпечує паралельне виконання операцій на рівнях проекту, процесу і середовища, розподіл формування рішення між спеціалізованими агентами, управління знаннями, переходи між процесами проактивного управління, а також інтеграцію різних інформаційних систем, методів, режимів підготовки та аналізу даних в межах однієї моделі.

Набудовуючись над наявними засобами автоматизації, запропонована ІСУ дозволяє дієво і раціонально інтегрувати різні види програмного забезпечення управління СЕС на основі існуючої ІТ-інфраструктури. Колективна взаємодія програмних агентів, що утворюють таку інтелектуальну інформаційну систему, не просто інтегрує програмне забезпечення, а формує системну компетенцію проактивності самої ІСУ, оскільки проактивність – базова властивість кожного окремого агента, якою він наділяє функціонуючу систему. Створена інтелектуальна система стає частиною глобального мережевого сере-

довища, його структурною ланкою. При цьому відповідає необхідність відносити її до певного чітко визначеного рівня ієрархії систем: галузевого, територіального (регіонального), підприємств тощо, оскільки вона має не ієрархічну, а мережеву форму організації, що найкраще відповідає зростаючій складності суспільної і господарської взаємодії, тобто модель може бути запроваджена у будь-яких СЕС.

Агентне моделювання ІСУ, як і будь-який метод пізнання, має низку недоліків, серед яких непрозорість процесу отримання рішення, можливість невдалого завершення функціональною правильною дії агентів тощо. Проте факти успішного використання технології в економічній сфері, зокрема представлені і в наших дослідженнях [1; 15-16], є вагомим підтвердженням перспективності обраного підходу. Можливість інтерактивного доопрацювання рішення компетентною особою дозволяє певним чином зменшити вплив некерованих факторів та удосконалити підхід.

Запропонована в роботі агентна модель інтелектуальної ІСУ СЕС надалі буде розвиватися в напрямі конкретних форм і методів її реалізації. Подальші дослідження насамперед мають концентруватися на питаннях підвищення значення аналітичної складової у структурі системи та формування прямих та зворотних кординаційних зв'язків між технологічним елементом та функціональними елементами ІСУ. Оскільки агентний підхід передбачає використання рефлексивних відношень та взаємодій, з'являється можливість досліджувати моделі когнітивного управління СЕС. Розвиток цього напрямку без сумніву має значні перспективи.

Список використаних джерел:

1. Черноус Г.О. Проактивное управление социально-экономическими системами на основе интеллектуального анализа данных: методология и модели: монография / Г.О. Черноус. – К.: ВПЦ "Київський університет", 2014. – 351 с.
2. Power D.J. Decision Support Systems / D.J. Power, R. Sharda and F. Burstein // Wiley Encyclopedia of Management: Management Information Systems. Vol. 7. – Wiley, 2015. – Pp. 235-290.
3. Vercellis C. Business Intelligence: Data Mining and optimization for decision making / C. Vercellis. – Wiley Publishing, 2009. – 436 p.
4. Minelli M. Big Data, Big Analytics: Emerging Business Intelligence and Analytic Trends for Today's Businesses / M. Minelli, M. Chambers, A. Dhiraaj. – New Jersey: John Wiley & Sons, 2013. – 224 p.
5. Плєскач В.Л. Агентні технології / В.Л. Плєскач, Ю.В. Рогущина. – К.: КНТЕУ, 2005. – 338 с.
6. Трахтенгерц Э.А. Компьютерные методы реализации экономических и информационных управленческих решений. В 2-х томах. Том 2. Реализация решений. – М.: СИНТЕГ, 2009. – 224 с.
7. Decision Support and Business Intelligence Systems / E. Turban, R. Sharda, D. Delen, J.E. Aronson, T.-P. Liang, D. King. – Prentice Hall, 2010. – 720p.
8. Інформаційні системи в економіці: монографія / [С. В. Устенко та ін.]; за заг. ред. проф. С.В. Устенка. – К.: КНТЕУ, 2012. – 425 с.
9. Черняк О.І. Інтелектуальний аналіз даних / О.І. Черняк, П.В. Захарченко. – К.: Знання, 2014. – 599 с.
10. Вітлінський В.В. Штучний інтелект у системі прийняття управлінських рішень / В.В. Вітлінський // Нейро-нечіткі технології моделювання в економіці. – 2012. – №1. – С. 97–118.
11. Колесников А.В. Методология и технология решения сложных задач методами функциональных гибридных интеллектуальных систем / А.В. Колесников, И.А. Кириков. – М.: ИПИ РАН, 2007. – 387с.
12. Гибридные адаптивные интеллектуальные системы / П.М. Клечек и др.; Ч. 1. Теория и технология разработки. – Калининград, 2011. – 373 с.
13. Швецов А.Н. Агентно-ориентированные системы: основные модели / А.Н. Швецов. – Вологда: ВоГТУ, 2012. – 189 с.
14. Скобелев П.О. Мультиагентные технологии для управления ресурсами предприятий в реальном времени в практических приложениях / П.О. Скобелев. – http://www.iki.rssi.ru/seminar/2011030204/presentation/20110303_03.pdf
15. Черноус Г.О. Системы управления транспортным предприятием: интеллектуализация в условиях глобализации [Електронний ресурс] / Г.О. Черноус // Міжнародні відносини. Серія: економічні науки. – 2014. – №3. – Режим доступу: <http://journals.iir.kiev.ua/index.php/ecn/article/view/2307>

16. Черноус Г.О. Розробка інтелектуальної агентно-орієнтованої системи підтримки прийняття рішень на підприємстві / Г.О.Черноус // Вісник Київського національного університету. Економіка. – 2014. – Вип. 160. – С. 101–109. <http://dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2014/160-7/20>

17. Srinivasan D. Innovations in Multi-Agent Systems and Application / D. Srinivasan (Eds). – Springer, 2013. – 312 p.

Надійшла до редакції 25.12.15

Г. Черноус, канд. экон. наук, доц.

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

АГЕНТНАЯ МОДЕЛЬ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ ИНФОРМАЦИОННОЙ СИСТЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ В ЭКОНОМИКЕ

В статье исследована проблема построения модели эффективной информационной системы управления субъектами экономики, соответствующей ведущим тенденциям современного экономического развития. Проанализирована современная программно-технологическая база для поддержки управленческих процессов в экономике; обоснована перспективность агентной многоуровневой модели интеллектуальной информационной системы проактивного управления социально-экономической системой; предложена структура соответствующей модели и проанализированы результаты ее внедрения в практику управления.

Ключевые слова: информационная система управления, агентно-ориентированный подход, модель, проактивное управление, социально-экономическая система.

G. Chornous, PhD in Economics, Associate Professor

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

AGENT-BASED MODEL OF INTELLIGENT INFORMATION CONTROL SYSTEMS IN ECONOMICS

The paper deals with the problem of developing the effective information control system' model for economic subjects corresponding to the main trends of modern economic development (globalization, informatization, intellectualization, etc.). The basis of the system model development is proactive decision-making process as one that best matched to the current pace of information society development. Analysis of existing software and technology base for support of control processes in the economy demonstrates the need of the formation and implementation in practice hybrid intelligent information control systems, based on the integration of information analytics technology and other advanced IT. The agent multilevel model of intelligent information systems for proactive management of socio-economic system was recognized advantageous as one that provides distribution of solution generation between specialized agents, knowledge management, transitions between the processes of proactive management and the integration of different information systems, methods, modes of preparation and analysis within the same model. The structure of the model was proposed, it includes the groups of agents: data collection, monitoring, solutions generation, modelling, action, user preferences study and presentations. The analysis of the results of the model implementation in management practices demonstrates significant economic effect.

Keywords: informationcontrolsystem, agent-orientedapproach, model, proactivemanagement, socio-economicsystem.

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics, 2016; 1 (178): 47-52

УДК 330.341.1

JEL M 21, O 31

DOI: <http://dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2016/178-1/8>

Г. Ямненко, канд. экон. наук, доц.

ДВНЗ "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана", Київ

ІННОВАЦІЙНІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

Світовий досвід економічного розвитку свідчить, що каталізатором модернізації й структурної перебудови економіки країни є інновації, які сприяють посиленню конкурентоспроможності, прибутковості та інноваційного розвитку підприємств, допомагають завойовувати нові й утримувати існуючі ринки. Вирішення проблем активізації інноваційної діяльності підприємств стає головною запорукою забезпечення успіху ринкових реформ. У результаті дослідження визначено конкурентні переваги, пов'язані з інноваційною діяльністю. Обґрунтовано, що утримання стійкої конкурентної позиції на ринку залежить від визначення та підтримання ключових чинників успіху. Запропоновано основні етапи забезпечення конкурентоспроможності підприємства на основі використання його інноваційних можливостей. Показано, що тільки розвиваючи існуючі та формуючи нові конкурентні переваги підприємство зможе досягти бажаного стану конкурентоспроможності у сучасних реаліях. Для забезпечення конкурентоспроможності підприємств пропонується формувати ефективну конкурентну стратегію шляхом широкого використання інноваційних рішень на основі знань. Основою конкурентних переваг слід вважати процес стимулювання інновацій.

Ключові слова: інноваційна діяльність, знання, конкурентоспроможність підприємств, конкурентні переваги.

Постановка проблеми. У сучасному ринковому середовищі, що постійно змінюється, проблема забезпечення конкурентоспроможності є надзвичайно актуальною для підприємств, що намагаються вести успішну господарську діяльність. Загострення конкуренції ставить нові вимоги до бізнес-процесів діяльності суб'єктів господарювання. Забезпечення та підтримка конкурентоспроможності підприємства є важливим фактором його успішного функціонування у довгостроковій перспективі. Сьогодні, в умовах мінливого ринкового середовища та глобалізації підприємство досягне успіху на основі імплементації певних переваг, що піднімають його на щабель вище своїх конкурентів.

Запорукою успіху сучасних підприємств є інновації як підґрунтя модернізації, фактор успішної діяльності. Саме вони сприяють формуванню та підтриманню конкурентоспроможності, а також є стимулом економічного

зростання держави. Активна інноваційна діяльність не тільки забезпечує прогресивність розвитку суспільства, а й сприяє підвищенню рівня конкурентоспроможності підприємств. Інтенсифікація та глобалізація сучасних економічних процесів на основі швидкої зміни інформації та знань викликають необхідність гнучкої адаптації в функціонуванні різних суб'єктів господарювання та пошуків шляхів посилення конкурентоспроможності на ринку, що надає їм особливої актуальності.

Дослідження проблем активізації інноваційної активності підприємств обумовлено її впливом на ефективність діяльності, стабільність функціонування, відтворення виробничого потенціалу, рівень інтелектуалізації бізнес-процесів, безпосередньо впливаючи на конкурентоспроможність підприємства. Від інновацій чекають забезпечення розвитку підприємств та створення потужних стимулів ефективної праці, підвищення конкурен-

© Ямненко Г., 2016

тоспроможності тощо. Тому проблеми впровадження інновацій у господарську діяльність підприємств набувають особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання забезпечення інноваційної активності та конкурентоспроможності підприємств всебічно досліджуються зарубіжними і вітчизняними вченими. Розв'язанню теоретичних та практичних проблем аналізу конкурентних стратегій, забезпечення конкурентоспроможності та формування конкурентних переваг присвячено наукові праці таких вчених, як Г.Азоев, М.Портер, У.Чан Кім, Ш.Хант, Р.Морган, Р.Фатхутдинов, Л.Антонюк, Н.Ревуцька, Г. Філюк, О.Яценко та ін. Питанням інноваційної діяльності приділяється увага таких вчених, як С.Д.Ентоні, М.Ейрінг та Л.Гібсон, Р.Моборн, Г.Чесборо, Л. Федулова, Н. Андреев, М.Денисенко, О.Жилінська, Д. Черваньов та ін.

Проте рівень розробленості проблем інноваційної діяльності та забезпечення конкурентоспроможності підприємств є недостатнім, оскільки сучасне бізнес-середовище перебуває переважно в умовах невизначеності та великих ризиків та виникає труднощі із забезпеченням конкурентоспроможності підприємств.

Методологія дослідження. Для досягнення поставленої у роботі мети були використані загальнонаукові та спеціальні методи дослідження, а саме: структурно-логічний, системний аналіз, синтез, узагальнення до вивчення теоретико-методичних засад проблем управління конкурентоспроможністю підприємств, структурно-логічне моделювання для розробки схеми основних етапів забезпечення конкурентоспроможності підприємств.

Інформаційною базою проведеного дослідження є наукові праці визнаних у світовій науці зарубіжних і вітчизняних фахівців та періодичні видання, присвячені вивченню питань сутності, особливостей та оцінюванню конкурентоспроможності підприємств, формуванню та управління інноваційним розвитком.

Мета статті. Основною метою статті є визначення особливостей взаємозв'язку між інноваційною діяльністю та конкурентними перевагами підприємства, особливостей їх формування на підприємстві.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні світі зареєстровано тисячі великих компаній, але лише одиниці з них можуть підтвердити тривале та успішне існування зростанням показників ринкової вартості. У більшості випадків такі "довгожителі" завдячують саме неповторним конкурентним перевагам, що забезпечують їм високий рівень конкурентоспроможності. Підприємці завжди приділяли багато уваги певним впровадженням, що виокремлювали їх з тисячі суперників. З часом це прагнення не зникає, тож проблема забезпечення конкурентоспроможності і зараз є актуальною. У наш час підприємствам дуже важко вести ефективну господарську діяльність через велику кількість конкурентів. Привабити ж до себе споживачів можна лише за наявності суттєвих переваг над суперниками. Забезпечення конкурентоспроможності підприємства шляхом створення особливих властивостей продукції чи підприємства в цілому є запорукою успіху останнього на ринку. Основним завданням спеціалістів є забезпечення успіху підприємства через створення переваг, що є складними чи навіть неможливими для копіювання конкурентами. Створення унікального іміджу чи товару створить умови для підтримання лояльності, популярності та відомості серед споживачів, посилить їх увагу до продукції та діяльності компанії. Але суттєвою проблемою є встановлення пріоритетів та вибір однієї "особливої" серед різноманіття ідей "вдосконалення" підприємства. Задля

досягнення дійсно великого успіху необхідно забезпечити себе найкращою конкурентною стратегією, що матиме успіх та гарантуватиме підприємству тривале існування та лідируючі ринкові позиції. А наступним кроком після визначення та реалізації існуючих переваг є формування системи управління конкурентоспроможністю.

Спрямованість підприємств на досягнення прибутковості та ефективності діяльності викликає необхідність забезпечення їх конкурентоспроможності, що сприятиме створенню умов для довгострокового розвитку. Поняття конкурентоспроможності підприємства складне й трактується неоднозначно.

На кожному етапі дослідження поняття "конкурентоспроможність підприємства", визначення все більше уточнювалося та деталізувалося. Кожен науковець намагався обґрунтувати своє розуміння цієї категорії. Більшість учених поняття "конкурентоспроможність підприємства" розглядають з різних позицій та об'єкта дослідження. Під конкурентоспроможністю підприємства розуміють: становище, що передбачає стабільне функціонування на ринку; система конкурентоспроможності його елементів; переваги над конкурентами при досягненні цілей; можливість функціонувати у ринковому середовищі за рахунок конкурентних переваг; можливість адаптуватися до ринкової конкуренції; ефективність використання потенціалу; якісне задоволення потреб споживачів тощо. Наявність різноманітних підходів до трактування сутності поняття викликала появу різних методів оцінки та управління, що зумовлює необхідність глибокого дослідження проблем забезпечення конкурентоспроможності різних об'єктів та вплив на неї окремих факторів.

На сучасному етапі світового економічного розвитку головною ознакою конкурентоспроможності стає її інноваційність, тобто здатність системи до безперервного розвитку, оновлення та змін діяльності на основі засвоєння нововведень. Інноваційність також означає використання наявного науково-технічного, інформаційного та інтелектуального потенціалу з метою подальшого розвитку, підвищення результатів діяльності та якості життя. Ставка на інновації в сучасних економічних умовах є найбільш перспективним підходом, адже, перемогу в конкурентній боротьбі отримують саме ті учасники ринку, які займають активну позицію у використанні інновацій [1, с.168-169].

Важливою характеристикою конкурентоспроможної діяльності є інноваційна активність – використання інноваційно-наукового і інтелектуального потенціалу в виробництві з метою здобуття нового продукту, що задовольняє споживчий попит у конкурентоздатних товарах і послугах. Саме від масштабності введення сучасних підходів до впровадження інноваційних технологій буде залежати подальший стабільний розвиток [2].

Забезпечення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств на сучасному етапі економічного розвитку має реалізуватися не лише наявністю прагнення до здобуття конкурентоспроможності, а, насамперед, використанням справді ринкових методів здобуття конкурентних переваг – активізацією інноваційної активності, оптимізацією системи управління та організації виробництва тощо [7, с. 7].

В умовах динамічного навколишнього середовища, конкуренції, основою якої є знання, системні інновації й корпоративні здібності, підприємствам необхідно зосередити увагу на стратегічному управлінні через створення бізнес-моделі, орієнтованої на активну інноваційну діяльність, що сприятиме формуванню та підтримці конкурентних переваг.

Одним із понять, що з'явилося у результаті виникнення та посилення конкуренції, є поняття конкурентних переваг. Його поява зумовлена розподілом ринкових позицій і часток між різними суб'єктами та прагненням їх поліпшити свої позиції на ринку. У процесі еволюції теорії конкурентних переваг змінювалися погляди на їх джерела відповідно до існуючих умов господарювання, зокрема теорія абсолютних переваг А.Сміта базується на праці як єдиному факторі виробництва, зовнішній торгівлі на основі врахування абсолютних переваг, тобто менших витратах [3]. Д.Рікардо у теорії порівняльних переваг такими називає низькі витрати та ціну і це обумовлює розвиток спеціалізації між країнами [3]. Основоположники теорії ефективної конкуренції І.Шумпетер і Ф.Хайек вважали, що розвиток можливий лише на основі підприємництва, впровадження інновацій в основний капітал, особливе значення надавали конкуренції нововведень [3].

Якщо у XIX столітті джерелом конкурентних переваг вважали наявність факторів виробництва, то на початку XX століття основним джерелом є неухильне зниження витрат виробництва, постійне підвищення якості, гнучкість, створення та розвиток специфічних ресурсів і ключових компетенцій, а сьогодні акцент робиться на інноваціях, які створюють базу для появи нових або покращених продуктів, використання нових чи поліпшення виробничих процесів й обладнання.

Більшість учених визнають ключову роль інновацій у створенні конкурентних переваг підприємств. Зокрема, концепція "блакитного океану" зосереджує увагу на створенні інновацій цінності, що можливе шляхом створення балансу практичності, ціни і витрат інновацій [8]. Теорія ресурсних переваг розглядає здатність компанії використовувати організаційні знання, досвід і навички для формування, відтворення та захисту унікальних ресурсних джерел конкурентних переваг [9]. Згідно з концепцією С.Д.Ентоні, М.Ейрінга та Л.Гібсона "План інноваційної гри", регулярне створення успішних інноваційних продуктів можливе лише за умови знання потреб клієнтів, які поки ще не задовольняються, і вивчення пропозицій, які виявилися вдалими в минулому [12]. Концепція "відкритих інновацій" Г.Чесборо зосереджує увагу на використанні як внутрішніх, так і зовнішніх джерел інновацій, використання різноманітних ідей для виходу на ринок [13]. Теорія "конкурентних переваг взаємодії" (П.Глур, А.МакКормак та ін.) визначає джерелом конкурентних переваг інноваційний розвиток на основі співпраці [8, 11]. Досвід діяльності відомих компаній підтверджує, що основним джерелом конкурентних переваг у сучасному бізнесі є здатність управлінців інтегрувати розрізнені технологічні, управлінські, організаційні та виробничі навички, досвід і знання у корпоративні компетенції [5, с. 88].

Безперечно, будь-який розвиток формується на основі інноваційних змін, що поступово перетворилися на конкурентні переваги для кожного господарюючого суб'єкта. Передумовою інновацій є різноманітність дже-

рел наукових і технологічних знань, зміна вартості або наявності сировини та матеріалів, постійні зміни потреб та смаків споживачів, що значно полегшує досягнення конкурентних переваг. Прикладом інноваційних змін є впровадження нових інформаційних технологій, скорочення життєвих циклів товарів і послуг, розширення асортименту продукції, удосконалення систем управління, форми організації праці, методи прийняття рішень і контроль за виконанням.

Управління інноваційним розвитком підприємства має стратегічно визначати напрями інтеграції зусиль у створення нових технологій, продуктів, послуг і процесів на основі розроблення й трансформації ключових компетенцій підприємства відповідно до мінливих факторів і умов зовнішнього середовища. Інноваційний розвиток підприємства можна визначити як циклічний процес, який відображає якісну еволюцію підприємства в часі, що забезпечує йому стійку конкурентну перевагу й стратегічну гнучкість [6, с. 126-127].

До конкурентних переваг, пов'язаних з інноваційною діяльністю, можна віднести пропозицію унікального товару чи послуги, оригінальних методів їх виробництва або реалізації; пропозицію ліцензованих продуктів; спроможність змінювати характер конкуренції (з цінової на нецінову); нову концепцію продукції, послуги, процесу чи методу здійснення; зміну методів взаємодії між елементами системи з підвищенням ефективності менеджменту, логістики, організації мереж тощо [4, с. 6].

Інтеграція й системність дозволяють підприємству перетворити диференційовані напрями діяльності, різномірні процеси й окремих співробітників в єдину систему, коли кожна ланка працює для досягнення стратегічної мети. Тому основою формування та реалізації конкурентних переваг є збалансована внутрішня діяльність підприємства, забезпечення гнучкості управлінських дій і рішень, нейтралізація негативних чинників впливу, використання ключових факторів успіху тощо.

Сучасні умови функціонування підприємств зумовлюють необхідність дослідження конкурентоспроможності підприємства з погляду процесного підходу. Формування конкурентоспроможності підприємства в умовах невизначеності є специфічною управлінською проблемою, сутність якої полягає у встановленні пріоритетів створення конкурентних переваг (сфер генерації та впровадження різного роду інновацій, які мають сприяти підвищенню адаптаційних здібностей підприємства та будуть надійною основою для посилення конкурентних переваг і підвищення ефективності господарювання у цілому). Йдеться про створення відповідного організаційно-економічного інструментарію прийняття управлінських рішень.

Забезпечення конкурентоспроможності підприємства є системою комплексних заходів, адаптованих до умов діяльності конкретного підприємства: цілей, цінностей, ресурсів, персоналу, виробництва, продукції та проблем, що постають перед господарюючими суб'єктами та базується на таких етапах (рис. 1):

Рис. 1. Основні етапи забезпечення конкурентоспроможності підприємства

Джерело: розробка автора

Досягнення та забезпечення конкурентоспроможності господарюючого суб'єкта на ринку визначається його здатністю розвивати існуючі та формувати нові конкурентні переваги, на їх основі розробляти та реалізувати ефективну конкурентну стратегію, що дозволить досягти бажаного стану конкурентоспроможності. Основою конкурентної стратегії підприємства має стати перехід підприємства чи окремого продукту з існуючого конкурентного стану в бажаний за рахунок реалізації конкурентних переваг. Незалежно від того, яку стратегію буде обрано для подальшого функціонування підприємства, кожна з них буде спрямована на підвищення ефективності його діяльності.

Початковий етап передбачає визначення цілей та формування завдань із забезпечення конкурентоспроможності підприємства. У ринкових умовах для підвищення рівня конкурентоспроможності та досягнення поставлених цілей підприємство змушене постійно створювати нові переваги.

На етапі діагностики поточного стану конкурентоспроможності здійснюється аналіз конкурентного середовища, аналіз конкурентного стану підприємства, визначення факторів зовнішнього та внутрішнього впливу, визначення шляхів та способів підвищення конкурентоспроможності. Оцінка властивостей факторів зовнішнього середовища проводиться шляхом формування таблиці властивостей. Кожна з властивостей оцінюється у таблиці по шкалі з трьох рівнів (високий, середній, низький). Аналіз властивостей дозволяє виділити фактори, що здійснюють істотний постійний вплив на середовище функціонування підприємства, тому вимагають постійного моніторингу. Характерною ознакою орієнтації на досягнення зовнішніх конкурентних переваг є те, що результативність діяльності підприємства детермінується ринками збуту. Ринкова структура визначає поведінку підприємства і, тим самим, остаточні результати його діяльності. Акцентування уваги на забезпеченні внутрішніх конкурентних переваг засновано на тому, що запропоновані на ринку продукти є результатом ринкової поведінки, що, у свою чергу, відображає ресурси і компетенції підприємства.

Етап визначення ключових чинників успіху передбачає виконання робіт із виявлення ринкових чинників успіху, ключових компетенцій, використання інноваційних можливостей підприємства (внутрішні ідеї, власні лабораторії, рекомендації клієнтів, маркетингові дослідження) за критеріями ефективності та стійкості. Для генерації стійких конкурентних позицій, які зможуть забезпечити розвиток підприємства, до ресурсів пред'являються певні вимоги. Після ідентифікації релевантних конкурентних ресурсів варто конкретизувати передумови, що забезпечують довгостроковий результат від їхнього застосування.

Одним з найважливіших етапів проведення робіт можна назвати сукупність дій з формування конкурентних переваг за рахунок інновацій, а саме: виявлення можливих джерел конкурентних переваг, використання інноваційного потенціалу, управління знаннями, формування банку ідей та винаходів, застосування сучасних засобів обміну інформацією. Інноваційна система управління знаннями підприємства є логічно побудованою базою знань, простих у впровадженні та адаптації, з можливістю оперативного реагування, з різними рівнями доступу та мотивації співробітників.

Вплив інноваційних факторів ринкового середовища на функціонування підприємств є лише умовою саморозвитку, тоді як основні передумови організаційного розвитку полягають у впливі на процеси управління і виробництва за допомогою знань та системи професійного навчання й саморозвитку працівників. Перетворення інформації та знань у більш вагомий фактор виробництва приводить до фундаментальних змін у характері праці й капіталу. Це дозволяє збільшувати прибутковість, і відповідно ринкову вартість підприємств, яка все більше залежить від величини інтелектуального капіталу.

Якщо інновацію можна розглядати як ключ до конкурентної переваги, то знання є фундаментальним ресурсом розвитку підприємств. Нові знання у якості наукових результатів слугують базою для:

а) створення нових продуктів, інструментів, методів;

b) надання допомоги у розв'язанні технологічних проблем;

c) створення нових фірм; підготовки кваліфікованих молодих кадрів;

d) оновлення підприємств, галузей, економіки в цілому, надання консультацій та інформації.

Формування управлінського рішення щодо розроблення стратегії конкурентної поведінки відбувається на наступному етапі, що передбачає проведення активної інноваційної діяльності шляхом створення власних та використання залучених інновацій та проведення імітаційного моделювання поведінки підприємства в умовах ризику та невизначеності.

В умовах помірної непередбачуваності майбутнього пропонується система планування конкурентоспроможності на основі "ринкових можливостей", використання якої є доцільним за умови приблизно однакової можливості настання різних стратегічних альтернатив і ґрунтується на створенні оригінальних, неповторних конкурентних переваг переважно продуктової природи.

Складнішим є планування конкурентоспроможності за системою "стратегічного маркетингу" в умовах повної невизначеності майбутнього. Висока плінність процесів розвитку підприємства в умовах майже повної непередбачуваності вимагає від підприємства випереджального пошуку та задоволення нових вимог споживачів, нових ринків, нових продуктів. Головною конкурентною перевагою, джерелом якої є активна інноваційна діяльність, за таких умов буде ставати досягнення лідируючих позицій у сфері технології виробництва (монопольний доступ до певних нематеріальних активів). Головне завдання системи планування конкурентоспроможності буде полягати, насамперед, у стратегічному маркетингу ринкових можливостей технологічних рішень.

На етапі реалізації заходів із підтримки та генерації нових конкурентних переваг здійснюється визначення пріоритетів, оптимізація організаційно-ресурсного забезпечення, вибір інструментарію здійснення заходів. На етапі оцінювання ефективності управління конкурентоспроможністю підприємства виконують аналітичні розрахунки оціночних показників зміни стану щодо досягнення бажаного рівня конкурентоспроможності підприємства і його окремих підрозділів, надання рекомендацій щодо забезпечення конкурентоспроможності підприємства.

Утримання стійкої конкурентної позиції на ринку залежить від визначення та підтримання ключових факторів успіху. Це потребує посиленої уваги до активізації інноваційних процесів та чинників ринкової орієнтації. Важливим у досягненні конкурентних переваг є визначення інноваційних можливостей підприємства. Інноваційні можливості фактично забезпечують формування конкурентних переваг і подальший розвиток підприємства. Оскільки конкурентна перевага формується завдяки будь-якій істотній відмінності (активи, доступ, кваліфікація персоналу, інформація, знання), яка дозволяє одній компанії краще забезпечувати потреби клієнта, ніж інші; будь-який чинник, який вносить свій вклад в існування або розширення цих відмінностей може слугити джерелом конкурентної переваги.

У процесі суспільного розвитку знання все частіше перетворюються на джерело інновацій та прибутку, стають основою економічного розвитку, що змінює їх місце в структурі суспільного життя. Саме інноваційна діяльність є тим процесом, за допомогою якого нові знання та ідеї трансформуються у конкретні об'єкти економічних відносин. Втілені у нових продуктах, техніці, технологіях, організаційних формах знання виступають необхідною складовою успішної діяльності працівників. Тому створення нових знань, їх поши-

рення та втілення в конкретних продуктах виробничої діяльності сприятиме економічному розвитку суб'єкта господарювання.

Конкурентоспроможність товарів стала більш динамічною величиною, її складові елементи (якісні і кількісні) стали швидше змінюватися. Тому на підсумковому етапі в процесі оцінювання ефективності управління конкурентоспроможністю підприємства за звітний період, з нашої точки зору, необхідно використовувати групу показників, які піддаються окремому по-факторному аналізу для визначення та управління етапами створення ключових чинників успіху та конкурентних переваг.

Таким чином, накопичення та використання знань у всіх господарських процесах, освоєння інноваційних технологій та продуктів має вагомое значення для забезпечення конкурентоспроможності підприємства. Для досягнення високих показників діяльності у майбутньому величезну роль відіграють знання як джерело інновацій та розвитку, що базуються на основі системи управління ними, впровадження інноваційних продуктів і технологій, підвищення рівня компетентності, стимулювання творчої активності персоналу, підготовки та перепідготовки фахівців тощо.

Висновки. Таким чином, для забезпечення конкурентоспроможності підприємства доцільним є розробка відповідного організаційно-економічного інструментарію прийняття управлінських рішень на основі використання ключових факторів успіху та спрямованості бізнес-процесів на досягнення та утримання конкурентних переваг.

Інновацію слід розглядати як ключ до конкурентної переваги, а підприємство, якщо хоче стати лідером на ринку, має бути інноваційно орієнтованим. Забезпечення конкурентоспроможності підприємства має відштовхуватися від розробки ефективної конкурентної стратегії шляхом широкого використання інноваційних рішень на основі знань.

Розвиток вітчизняних підприємств безпосередньо залежить від імплементації інноваційних технологій, продукції та рішень у кожному складову діяльності. Сучасний економічний простір висуває нові вимоги до існування підприємств, тому інноваційне управління на основі сучасних знань дозволить подолати наявні проблеми та отримати конкурентні переваги на світовому ринку.

Дискусія. Оскільки трансформація економічних процесів, інтенсифікація інформації та знань викликають зміни у всіх сферах життя суспільства (на чому наголошують праці багатьох дослідників), особливої пріоритетності та актуальності набувають процеси створення конкурентоспроможного підприємства, орієнтованого на безперервну інновації.

Саме ефективна інноваційна діяльність дає можливість підприємству зайняти найбільш вигідне, стійке становище на ринку, отримати додаткові конкурентні переваги. Подальші наукові дослідження потребують визначення впливових факторів розвитку інноваційних можливостей підприємствата розробки моделі активізації інноваційної активності підприємства.

Список використаних джерел

1. Богма О.С., Болдуєва О.В. Роль інновацій у забезпеченні конкурентоспроможності національної економіки // Вісник Запорізького національного університету, 2010. – №3(7). – С. 166-170.
2. Городецька Л.О., Шевченко І.Г. Оцінка впливу інновацій на конкурентоспроможність підприємства // Проблеми підвищення ефективності інфраструктури, 2011. – № 31. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/ppei/2011_31/Gorodec.pdf
3. Історія економічних учень: підручник / [Л. Я. Корнійчук, Н. О. Татаренко, А. М. Поручник та ін.]; за ред. Л. Я. Корнійчук, Н. О. Татаренко. – К.: КНЕУ, 2001. – 564 с.
4. Мазаракі А., Мельник Т. Інновації як джерело стратегічних конкурентних переваг // Вісник КНТЕУ, 2010. – № 2. – С. 5-17.

5. Ревуцька Н.В. Ресурсне забезпечення конкурентних переваг підприємства в сучасних умовах // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Серія: Економіка, 2013. – № 151. – С.88-92. DOI: <http://dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2013/151-10/19>
6. Федулова Л.І. Концептуальні засади управління інноваційним розвитком підприємств // Маркетинг і менеджмент інновацій, 2014. – №2. – С 122-135.
7. Филюк Г.М. Проблеми та шляхи підвищення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств в умовах глобалізації // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2013. – №151. – С. 5–8. DOI: <http://dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2013/151-10/1>
8. Gloor, Peter A. (2006), *Swarm Creativity: Competitive Advantage Through Collaborative Innovation Networks*. Oxford University Press.

9. Hunt, S. D., & Morgan, R. M. (1995). The Comparative Advantage Theory of Competition. *Journal of Marketing*, № 59(2), pp.1–15. <http://doi.org/10.2307/1252069>
10. Kim, W.C., Mauborgne, R. (2005), *Blue Ocean Strategy. How to Create Uncontested Market Space and Make the Competition Irrelevant*. Harvard Business School Press, Boston, Massachusetts.
11. MacCormac, A., Forbath, T., Brooks, P., Kalaher, P. (2007) *Innovation through global Collaboration: A new source of Competitive Advantage*. Harvard Business School.
12. Scott, D. A., Eyring, M. and Gibson, L. (2006), *Mapping Your Innovation Strategy*. Harvard Business Review, vol. 84(5), pp. 104-113.
13. Chesbrough, H. (2003), *Open Innovation. The New Imperative for Creating and Profiting from Technology*. Harvard Business Press.

Надійшла до редакції 10.12.15

Г. Ямненко, канд. экон. наук, доц.

ГВУЗ "Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана", Киев, Украина

ИННОВАЦИОННЫЕ АСПЕКТЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ

Мировой опыт экономического развития свидетельствует, что катализатором модернизации и структурной перестройки экономики страны являются инновации, которые способствуют усилению конкурентоспособности, доходности и инновационного развития предприятий, помогают завоевывать новые и удерживать существующие рынки. Решение проблем активизации инновационной деятельности предприятий становится главным залогом успеха рыночных реформ. Целью статьи является определение особенностей взаимосвязи между инновационной деятельностью и конкурентными преимуществами предприятия. В результате исследования определены конкурентные преимущества, связанные с инновационной деятельностью. Обосновано, что содержание устойчивой конкурентной позиции на рынке зависит от определения и поддержания ключевых факторов успеха. Предложены основные этапы обеспечения конкурентоспособности предприятия на основе использования его инновационных возможностей. Показано, что только развивая существующие и формируя новые конкурентные преимущества предприятие сможет достичь желаемого состояния конкурентоспособности в современных реалиях. Для обеспечения конкурентоспособности предприятий предлагается формировать эффективную конкурентную стратегию путем широкого использования инновационных решений на основе знаний. Основой конкурентных преимуществ следует считать процесс стимулирования инноваций.

Ключевые слова: инновационная деятельность, знания, конкурентоспособность предприятий, конкурентные преимущества.

H. Yamnenko, PhD in Economics, Associate Professor

SHEI "Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman", Kyiv, Ukraine

INNOVATIVE ASPECTS OF THE PROVIDING COMPETITIVENESS OF ENTERPRISES

The world experience of economic development shows that innovations are the catalyst of modernization and restructuring of the economy, which contributed the strengthening of the competitiveness, profitability and innovative development of enterprises and help to conquer new and retain existing markets. The decision of problems of activation of innovative activity of enterprises becomes the main guarantee of providing of success of market reforms. The purpose of this article is to determine of features of intercommunication between innovative activity and competitive advantages of an enterprise. The study identified the competitive advantages related to innovative activity. It is proved that the maintenance of sustainable competition position at the market depends on determination and maintenance of key success factors. It is determined the basic stages of providing of competitiveness of an enterprise through the use of its innovative capabilities. It is shown that only through developing existing and creating new competitive advantages an enterprise will be able to attain the desired state of competitiveness in the modern realities. It has suggested forming an effective competitive strategy through extensive use of innovative decisions on the basis of knowledge for providing of competitiveness of enterprises. The basis to competitive advantages should be considered the process of stimulation innovations.

Keywords: innovative activity, knowledge, competitiveness of enterprise, competitive advantages.

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics, 2016; 1 (178): 52-59

УДК 338.242.4,

JEL H21, Q10, H21

DOI: <http://dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2016/178-1/9>

Д. Мартинович, асп.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

ЕКОНОМЕТРИЧНИЙ АНАЛІЗ ВПЛИВУ ІНСТРУМЕНТІВ ДЕРЖАВНОЇ ДОПОМОГИ НА РОЗВИТОК СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА В УКРАЇНІ

Стаття присвячена дослідженню впливу інструментів державної допомоги на розвиток сільського господарства в Україні. В роботі визначено основні тенденції розвитку аграрного сектору в Україні та створено економетричні моделі впливу інструментів державної допомоги на розвиток сільського господарства в Україні. Надано рекомендації щодо удосконалення використання бюджетних ресурсів для розвитку сільського господарства в Україні.

Ключові слова: сільське господарство; АПК; державна допомога; моделювання; інструменти державної допомоги.

Вступ. Важливість успішного розвитку сільського господарства в країні важко переоцінити, адже, перш за все, це продовольча безпека країни. Тому не дивно, що державі світу особливу увагу зосереджують саме державній допомозі даному сектору економіки, розвиваючи його конкурентоспроможність, експортний потенціал та підвищуючи зайнятість сільського населення.

Через політичну та економічну нестабільність, лобіювання інтересів представників агрохолдингов, із року в рік найважливіші проблеми сільського господарства ігноруються або недофінансовуються, критичні питання вирішуються короткостроковими заходами, які не мають стратегічної мети. Тому перш ніж розробляти стра-

тегії, програми розвитку видів економічної діяльності та аналізувати ефективність їх виконання, необхідно чітко усвідомити кінцеву ціль, яку Україна прагне досягти.

На думку автора, стратегія розвитку аграрного сектору економіки має полягати у створенні умов для сталого виробництва, підвищення продуктивності та конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції при бережливому ставленні до навколишнього середовища. Якщо дотримуватися такої стратегії у галузі, можна будувати ефективний механізм для її досягнення.

Мета статті: визначити ефективність впливу інструментів державної допомоги на розвиток сільського господарства в Україні за допомогою економетричних моделей.

Завдання статті:

- визначити тенденції розвитку аграрного сектору та державної допомоги сільському господарству в Україні;
- аналіз інструментів державної допомоги, що впливають на сільське господарство в Україні;
- побудова економетричних моделей аналізу впливу інструментів державної допомоги на розвиток сільського господарства в Україні;
- надання рекомендацій щодо оптимізації бюджетних витрат на підтримку сільського господарства в Україні.

Об'єкт дослідження: система інструментів державної допомоги сільському господарству в Україні.

Предмет дослідження: економіко-математичні методи та моделі оцінювання впливу інструментів державної допомоги на розвиток стратегічних секторів економіки.

Огляд літератури. Дослідженням проблематики державної допомоги сільському господарству в Україні займалися вітчизняні вчені Т.Мельник, О.Головачова [1], О.Михайленко [2], Н. Калинчик [3], Н. Статівка [4], В.Криленко [5], І.Комарова [6], Скрипник А.В., Серебрянський Д.М. [7], М. Булат [8], І. Свідерська [9] та багато інших. Серед іноземних вчених, які займалися проблемами моделювання державної допомоги сільському господарству, виділимо роботу І. Бусом, Б. Корчуєло, Е. Рос Мартінес [10] та інші.

Стаття Т.Мельник, О.Головачової [1] присвячена аналізу оцінки державної підтримки за методикою Організації економічного співробітництва і розвитку та Світової організації торгівлі. На основі представлених показників проведено порівняння державної політики підтримки сільського господарства в Україні, Росії, ЄС та США. Автори роботи прийшли до висновку, що державна підтримка виробників в Україні є неефективною, характеризується відсутністю стабільності, чітких тенденцій до зростання, та здійснюються за рахунок споживачів.

Наукові праці В.Криленко [5] та І.Комарової [6] також присвячені дослідженню методології оцінки ефективності державної підтримки сільського господарства та динаміки цих показників в Україні.

Н. Калинчик [3] у своїй роботі досліджує стратегії розвитку АПК в Україні. Автором запропоновано розвиток кластерної організації аграрного бізнесу, зонування території за рівнем доходів для розробки відповідної системи оподаткування та надання державної допомоги саме дрібним фермерським господарствам.

Стаття О.Михайленко [2] присвячена вивченню ролі сільського господарства в економіці України, дослідженню законів та програм розвитку сільського господарства, обсяги бюджетного фінансування та ролі державної допомоги держави у розвитку сільського господарства.

Н. Статівка у своїй роботі [4] проаналізував економічну діяльність виробників сільськогосподарської продукції у Харківській області та виявив, що державна допомога слабо впливає на рівень продуктивності та мотивацію працівників.

А. Скрипник, Д. Серебрянський [7] запропонували модель, за допомогою якої визначається період, коли надані пільги з податку на прибуток матимуть ефект. Автори визначили, що фіскальна ефективність пільг з податку на прибуток матиме місце через три-чотири роки.

У статті М. Булата [8] представлено індексний метод ПЕП (показник ефективності підтримки), за допомогою якого визначається узагальнюючий показник ефективності розвитку сільського в динаміці у порівнянні з базовим періодом.

У дисертації І. Свідерської [9] представлена модель панельних даних, за допомогою якої проаналізовано вплив окремих інструментів державної допомоги на обсяги виробленої сільськогосподарської продукції аг-

рарними підприємствами України та на загальну продуктивність факторів виробництва.

І. Бусом, Б. Корчуєло, Е. Рос Мартінес [10] побудували модель, яка описує процес прийняття рішень фірмою щодо використання різних типів державної допомоги. За допомогою моделі визначається середній граничний ефект на ймовірність використання різних типів державної допомоги у різних комбінаціях як великими фірмами, так і малими.

Усі розглянуті роботи характеризуються різними підходами до дослідження проблеми ефективності державної допомоги: вивчення теоретико-методологічних засад, аналіз показників ефективності державної допомоги за допомогою методології COT та ОБСЕ, побудова пробіт-моделей та моделей з панельними даними тощо.

Узагальнивши досвід вчених з даної тематики, поставлено за мету окреслити останні тенденції у сільському господарстві, дослідити вплив інструментів державної допомоги на розвиток сільського господарства в Україні за допомогою економетричних методів та надати рекомендації щодо оптимального використання бюджетних коштів держави.

Методологія дослідження. Визначимо основні дефініції дослідження. Агропромисловий комплекс складається з підприємств, які займаються вирощуванням, зберіганням, переробкою, транспортуванням та реалізацією сільськогосподарської продукції, а також обслуговуючих фірм та організацій [11, с.49].

Відповідно до Закону України "Про державну допомогу суб'єктам господарювання", який прийнято 1 липня 2014 року, а набере чинності 2 серпня 2017 року, державна допомога суб'єктам господарювання – це підтримка у будь-якій формі суб'єктів господарювання за рахунок ресурсів держави чи місцевих ресурсів, що спотворює або загрожує спотворенням економічної конкуренції, створюючи переваги для виробництва окремих видів товарів чи провадження окремих видів господарської діяльності [12].

Автор зазначає, що система державної допомоги сільському господарству – це сукупність методів цільового використання державних ресурсів з метою надання економічної допомоги розвитку сільського господарства при мінімальному впливі на ринкову конкуренцію.

У статті використовуються загальнонаукові та спеціальні методи, серед них: логічний, індукції та дедукції, системний, опис, статистичні, графічні методи та економетричне моделювання.

Абстрактно-логічний метод використано для побудови плану і схеми дослідження, найсуттєвіших дефініцій ("система державної допомоги", "інструменти державної допомоги", "агропромисловий комплекс" тощо). За допомогою методу дедукції виокремлено складові державної допомоги для регулювання сільськогосподарської діяльності в Україні. Метод індукції застосовувався при перевірці гіпотези щодо оцінки впливу інструментів державної допомоги на розвиток сільського господарства в країні. Використовуючи системний підхід, розглянуто державну допомогу сільському господарству комплексно і всебічно, виявлено найбільш суттєві зв'язки між інструментами державної допомоги та економічними показниками розвитку галузі. За допомогою опису та статистичних і графічних методів наглядно продемонстровано динаміку досліджуваних показників.

При побудові графіків та економетричних моделей застосовано дані Державного комітету статистики [13], Національного Банку [14] та Державного казначейства України [15].

В економетричних моделях використано квартальні дані у цінах 2010 року: ВВП, імпорт, субсидії та трансферти установам, видатки Державного Бюджету України, податкові пільги, зайняте населення тощо. Еконо-

метричні моделі було перевірено на адекватність за допомогою критерія Фішера, значущість коефіцієнтів за допомогою статистики Стюдента, нормальність залишків за критерієм Жарка-Берра, відсутність гетероскедастичності за критерієм Вайта, відсутність автокореляції за допомогою LM-тесту, відсутність структурних зрушень за критерієм Чоу, наявність одиничного кореня у показників за допомогою критерію Діккі-Фуллера. З метою зведення даних до стаціонарного виду взято за основу прирости досліджуваних показників [16-18].

Основні результати.

Загальний огляд ситуації в аграрному секторі

Відповідно до даних Державної служби статистики та "Українського клубу аграрного бізнесу" (УКАБ), станом на 2014 рік у сільському господарстві задіяно 3,09 млн зайнятого населення (17,1% від загальної кількості зайнятого населення), випущено товарів та послуг у ринкових цінах 381,23 млрд грн (10,71% від загальної кількості), здійснено капітальних інвестицій на суму 17,14 млрд грн (8,4% від загальної кількості), площа сільськогосподарських угідь складала 18,21 млн га. У 2014 році експортовано сільськогосподарської продукції на суму 16,7 млрд доларів США (30,92% від загального експорту), імпортовано – на 6,05 млрд доларів США (11,13% від загального імпорту). Варто зазначити, що у 2014 році агросектор мав найбільший валютних виторг,

в той час як металургія зазнала великих втрат через військові дії на Сході України [13], [19].

Відповідно до даних УКАБ, найбільший об'єм експорту товарів агропромислового комплексу припадає на:

- соняшникову олію (21,3% від загального експорту сільськогосподарської продукції);
- кукурудзу (20,1%);
- пшениця (13,7%);
- макуха (5,6%);
- ріпак (5,2%) [19].

У загальному підсумку, жири та олії зайняли частку 22,93% від загального експорту сільськогосподарських товарів, продукти тваринного походження – 6,09%, готові продукти – 18,58%; найбільша частка від загального експорту сільськогосподарських товарів зайняли продукти рослинного походження – 52,41% (з них зернові культури – 39,26%) [13].

У 2014 році в аграрному секторі налічувалося 8619 підприємств, з яких 4859 – господарські товариства, 2942 – приватні підприємства, 350 кооперативів, 223 державних та 245 інших недержавних підприємств. Чистий дохід від реалізації сільськогосподарської продукції та послуг становив 169,87 млрд грн, а рівень рентабельності сягнув 26,3% [13].

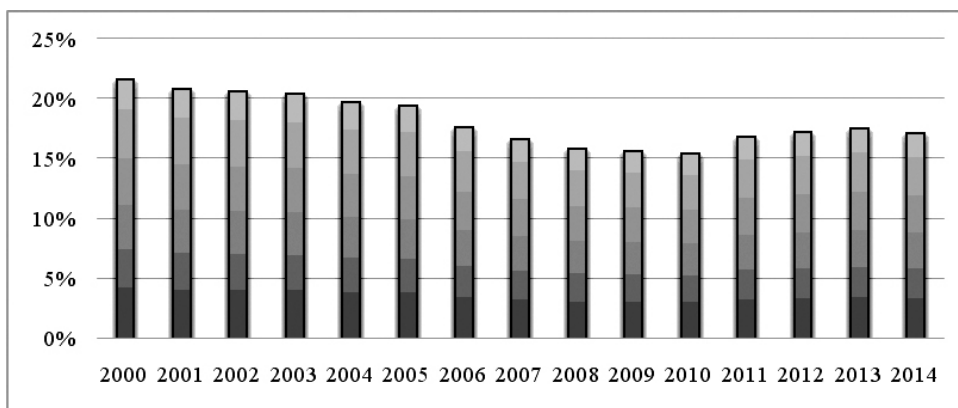

Рис. 1. Динаміка зайнятого населення в аграрному секторі 2000-2014 рр. (% від загальної кількості зайнятих)

Джерело: складено автором на основі [13]

В аграрному секторі України задіяно 15-20% від загальної кількості зайнятого населення. З 2000 року по 2010 рік спостерігається спад частки зайнятого населення з 22% до 15%. Після рецесії спостерігається покращення

кількості зайнятого сільськогосподарського населення у 2011-2013 рр. до 18%, проте у 2014 році знову несуттєво знизилася до 17%, що пов'язано з нестабільною економіко-політичною ситуацією в країні.

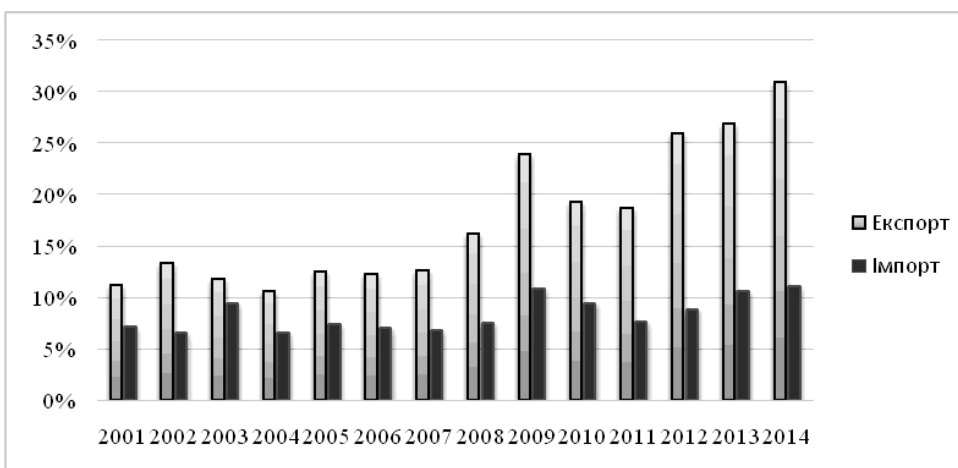

Рис. 2. Динаміка експорту та імпорту сільськогосподарської продукції 2001-2014 рр. (% від загальної кількості експорту/імпорту відповідно)

Джерело: складено автором на основі [13]

Рис.2 демонструє, що аграрний комплекс не тільки забезпечує країну продовольством, а й незважаючи на кризові явища та нестабільну політико-економічну ситуацію (див. 2009 та 2014 рр.), є джерелом валютного виторгу від експорту сільськогосподарської продукції, що забезпечує зниження боргового навантаження на

економіку України. У 2014 році частка експорту сільськогосподарства сягнула майже 31%, що є найбільшим показником серед експортних товарів та послуг. Частка імпорту також зросла до 11,3%, що є найбільшим значенням частки аграрної продукції в загальній кількості імпорту України за весь досліджуваний період.

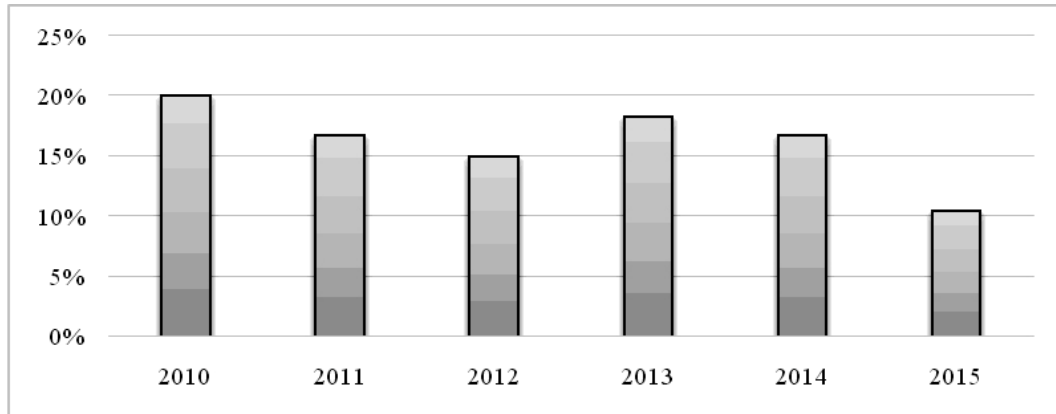

Рис. 3. Динаміка видатків Державного бюджету України на розвиток сільського господарства 2010-2015 рр. (% до загального обсягу видатків на економічну діяльність)

Джерело: складено автором на основі [15].

Видатки Державного бюджету України на розвиток сільського господарства займають перше місце серед видатків на економічну діяльність. Проте у 2012 році, у зв'язку із проведенням Євро 2012 та необхідністю будувати транспорту інфраструктуру, частка видатків змен-

шилася до мінімуму у досліджуваному періоді. У 2013-2014 рр. частка витрат на сільське господарство знову зросла; у 2015 році під тиском МВФ видатки на сільське господарство були скорочені.

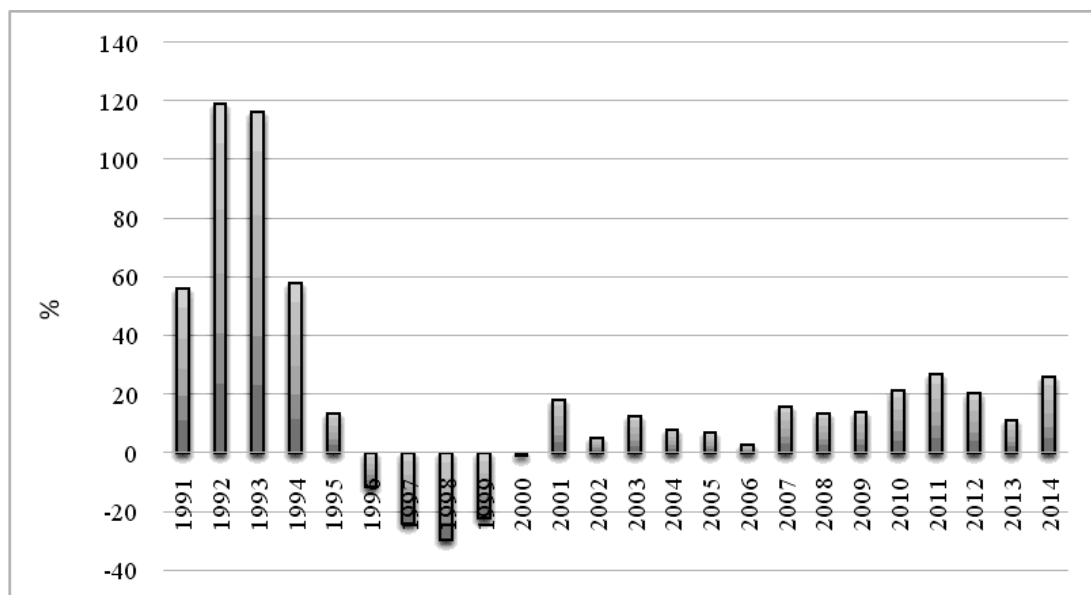

Рис. 4. Динаміка показників рентабельності сільськогосподарського виробництва 1991-2014 рр. (%)

Джерело: [13].

Рис.4 показує динаміку рентабельності сільськогосподарського виробництва від початку незалежності України до 2014 року. Спостерігаємо пікові точки рентабельності виробників агросектору у 1991-1994 рр., що пояснюється не успішним веденням господарства у ці роки, а значною девальвацією національної валюти. Введення в обіг нової національної валюти, гривні, у 1996 році та криза 1998 році спричинили від'ємну рен-

табельність сільськогосподарських виробників. У 2014 році рентабельність агросектору досягла 26%, проте на діяльність підприємств сільського господарства 2014 року значною мірою впливала курсова волатильність. Тому незважаючи на високу офіційну рентабельність сільськогосподарських виробників у 2014 році, реальний приріст продукції склав 2,2%.

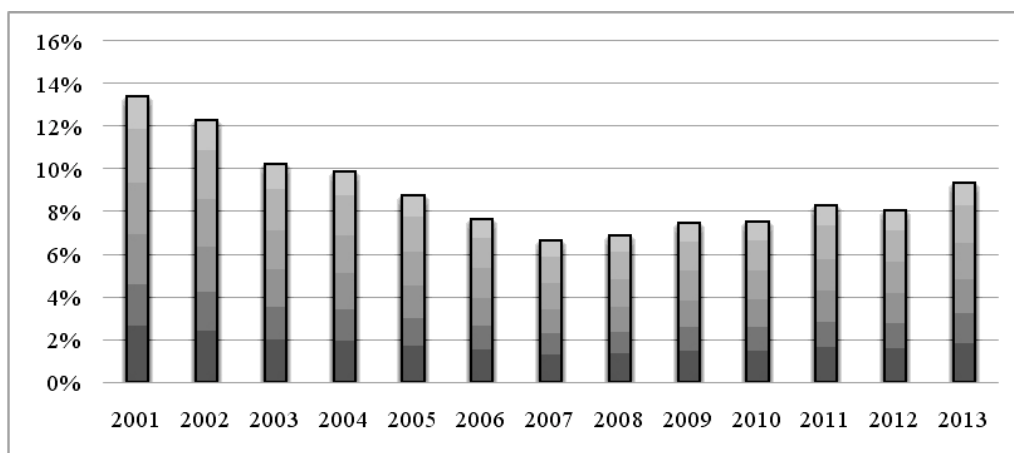

Рис. 5. Динаміка частки сільського господарства у виробництві валового внутрішнього продукту 2001-2013 рр. (%)

Джерело: складено автором на основі [13].

Рис. 5 показує поступове зменшення частки сільського господарства у виробництві валового внутрішнього продукту у докризовому періоді, що пов'язано із зростаючим об'ємом виробництва металургії на експорт. Наслідком світової фінансової кризи, що торкнулася і

металургії, стало уповільнення у 2008 році темпів зростання виробництва та споживання сталі і подальше зниження їх у посткризових роках. В таких умовах зростала роль сільськогосподарського виробництва у валовому внутрішньому продукті.

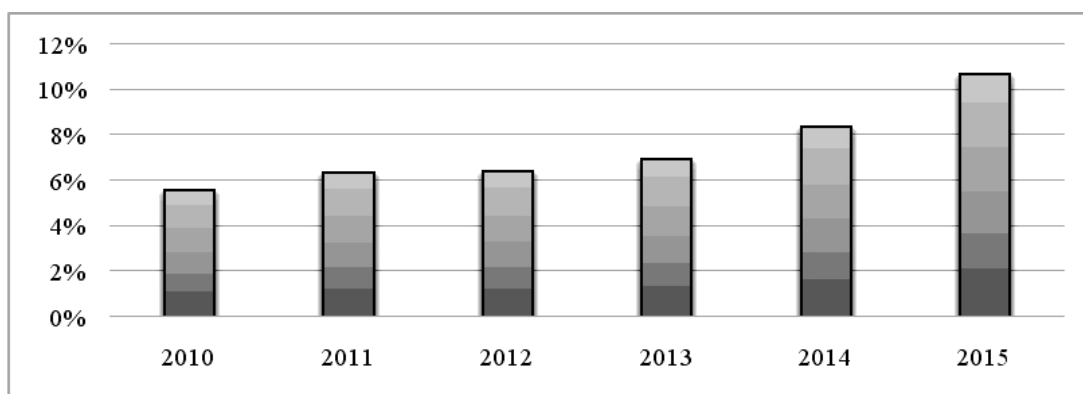

Рис. 6. Динаміка капітальних інвестицій у сільське господарство, 2010-2015 рр. (% від загальної кількості)

Джерело: складено автором на основі [13].

Рис.6 показує, що протягом досліджуваного періоду частка капітальних інвестицій у сільське господарство зросла майже у два рази: з 5,6% у 2010 році до 10,41% у

2015 році, що свідчить про зацікавленість з боку інвесторів у розвитку даного сектору національної економіки.

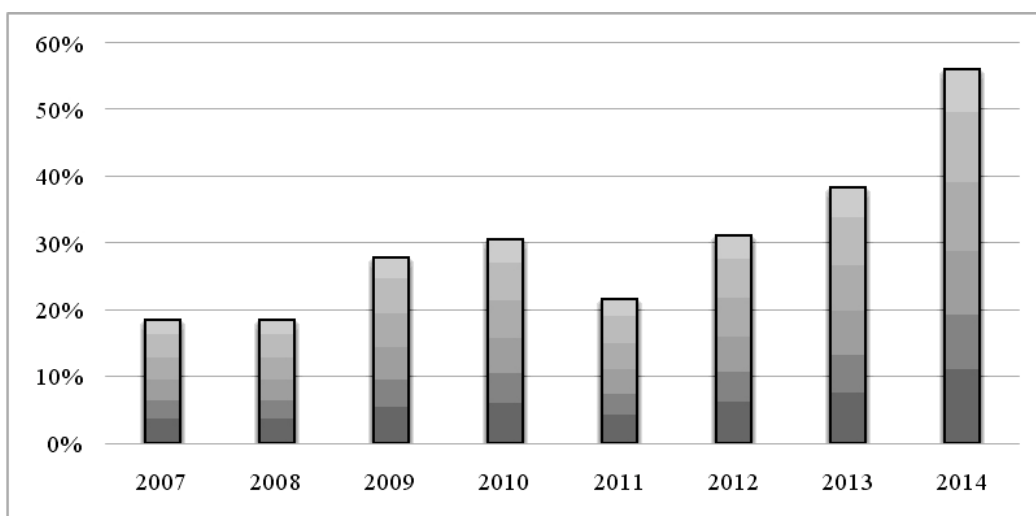

Рис. 7. Динаміка надання податкових пільг сільському господарству, що призводять до втрат бюджету 2007-2014 рр. (% від загальної кількості наданих пільг)

Джерело: складено автором на основі [15].

Як бачимо з рис.7, частка наданих пільг сільському господарству суттєво зростала у кризові періоди: після фінансової кризи 2009-2010 рр. до 30,5% та у 2014 році зросла до 56,1% після початку революції та військових дій на території України. Питома вага наданих пільг сільському господарству до загальної суми пільг протягом досліджуваного періоду була найбільшою.

Перспективи розвитку аграрного сектору України в контексті Угоди про асоціацію з ЄС

У червні 2014 року Україна підписала Угоду про асоціацію з ЄС, результатом якої має бути створення зони вільної торгівлі. Відповідно до економічної частини Угоди, Україна має реформувати інституційне середовище та адаптувати законодавчу базу до норм та принципів ЄС з метою подальшої інтеграції.

Глава 17 Угоди присвячена питанню сільського господарства та розвитку сільських територій, мета якої полягає у поступовому зближенні політик та законодавства України та ЄС. Основні завдання співробітництва включають: сприяння сталого сільськогосподарського виробництва, захист навколишнього середовища, забезпечення прозорого та ефективного ринку, обмін знаннями та найкращими практиками, створення умов для інвестицій, сприяння інноваціям тощо. Україна має сприяти підвищенню якості продукції аграрного сектору, а саме – наблизити законодавство у сфері санітарних та фітосанітарних заходів, сертифікації, добробуту тварин, ринкового огляду до законодавства ЄС, що вимагає приватних та державних інвестицій. Важливо також зазначити, що стаття 32 Угоди про асоціацію з ЄС забороняє використання експортних субсидій [20].

Відповідно до Угоди про асоціацію з ЄС, позитивним моментом є те, що українські сільськогосподарські підприємства мають можливість обміну досвідом та технологіями з компаніями з ЄС, відбуватиметься подальша адаптація норм та стандартів продукції, покращення інституційного середовища, що відкриває європейські рин-

ки для українських аграрних підприємств. З іншого боку, процес адаптації досить складний, вимагає як часових, так і грошових ресурсів. На даний момент, лише великі підприємства можуть виконувати норми ЄС.

Спеціальний режим з ПДВ у 2016 році

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України № 1177 від 30 грудня 2015 р. "Про внесення змін до Порядку електронного адміністрування податку на додану вартість", у 2016 році спеціальний режим з ПДВ для сільськогосподарських виробників не передбачає 100% компенсацію нарахованих сум ПДВ, як це було у попередні роки. Відтепер суми диференційовані в залежності від напрямку сільськогосподарського виробництва:

- Рослинництво: виробники залишають 15% ПДВ на спеціальному рахунку, 85% – направляється до бюджету;
- Свиначство та птахівництво – 50% залишається виробнику, решта 50% – державі;
- Скотарство: підприємства залишаються на спеціальному рахунку 80% ПДВ, 20% – перераховується до бюджету.

У той же час сільськогосподарські виробники, що експортують зернові і технічні культури, мають право на відшкодування ПДВ [21].

Економіко-математичне моделювання впливу інструментів державної допомоги на розвиток сільського господарства в Україні

Розглянемо вплив податкових пільг, субсидій і поточних трансфертів підприємствам на валовий внутрішній продукт аграрного сектору. Модель побудовано з використанням квартальних даних 2007-2013 років Державної служби статистики [13] та Державної казначейської служби України [15] на основі програмного пакету Eviews 8.0. Для стаціонарності часових рядів у регресії використані прирости змінних. Модель виглядає наступним чином:

$$\Delta gdp_t = -12,82 \cdot \Delta tax_incentives_{t-1} - 11,56 \cdot \Delta subsidies_{t-1} - 28181,18 + 119848,38 \cdot seas(3);$$

$$R^2 = 0,93; F\text{-stat} = 121,78$$

1

де Δgdp_t – приріст валового внутрішнього продукту аграрного сектору, млн грн; $\Delta tax_incentives_{t-1}$ – приріст податкових пільг, що призводять до втрат Державного бюджету, наданих аграрному сектору, млн грн; $\Delta subsidies_{t-1}$ – приріст субсидій і поточних трансфертів підприємствам (установам, організаціям), наданих аграрному сектору, млн грн; $seas(3)$ – фіктивна змінна, що позначає третій квартал.

Коефіцієнт детермінації регресії (1) – 0,93, що свідчить про високу залежність варіації залежної змінної від варіації незалежних змінних. Модель (1) показує обернений зв'язок між інструментами державної допомоги і валовим внутрішнім продуктом аграрного комплексу. Це означає, що зростання кількості державної допомоги сільському господарству не призводить до збільшення валового випуску агросектору у наступному періоді, що свідчить про неефективність бюджетних витрат.

В Україні склалася ситуація, що державна допомога в основному направлена на розвиток агрохолдингів, що

руйнує ринкову конкуренцію та спряє ще більший монополізації ринку, прискорюючи знищення сіл і селян. Дане явище чітко спостерігається за допомогою економічної моделі (1), тобто зростання кількості податкових пільг і субсидій призводить лише до зростання надприбутків холдингів, які не зацікавлені у розвитку галузі. У модель (1) було також включено фіктивну змінну, яка позначає третій квартал, з метою врахування до регресії сезонного коливання залежної змінної.

Розглянемо вплив податкових пільг та капітальних інвестицій на імпорт сільськогосподарських товарів в Україну. Модель побудовано з використанням квартальних даних 2010-2014 років Державної служби статистики [13] та Державної казначейської служби України [15]. Регресію створено та перевірено за статистичними методами, використовуючи програму Eviews 8.0. З метою зведення часових рядів до стаціонарності, в моделі використані прирости показників. Модель виглядає наступним чином:

$$\Delta import_t = 85,66 + 0,37 \cdot \Delta tax_incentives_{t-1} - 0,09 \cdot \Delta capital_investment_{t-1} - 324,02 \cdot seas(3);$$

$$R^2 = 0,88; F\text{-stat} = 37,45$$

2

$\Delta import_t$ – приріст імпорту сільськогосподарських товарів, тис. доларів; $\Delta tax_incentives_{t-1}$ – приріст податкових пільг, що призводять до втрат Державного бюджету,

наданих аграрному сектору, млн грн; $\Delta capital_investment_{t-1}$ – приріст капітальних інвестицій, що призводять до втрат Державного бюджету, наданих

аграрному сектору, млн грн; $seas(3)$ – фіктивна змінна, що позначає третій квартал.

Модель (2) також характеризується досить високим коефіцієнтом детермінації – 0,88. Регресія свідчить, що зростання кількості податкових пільг призводить до збільшення імпорту сільськогосподарських товарів у наступному періоді. Це означає, що державна допомога крупному бізнесу агрокомплексу в Україні не сприяє підвищенню конкурентоспроможності галузі, тому українські товаровиробники сільськогосподарської продукції програвують конкуренту боротьбу іноземним фермерам. В регресію також було включено капітальні інвестиції в галузь та фіктивну змінну третього кварталу. Модель (2) дає зрозуміти, що підвищення рівня капітальних інвестицій у галузь підвищить конкурентоспроможність українських фермерів та зможе витіснити сільськогосподарські товари іноземного походження.

Висновки. Аграрний сектор – це стратегічний вид економічної діяльності, який щорічно забезпечує від 6% до 10% ВВП, 15%-20% зайнятого населення і до 31% загального експорту в Україні, тому вимагає від уряду особливої уваги. Сільське господарство характеризується нерівномірністю грошових надходжень, що пов'язано із сезонними коливаннями виробництва та залежністю від природних умов, що створює необхідність для надання державної допомоги, яка має мінімально впливати на ринкову конкуренцію, при цьому сприяти стабільному випуску продукції та оновленню виробничих фондів.

Підписана у 2014 році Угода про асоціацію між Україною та ЄС обіцяє сприяти створенню зони вільної торгівлі, обміну досвідом та технологіями між країнами, адаптації законодавства та інституційного середовища, що, в свою чергу, вимагає як часових, так і фінансових ресурсів.

Незважаючи на підписану Угоду про асоціацію з ЄС, уряд України продовжує фінансувати експортерів з державного бюджету України через надану пільгу щодо повернення ПДВ, що призводить до суттєвих втрат бюджету. Звичайно, така ситуація не залишиться без уваги стороною ЄС, що віддаляє Україну від подальшої інтеграції.

Спеціальний режим оподаткування ПДВ залишається одним з основних інструментів державної допомоги аграрному комплексу, хоча у 2016 році відбувся перехід до диференційованого методу нарахування ПДВ. Незважаючи на високий статистичний показник рентабельності сільськогосподарських виробників, який викликаний значною девальвацією національної валюти, ринок сільськогосподарської галузі є неефективним. Даний факт підтверджено побудованими економіко-математичними моделями. Зростання об'єму державної допомоги не призводить до зростання виробництва у галузі, а навпаки стимулює ріст обсягів імпортової продукції. Допоки Україна буде розвиватиме та фінансуватиме великий бізнес, який направлений на зростання експорту, продовжиться знищення здорової конкуренції, знищення малого та середнього бізнесу, укріплення монополізації ринку та зростання соціальної нерівності й безробіття.

Дискусія. Дослідження впливу інструментів державної допомоги на розвиток стратегічних секторів національної економіки на даний час займають центральне місце у колі інтересів автора. У попередніх роботах автора [22-23] проаналізовано еволюцію економічних підходів щодо надання державної допомоги видам економічної діяльності, вивчено інституційне забезпечення державної допомоги в Україні та зроблено порівняння з країнами світу. Проаналізовано найважливіші сектори для надання державної допомоги в Україні, серед яких виокремлено паливно-енергетичний комплекс та аграрний сектор. Також бу-

ло досліджено аналіз впливу витратів бюджету на розвиток паливно-енергетичного комплексу України.

Наразі в Україні відсутня на державному рівні методика оцінки впливу інструментів державної допомоги на розвиток стратегічних видів економічної діяльності, яка дозволить науково обґрунтувати вибір інструментів державної допомоги для стратегічного виду економічної діяльності на певному проміжку часу, проаналізувати ефект від введення певного інструменту, підвищити прозорість й ефективність державної допомоги та надати рекомендації. Наступні дослідження автора будуть присвячені висвітленню концептуальних засад механізму оцінки ефективності впливу держави на економічний розвиток, аналізу існуючих моделей організації державних закупівель та вдосконаленню системи моделювання оцінки державних інструментів.

Список використаних джерел

1. Мельник Т.М. Оцінка державної підтримки аграрного сектору України / Т. М. Мельник, О. С. Головачова // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2013. – № 3. – С. 169-184.
2. Михайленко О.Г. Роль державної фінансової підтримки у забезпеченні сталого розвитку сільського господарства [Електронний ресурс] / О.Г. Михайленко // Ефективна економіка. – 2014. – №6. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3108>
3. Калінчик, Н.В. Стратегія розвитку аграрного сектору економіки України: чи існує вона? [Електронний ресурс] / Н.В. Калінчик // Ефективна економіка. – 2013. – №10. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2371>
4. Статівка Н.В. Державна підтримка сільськогосподарських товаровиробників: пріоритети та ефективність [Електронний ресурс] / Н.В. Статівка // Теорія та практика державного управління. – 2010. – №4. – Режим доступу: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/tpdu/2010-4/doc/3/06.pdf>
5. Криленко В.І. Сучасні підходи до оцінки рівня державної підтримки аграрного сектору економіки [Електронний ресурс] / В. І. Криленко // Ефективна економіка. – 2014. – №7. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3208>
6. Комарова І.В. Державна підтримка аграрного сектору Росії і України: порівняльний аналіз з використанням міжнародних показників / І.В. Комарова // КубДУ. – 2010. – №55(01). – С. 1-21.
7. Скрипник А.В. Оцінка фіскальної ефективності пільгового оподаткування прибутку підприємств / Скрипник А.В., Серебрянський Д.М. // Економіка України – 2006. – №7. – С. 13-27.
8. Булат М.А. Моделювання системи показників ефективності державної підтримки сільського господарства в умовах членства країни в СОТ / М. А. Булат // Моделювання та інформаційні системи в економіці. – 2011. – Вип. 83. – С. 209-219.
9. Свідерська І.М. Державна політика підтримки аграрного виробництва України в контексті вимог Світової організації торгівлі: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.07.02 / І.М. Свідерська; Київ. нац. екон. ун-т. – К., 2004. – 19 с. – укр.
10. Busom I. Tax incentives and direct support for R&D: what do firms use and why? / I. Busom, B. Corchuelo, Ros E. Martínez // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.ucm.es/data/cont/docs/518-2013-11-05-indemwp11_03.pdf
11. Долишній М.І. Ринкова економіка і нові господарські структури // М.І. Долишній // Львівський економічний вісник. – 2011. – №4. – С. 49-55.
12. Закон України "Про державну допомогу суб'єктам господарювання" від 01.07.2014 № 1555-VII (набрання чинності відбудеться 02.08.2017) [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [сайт]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1555-18>
13. Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
14. Офіційний веб-сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.bank.gov.ua/
15. Офіційний веб-сайт Державної казначейської служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://treasury.gov.ua/main/>
16. Дуугерті К. Введення в економіку: навч. для студентів вузів / К. Дуугерті. - М.: Юрайт-Іздат, 2007. – 416 с.
17. Економіка: підручник / [О.І.Черняк, О.В.Комашко, А.В.Ставицький, О.В.Баженова]; за ред. О.І.Черняка; К.: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2010. – 359 с.
18. Черняк О.І. Навчально-методичний комплекс з курсу "Часові ряди" / О.І.Черняк, А.В.Ставицький // К: Київський університет, 2004. – 24 с.
19. Український клуб аграрного бізнесу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ucab.ua/ua>
20. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014 № 984_011 [Електронний ресурс]. // Верховна Рада України: [сайт]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/984_011

21. Постанова Кабінету Міністрів України "Про внесення змін до Порядку електронного адміністрування податку на додану вартість" від 30.12.2015 № 1177 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [сайт]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1177-2015-%D0%BF>
22. *Мартинювич Д.Є.* Моделювання впливу видатків бюджету на розвиток паливно-енергетичного комплексу України / Д. Є. Мартинювич // Світ фінансів. – 2015. – №4. – С.95-103.
23. *Мартинювич Д.Є.* Узагальнена методика моделювання впливу інструментів державної допомоги на процеси розвитку стратегічних видів економічної діяльності / Д. Є. Мартинювич // Вісн. Хмельниц. нац. ун-ту. Сер.: Економіка. – 2015. – № 2. – С. 219-222.

24. *Бумбеску С.* Аналіз моделі рентабельності в сільському господарстві / С. Бумбеску // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – Серія Економіка. – 2015. – № 174. – С. 37-42.
25. *Лобова О.М.* Ефективність страхування ризиків підприємницької діяльності в аграрному секторі / О.М. Лобова // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – Серія Економіка. – 2014. – № 156. – С. 70-76. <http://dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2014/156-3/14>

Надійшла до редакції 09.12.15

Д. Мартинювич, асп.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ЭКОНОМЕТРИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ВЛИЯНИЯ ИНСТРУМЕНТОВ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОМОЩИ НА РАЗВИТИЕ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА В УКРАИНЕ

Статья посвящена исследованию влияния инструментов государственной помощи на развитие сельского хозяйства в Украине. В работе определены основные тенденции развития аграрного сектора в Украине и построены эконометрические модели влияния инструментов государственной помощи на развитие сельского хозяйства в Украине. Даны рекомендации по совершенствованию использования бюджетных ресурсов для развития сельского хозяйства в Украине.

Ключевые слова: сельское хозяйство; АПК; государственная помощь; моделирование; инструменты государственной помощи.

D. Martynovych, PhD student
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

ECONOMETRIC ANALYSIS OF THE IMPACT OF THE STATE AID TOOLS ON AGRICULTURE DEVELOPMENT IN UKRAINE

The paper studies the impact of state aid instruments on the development of agriculture in Ukraine. The research identifies the main trends of the Ukrainian agricultural sector and presents econometric models of the state aid impact on the development of agriculture in Ukraine. The author makes recommendations for improvement of budget resources spending on agricultural development in Ukraine.

Key words: agriculture; state aid; modeling; state aid instruments.

ANNOTATION AND REFERENCES (IN LATIN): TRANSLATION / TRANSLITERATION / TRANSCRIPTION

A.Voloshenko, PhD in Economics, Associate Professor
National University of Defense of Ukraine named by Ivan Chernyakhovski, Kyiv

CORRUPTION AS A DESTRUCTIVE FACTOR OF ECONOMIC SECURITY

In the article the scientific views on the definition of economic security considering modern realities of the national and world economies have been reviewed. The fundamental documents of national security policy of Ukraine have been investigated. Determined that among the dangers of the vital national interests of Ukraine, corruption is one of the most destructive factors on the results of economic security. The multi-level system of negative external effects of corruption as threats of economic security of Ukraine has been grounded. The organizational and management measures directed towards the strengthening of the economic security of Ukraine have been suggested. Paid to the need for a systematic approach to preventing and combating economic corruption, herewith the achieve of economic security should be an attribute, an integral part of anti-corruption policy.

1. Prezydent Ukrainy (2015), Ukaz "Pro rishennia Rady natsional'noi bezpeky i oborony Ukrainy vid 6 travnia 2015 roku "Pro Stratehiu natsional'noi bezpeky Ukrainy", available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>, (Accessed 29 November 2015).
2. Verkhovna Rada Ukrainy (2003), Zakon "Pro osnovy natsional'noi bezpeky Ukrainy", available at: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/964-15>, (Accessed 15 November 2015).
3. Ministerstvo ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy (2013), Nakaz "Pro zatverdzhennia Metodychnykh rekomendatsiy schodo rozrakhunku rivnia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy", available at: http://cct.com.ua/2013/29.10.2013_1277.htm, (Accessed 15 November 2017).
4. Abalkyn, L.Y. (1994), "Ekonomycheskaia bezopasnost' Rossyy: uhrozy y ykh otrazhenye", *Voprosy ekonomiky*, vol. 12, pp. – 5.
5. Satarov, H.A. (2004), *Antykorruptsyonnaia polytyka*, Fond YNDEM, RA "SPAS", Moskva, Rossyia.
6. Bohdanov, Y.Ya. (2001), *Ekonomycheskaia bezopasnost' Rossyy*, Teoriya y praktyka, Moskva, Rossyia.
7. Busol, O.Yu. (2015), "Protydiia koruptsiynij zlochynnosti v Ukraini u konteksti suchasnoi antykoruptsiynoi stratehii", Ph.D. Thesis, Juridical sciences, NAN Ukrainy, In-t derzhavy i prava im. V.M.Korets'koho, Kyiv, Ukraine.
8. Burkal'tseva, D.D. (2012), *Instytutsional'ne zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy: monohrafiia*, Znannia Ukrainy, Kyev, Ukrayna.
9. Varnalij, Z.S. Burkal'tseva, D.D. and Saienko, O.S. (2011), *Ekonomichna bezpeka Ukrainy: problemy ta priorytety zmitsnennia* : [monohrafiia], Znannia Ukrainy, Kyev, Ukrayna.
10. Zhalilo, Ya.A. (2001), "Ekonomichna bezpeka derzhavy, pidpriemstva, osoby v intehrovanomu suspil'stvi", *Aktual'ni problemy mizhnar. vidnosyn. Kyivs'kyj un-t : In-t mizhnar. vidnosyn*, vol. 26, pp. 24-27.
11. Shevchenko, L.S. Hrytsenko, O.A. and Makukha, S.M. (2009), *Ekonomichna bezpeka derzhavy: sutnist' ta napriamy formuvan-nia: monohrafiia*, Pravo, Kharkiv, Ukrayna.
12. Muntian, V.I. Prokopenko, O.V. Petrusenko, M.M. (2014), *Ekonomichna bezpeka derzhavy: stratehiia, enerhetyka, informatsijni tekhnologii: monohrafiia*, Vydavnytstvo OOO "Yurka Liubchenka", Kyev, Ukrayna.
13. Yermoshenko, M.M. (2001), *Finanova bezpeka derzhavy:natsional'ni interesy derzhavy, real'ni zahrozy, stratehiia zabezpechennia*, KNTEU, Kyev, Ukrayna.
14. Informatsijne ahentstvo "UNIAN" (2015), "Vystup na biznes-forumi A. Abromavichusa", available at: economics.unian.ua, (Accessed 01 November 2015).
15. Koval'chuk, T. "Absolutnyj nul", *schodenna hazeta "Den"*, available at: m.day.kiev.ua, (Accessed 13 October 2015).
16. Koval'chuk, T.T. (2004), *Ekonomichna bezpeka i polityka: iz dosvidu profesijnoho analityka*, T-vo "Znannia", KOO, Kyev, Ukrayna.
17. Heiets', V.M. and Kvasniuk, B.Ye. (1999), *Kontseptsii ekonomichnoi bezpeky Ukrainy*, Lohos, Kyev, Ukrayna.
18. Luk'ianov, V.S. (2013), *Suchasni finansovi rynky*, Znannia, Kyev, Ukrayna.
19. Mandybura, V.O. (2006) "Orhanizatsijno-finsanovi napriamky podolannia ekonomichnoi zlochynnosti i koruptsii v Ukraini", *Visnyk Kyivs'koho natsional'noho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Ekonomika*, vol. 83, pp. 4-6.
20. Mel'nyk, M.I.(2002), "Kryminolohichni ta kryminal'no-pravovi problemy protydi koruptsii", Abstract of Ph.D. dissertation, Juridical sciences, Natsional'na akademiia vnutrishnikh sprav Ukrainy, Kyiv, Ukraine.
21. Nevmerzhyts'kyj, Ye.V. (2009), "Koruptsiia iak sotsial'no-politychnyj fenomen", Abstract of Ph.D. dissertation, Political science, NAN Ukrainy, Instytut politychnykh i etnonatsional'nykh doslidzhen' imeni I.F. Kurasa, Kyiv, Ukraine.
22. Kharazishvili, Yu.M and Dron', Ye.V. (2014), "Prohnozuvannia indykatoriv, porohovykh znachen' ta rivnia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy u seredn'ostrokovij perspektivi"; analit. dop., NISD, Kyev, Ukrayna.
23. Savych, I. (2015), "Vplyv tinizatsii biudzhetykh vidnosyn na makroekonomichni pokaznyky", *Visnyk Kyivs'koho natsional'noho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Ekonomika*, vol. 2, no. 167, available at: <http://dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2015/167-2/19>, (Accessed 29 November 2015).
24. Smyrchyns'kyj, V.V. (2004), "Prok'iurement iak mekhanizm formuvannia konkurentospromozhnogo rynku derzhavnykh zakupivel' ievropejs'koho typu v Ukraini", *Zhurnal "Konkurentsii"*, vol. 4 (13), pp. 8-12.
25. Yurkiv, N.Ya. (2012), *Ekonomichna bezpeka real'noho sektora ekonomiky Ukrainy: stratehichni priorytety i teoretyko-metodolohichni zasady zabezpechennia* : monohrafiia, PAIS, L'viv, Ukrayna.
26. Shejko, O. (2007), "Sposoby protydi koruptsii u sferi derzhavnykh zakupivel'", *DZU*, № 7 (37) za lypen'.
27. ENP Country Progress Report 2012 – Ukraine Brussels, 20 March 2013, available at: http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-13-257_en.htm#_blank, (Accessed 15 November 2015).
28. Varnalii, Z. and Savych, I. (2014), "Preconditions and determining causes of the shadow economy in Ukraine" *Visnyk Kyivs'koho natsional'noho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Ekonomika*, vol. 2, no. 155, available at: <http://dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2014/155-2/10>, (Accessed 20 December 2015).

G. Kryshchal, PhD in Economics
Raiffeisen Bank Aval, Kyiv

STRUCTURE OF MODELS FOR AGGREGATE ASSESSMENT OF FINANCIAL RISK COMMERCIAL BANKS

Conceptual approaches use a structural model for assessment of financial risk commercial banks, namely the risk measurement in combination: a comparison of its capital, calculated based on the standard approach of Basel II advanced approaches of Basel II and the structural model. Analysis of the application of the model in a economics crisis situation, such as the capital adequacy of the commercial banks. Deals with a unified approach to the choice of measure and its risk parameters to measure the risks of different nature.

There was also a speaker examined risk factors and the corresponding volumes of portfolios at risk, per month from 2014 to 2015 for the commercial banks, namely the weighted average yield on loans (including the reserve) individuals, legal entities, banks; the average cost of deposits of individuals and legal entities; market portfolio yield securities (RTS Index); the share of administrative and economic costs in the assets of the bank. For each risk factor were built parametric approximation of their historical distributions. Graphically shows the distribution, yield corporate loan portfolio, the cost of redundancy, the cost of deposits of individuals and entities that reflect the behavior of risk factors in conditions of economics crisis.

1. Mishchenko, V.I., Slavyanska N.H., 2011. Bankivski operatsii: pidruchnyk, K.:Znannia, S. 727. (Ukrainian).
2. Bludova, T., Harnydarov P. 2004.Upravlinnia vidsotkovym ryzykom, Visnyk NBU, 10, S.34–35. (Ukrainian).
3. Bondarenko, L. A., 2003. Pobudova systemy ryzyk-menedzhmentu v komertsiiinomu banku, Finansy Ukrainy, 9, S.85–93. (Ukrainian).
4. Vitlinskyi, B. V., 1996. Ekonomichni ryzyk i metody yoho vymyruvannia: pidruchnyk, K, IZMN, S.362. (Ukrainian).
5. Dekret Kabinetu Ministriv Ukrainy "Pro systemu valiutnoho rehuliuвання i valiutnoho kontroliu" № 1593 vid 19.02.1993, Pidpriemnytstvo i rynek Ukrainy, 1993, 3, S.17. (Ukrainian).
6. Ehorov, V.A., 2003. Systema upravleniya ryskamy v banke, Fynansi, 9, S.78. (Ukrainian).
7. Ivchenko, I. lu., 2012. Ekonomichni ryzyky: Navch. posib, K.: TSUL, S. 304. (Ukrainian).
8. Petruk, O.M. 2011. Bankivska sprava: Navch. posibnyk, K, Kondor, S. 461. (Ukrainian).
9. Potiiko, lu., 2004. Teoriia i praktyka upravlinnia riznymy vydamy ryzykiv u komertsiiinykh bankakh,Visnyk NBU, 4, S.58–60. (Ukrainian).
10. Prymostka, L., 2010. Ekonomichni ryzyky v diialnosti bankiv, Bankivska sprava, 3, S. 16-23. (Ukrainian).
11. NBU: <http://www.bank.gov.ua/control/uk/index> (Ukrainian).
12. Farrahov, I.T., 2005. Edinaya tehnologiya stress – testirovaniya i VaR- analiza finansovyih portfeley s uchetom riska likvidnosti, Metodicheskoe posobie, Banki i tehnologii, 2 (Russian).
13. Fantatstini, D., 2008. Ekonometricheskii analiz finansovyih danniyh v zadachah upravleniya riskom, Prikladnaya ekonometrika, 2, S. 91-137 (Russian).
14. Kowalski, A.M., 2014. The Role of Innovative Clusters in the Process of Internationalization of Firms Journal of Economics, Business and Management, Vol. 2, No. 3. DOI: [dx.doi.org/10.7763/JOEBM.2014.V2.121](https://doi.org/10.7763/JOEBM.2014.V2.121).

E. Nosova, PhD in Economics, Associate Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

THE REFORM OF PERSONAL INCOME TAXATION IN UKRAINE

The changes that were made to the taxation of income of individuals are considered; impact of changes in taxation on the salary to be paid is calculated; has been demonstrated that the personal income taxation in Ukraine has progressive-regressive character; It revealed that the burden on a single hryvnia to pay was dropped; the validity of the application of the tax social benefits is examined; has been revealed that the application of a tax social benefits leads to discrimination against individuals whose income slightly exceeds the cutoff amount for the use of tax incentives; the tax burden on wages and its dynamics are analyzed; enterprise savings by reducing the rate of the single social contribution are defined; the possible increase in wages while maintaining enterprise-level costs is calculated

1. Kalachova H. Aryfmetyka vid MVF. Podatkova reforma ochyma kredytora. Ekonomichna pravda [online] Available at: <<http://www.epravda.com.ua/publications/2015/08/11/554503/>> (in Ukrainian).
2. Varnaliy Z., 2014. Teoretychni zasady detinizatsiyi ekonomiky Ukrainy. Visnyk Vinnytskoho politekhnichnoho instytutu, vol. 1, pp. 46-53. (in Ukrainian).
3. Frolova N.B., 2014. Podatkove navantazhennya na pratsyu, kapital ta kintseve spozhyvannya v umovakh diyi Podatkovoho kodeksu Ukrainy. Ekonomika Ukrainy, vol.8 (633), pp 47-60. (in Ukrainian).
4. Kizyma T.O., 2009. Podatkove navantazhennya na domohospodarstva: teoretychni pidkhody ta metodyka vyznachennya. Visnyk Donetskoho natsionalnoho universytetu. Seriya: Ekonomika i pravo vol. 2, pp. 248-253. (in Ukrainian).
5. Vyshnevskyy V.P., Dement'ev V.V., Hurnak A.V. and other, 2014. Evolyutsyonnoe razvitye nalohovykh system: teoriya y praktyka: monohrafiya, 144 p. (in Russian).
6. Shvabiy K.I., 2013. Rehulyatyvna efektyvnisti podatku na dokhody fizychnykh osib v Ukrainy. Finansy Ukrainy, vol.4, pp. 27-44. (in Ukrainian).
7. Naydenko A.E., 2013. Teoretycheskoe obosnovanye dyfferentsyatsyy stavok naloha na dokhody fizycheskykh lyts s uchetom pokazateley rehional'noho razvitya. Naukovyy visnyk Natsional'noho universytetu derzhavnoyi podatkovoyi sluzhby Ukrainy (ekonomika, pravo), vol. 1, pp. 136-143. Available at: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvudpsu_2013_1_22>. (in Ukrainian).
8. Yuriy S.I., Kizyma T.O., 2010. Opodatkovannya dokhodiv sim'yi: sutnist' ta neobkhidnist' zaprovadzhennya v Ukraini. Rehional'na ekonomika, vol.3, pp. 165-171. (in Ukrainian).

9. Zakon Ukrainy "Pro vnesennya zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy ta deyakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo zabezpechennya zbalansovanosti byudzhetykh nadkhodzen' u 2016 rotsi" vid 24.12.2015 r. № 909-VIII [online] // Verkhovna rada Ukrainy: [sayt]. Available at: <<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/909-19>>
10. Podatkovyy kodeks Ukrainy vid 02.12.2010 № 2755-VI (v redaktsiyi stanom na 01.02.2016) [online]. Verkhovna rada Ukrainy: [sayt]. Available at: <<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>>
11. Zakon Ukrainy "Pro zbir ta oblik yedynoho sotsial'noho vnesku" vid 08.07.2010 №2464-VI [online]. Verkhovna rada Ukrainy: [sayt]. Available at: <<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2464-17>>
12. Nosova E.A., 2013. Tin'ova zarobitna plata v Ukraini: prychyny isnuvannya ta shlyakhy podolannya. Sotsial'no-trudovi vidnosyny: teoriya ta praktyka, vol. 2 (6), pp. 110-116. (in Ukrainian).
13. Zakon Ukrainy "Pro Derzhavnyy byudzheth Ukrainy na 2016 rik" vid 25.12.2015 № 928-VIII [online]. Verkhovna rada Ukrainy: [sayt]. Available at: <<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/928-19>>
14. Zakon Ukrainy "Pro derzhavni sotsial'ni standarty ta derzhavni sotsial'ni harantiyi" vid 05.10.2000 №2017-III [online]. Verkhovna rada Ukrainy: [sayt]. Available at: <<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2017-14>>
15. Nosova Ye., 2015. Household Savings As A Source Of Investment Resources In Ukraine, *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics*, 167. <http://dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2015/167-2/12>

Y. Petlenko, PhD in Economics, Associate Professor,
A. Ivanov, economist
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

OFFSHORIZATION AS MAIN PROBLEM OF HOLDING GROUPS TAXATION

The most important reason for the holding establishment is tax optimization. Offshore jurisdiction is selected following this purpose. A number of different schemes are used for the income repatriation. Reforming the tax system, the focus is directed on transfer pricing, allowing redistributing income between the centers of holdings' financial responsibility through various methods. However, all reforms are imperfect, which pushes holdings to spend money on the services of specialists in tax law to find legal ways of taxes avoidance. In addition to income tax important offshore incentive is currency administrative limits of the National Bank of Ukraine. Exporters are obliged to convert currencies and because of that they are pushed to keep exporting currency earnings off shore. The result is structural imbalance of the financial system. Offshore activities in Ukraine are still not regulated by law. Obviously, such legislative failures occur due to the lobby of holdings' final beneficial owners in the parliament.

1. Merezha podatkovoho prava Shchomisyachnyy podatkovyy zvit [Elektronnyy resurs, taxjustice – Rezhym dostupu do resursu: <http://www.taxjustice.net/2014/11/24/tjns-monthly-taxcast-november-2015/>].
2. Petlenko Yu. V. Osoblyvosti orhanizatsiyi finansiv intehrovanykh korporatyvnykh struktur, Svit finansiv, 4, S. 54–62.
3. Dzhon, Yu. S., 1997. Ekonomika derzhavnoho sektoru, Moskva: MHU: YNFRA-M, 720 s.
4. Vyedrov, O., 2013. Pisok kriz' pal'tsi: ofshory v ukayins'kiy i svitoviy ekonomitsi, Zhurnal sotsial'noyi krytyky "Spil'ne". Rezhym dostupu do resursu: <http://commons.com.ua/pisok-kriz-paltsi-ofshori-v-ukayinsk>.
5. Velykyy tлумachnyy slovnyk suchasnoyi ukayins'koyi movy (z dod. i dopov.) / Uklad. i holov. red. V.T. Busel. – K.; Irpin: VTF "Perun", 2005. – 1728 s.
6. Mozhovyy, O.M., 2005. Mizhnarodni finansy, Navch. posib, K.: KNEU, 557 s. Rezhym dostupu do resursu: <http://buklib.net/books/23650/>
7. Yukhymenko, P.I., 2010. Teoriya finansiv, K.: Tsentri uchbovoyi literatury, 576 s.
8. Elektronnyy katalog SSHA [Elektronnyy resurs]: [baza danykh mistyt' detal'nu informatsiyu pro derzhavnykh ta federal'nykh politykiv, derzhavnu diyal'nist'] – Elektronni dani pro Federal'nyy Byudzheth SSHA // InsideGov – Rezhym dostupu do resursu: <http://federal-budget.insidegov.com/l/38/1936>.
9. Zakon Ukrainy "Pro promyslovo-finansovi hrupy v Ukraini" vid 21.11.1995 # 437/95-VR. Vtratyv chynnist'. [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu do resursu: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/437/95-%D0%B2%D1%80>
10. Kravchuk O., 2013. Ukrayinaofshorna. Istoriyaformuvannyavitchyznyanoyimodeliekonomiky [Elektronnyyresurs] / O.Kravchuk // Zhurnalsotsial'noyikrytyky "Spil'ne", Rezhymdostupudoresursu: <http://commons.com.ua/ukrayina-ofshorna-istoriya-formuvannya-vitchiznyanoyi-modeli-ekonomiki/>
11. Zakon Ukrainy "Pro vnesennya zmin do deyakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo zapobihannya nehatyvnomu vplyvu na stabil'nist'" vid 04.07.2014 # 1586-VII. [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu do resursu: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1586-18>
12. Rozporyadzhennya Kabinetu Ministriv Ukrainy "Pro perelik ofshornykh zon" vid 23.02.2011 # 143-r. [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu do resursu: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/143-2011-%D1%80>
13. Podatkovyy kodeks Ukrainy [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu do resursu: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
14. Petlenko Yu., 2014 Institutional Analysis Of Finance Vertically Integrated Structure In Ukraine // Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics, 154. <http://dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2014/154-1/14>

A.Stavytskyy, PhD in Economics, Associate Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

APPLICATION OF THE BASIC INCOME CONCEPT IN UKRAINIAN ECONOMY

Finance for the social sphere remains a great challenge in modern economy. The necessity of adequate living standards under limited resources raises a complicated problem for governments to provide appropriate distributing mechanism among the most vulnerable sections of the population. The paper analysed the concept of absolute basic income, which in some EU countries is considered as a substitution for a modern system of social security.

Inequality of incomes creates not only a social problem but it is also an obstacle in the way of economic growth. It leads to the conclusion that government should provide some strategy to avoid high inequality. The model of rational individual with certain basic income is under investigation. The analysis of the model suggests that the presence of additional income not only facilitates more effective involvement of individuals to work, but it is a sort of indisputable factor for guaranteeing freedom of individuals and increasing their mutual respect. Thus, the idea of basic income, which spreads among European countries, has not only economic, but also political and psychological components that may affect the mentality of people in future.

It is demonstrated that the transition to a new social security schemes in Ukraine can accumulate from 856 to 1020 bln. UAH in 2015 prices. It can provide guaranteed monthly payments from 1928 to 2297 UAH per capita and from 482 to 574 USD per child without changing the structure of the budget in case of replacement minimum pensions, minimum wages and full monetization of privileges. Obviously, such strategy not only would improve the efficiency of budget spending, but also produce a multiplier effect on the economy by changing and optimizing the consumption patterns of the population, increasing the competition in all markets for a real consumer. It has a chance of reducing the struggle to obtain state funds through tenders. However, the transition to the new system can be implemented only after reforms in health, education, judicial systems, monetization of most privileges.

1. Richard Samans, Jennifer Blanke, Gemma Corrigan, Margareta Drzeniek, 2015. The Inclusive Growth and Development Report 2015. Available at: http://www3.weforum.org/docs/WEF_Forum_IncGrwth.pdf
2. OECD (2016), Income inequality (indicator). doi: 10.1787/459aa7f1-en (Accessed on 28 March 2016)
3. Andrew G. Berg and Jonathan D. Ostry, 2011. Inequality and Unsustainable Growth: Two Sides of the Same Coin? International Monetary Fund, Research Department. <http://dx.doi.org/10.5089/9781463926564.006> Available at: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/sdn/2011/sdn1108.pdf>
4. Jonathan D. Ostry, Andrew Berg, Charalambos G. Tsangarides, 2014. Redistribution, Inequality, and Growth. International Monetary Fund, Research Department. April, 2014.
5. Rahul Anand, Volodymyr Tulin, Naresh Kumar, 2014. India: Defining and Explaining Inclusive Growth and Poverty Reduction. IMF Working Paper, Asia and Pacific Department. April 2014.
6. Imf Policy Paper: Fiscal Policy And Income Inequality. Available at: <http://www.imf.org/external/np/pp/eng/2014/012314.pdf>
7. Basic Income Grant Pilot Project. Assessment Report, April 2009.– Available at: http://www.bignam.org/Publications/BIG_Assessment_report_08b.pdf
8. Bakaev O.O., Karagodova O.O., Kutah Y.O., 2004. Foundations of microeconomics: Teaching Manual. Kyiv, 2004. 267 p.
9. Consolidated budget of Ukraine, 2015. Available at: [www. http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=23473384](http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=23473384)
10. Report on the implementation of the budget for 2014. Pension Fund of Ukraine. Available at: <http://www.pfu.gov.ua/pfu/doccatalog/document?id=227018>
11. State Statistics Service of Ukraine. Available at: <http://ukrstat.gov.ua/>

I. Chebotarov, PhD in Economics
SI "Luhansk Taras Shevchenko National University", Starobilsk

AGROFOOD COMPANIES: THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FUNDAMENTALS OF CRITERIAL DEFINITION

On basis of the analysis of essence of integration processes in the agrifood sector and a study the evolution of the consideration of their source basic provisions in the history of economic thought were classified essential features of agrofood companies: interindustrial nature of activity, availability of integrating core, integrated units of varying degrees of organizational and legal autonomy, presence of horizontal and vertical linkages within companies, building relationships with other actors of market economy. Defined and disclosed analytical, coordinating, providing, controlling and institutional functions of integrating structures of companies. Developed the basics of typology of agrofood companies with distinguishing of groups of signs: general economic; socio-economic; signs, revealing nature and structure of share capital of companies; signs, forming bases of management of financial flows of companies.

In summary, the approach put forward an approach to the development of regulatory policy in the agricultural sector based on the concept of balance of incentives and constraints in production and commercial activities of the agrofood companies.

1. Rodionova, O.A. & Dackova, E.V. (2005). Institutstionalnyie preobrazovaniya i razvitie integratsionnyih protsessov v APK. Ekonomika sel'skohozyaystvennyih i pererabatyvayuschih predpriyatiy, 1, 39-42 [in Russian].
2. Andriichuk, V.H. (2007). Kapitalizatsiia sil'skoho hospodarstva: stan ta ekonomichne rehuliuвання rozvytku. Nizhyn: Aspekt-Polihrاف [in Ukrainian].
3. Nesterchuk, Yu.O. (2009). Intehratsiini protsesy v ahrarno-promyslovomu vyrobnytstvi. Uman: Sochinskyi [in Ukrainian].
4. Ryilko, D. & Dzholli, R. (2005). Novyye rossiyskie sel'skohozyaystvennyie operatoryi: ih poyavlenie, evolyutsiya i vozdeystvie. Sravnitel'nyy ekonomicheskyy obzor, 47, 101-115 [in Russian].

5. Baiura, D. & Sytenko, D. (2015). IPO yak efektyvnyi instytut ta peredumova korporativnoi restrukturyzatsii ahropromyslovykh pidpriemstv. Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Ekonomika, 5(170), 17-23 [in Ukrainian]. DOI: dx.doi.org/ 10.17721/1728-2667.2015/170-5/3.
6. Hutorov, A. O. (2011). Ahrokhodynhy yak efektyvna forma kontsentratsii silskohospodarskoho vyrobnytstva. Ekonomika APK, 3, 102-107 [in Ukrainian].
7. Gusakov, V. G. & Zapolskyi, M. Y. (2012). Nauchnyie osnovy sozdaniya produktovykh kompaniy. Minsk: Belarus. navuka [in Belarusian].
8. Nahachevska, T. & Plastovets, N. (2015). Osoblyvosti inozemnoho investuvannya na riznykh stadiakh hlobalnoho vyrobnycho-zbutovoho lantsiua ahrobiznesu. Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Ekonomika, 8(173), 49-59 [in Ukrainian]. DOI: dx.doi.org/ 10.17721/1728-2667.2015/173-8/8.
9. Bilinska, V. (2015). Suchasni innovatsiini tekhnolohii v silskomu hospodarstvi: osnovna kharakterystyka ta perspektyvy vprovadzhennia. Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Ekonomika, 7(172), 74-80 [in Ukrainian]. DOI: dx.doi.org/ 10.17721/1728-2667.2015/172-7/11.
10. Fyliuk, H. & Pimenova, O. (2015). Zarubizhnyi ta vitchyzniani dosvid derzhavnoi pidtrymky silskohospodarskykh vyrobnykiv. Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Ekonomika, 5(170), 6-10 [in Ukrainian]. DOI: dx.doi.org/ 10.17721/1728-2667.2015/170-5/1.
11. Tugan-Baranovskiy, M. I. (1989). Sotsialnye osnovy kooperatsii Ekonomika. Moscow: Ekonomika [in Russian].
12. Kondratev, N.D. (2002). Bolshie tsikly kon'yunktury i teoriya predvideniya. Moscow: Ekonomika [in Russian].
13. Chayanov, A. V. (1989). Krestyanskoe hozyaystvo: Izbrannyye trudy. Moscow: Ekonomika [in Russian].
14. Common Agricultural Policy. Retrieved from <http://www.cvce.eu/viewer/-/content/888ce0d6-3a95-432e-b905-649efcebe474/aeaba4d9-1971-4e34-ae1c-ae90fc32c6ee/en>.
15. Natsionalna doktryna reformuvannya ta rozvytku ahroprodovolchoho kompleksu Ukrainy (proekt) Retrieved from http://new.minagro.gov.ua/ua/apc_development/11048-nacionalna-doktryna-reformuvannya-ta-rozvytku-agroprodovolchogo-kompleksu-ukrayini-proek [in Ukrainian].
16. Polozhennia "Pro khodynhoi kompanii, shcho stvoriuiutsia v protsesi korporatyzatsii ta pryvatyzatsii": zatverdzheno Ukazom Prezidenta Ukrainy vid 11 trav. 1994 roku № 224/94. Retrieved from <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/224/94>. [in Ukrainian].
17. Zakon Ukrainy "Pro khodynhoi kompanii v Ukraini": pryiniaty 15 ber. 2006 roku № 3528-IV. (2006). Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, № 34. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3528-15>. [in Ukrainian].
18. Chebotarov, V. A. (2003). Formuvannya korporativnykh struktur v ahropromyslovomu vyrobnytstvi rehionu. Ekonomika APK, 5, 28-31 [in Ukrainian].
19. 200 krupnejshih agrokompnij Ukrainy. (2015). TOP-100. Reitynhy krupneishykh, 4 [in Ukrainian].
20. Lyashenko, V. I. (2012). Finansovo-regulyatornye rezhimy stimulirovaniya ekonomicheskogo razvitiya: vvedenie v ekonomicheskuyu rezhimologiyu. Donetsk [in Ukrainian].

G. Chornous, PhD, Associate Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

AGENT-BASED MODEL OF INTELLIGENT INFORMATION CONTROL SYSTEMS IN ECONOMICS

The paper deals with the problem of developing the effective information control system' model for economic subjects corresponding to the main trends of modern economic development (globalization, informatization, intellectualization, etc.). The basis of the system model development is proactive decision-making process as one that best matched to the current pace of information society development. Analysis of existing software and technology base for support of control processes in the economy demonstrates the need of the formation and implementation in practice hybrid intelligent information control systems, based on the integration of information analytics technology and other advanced IT. The agent multilevel model of intelligent information systems for proactive management of socio-economic system was recognized advantageous as one that provides distribution of solution generation between specialized agents, knowledge management, transitions between the processes of proactive management and the integration of different information systems, methods, modes of preparation and analysis within the same model. The structure of the model was proposed, it includes the groups of agents: data collection, monitoring, solutions generation, modelling, action, user preferences study and presentations. The analysis of the results of the model implementation in management practices demonstrates significant economic effect.

1. Chornous, G.O., 2014. ProactiveManagementof Socio-EconomicSystemsBasedon IntellectualDataAnalysis: MethodologyandModels. Monograph. Kyiv: KyivUniversity, 351 p.
2. Power, D. J., Sharda R. andBurstein F., 2015. DecisionSupportSystems, inStraub, D and R. Welke (eds.)WileyEncyclopediaofManagement: ManagementInformationSystems (3rd edition), Vol. 7, pp. 235-290.
3. Vercellis, C., 2009. Business Intelligence: Data Mining and optimization for decision making. Willey Publishing, 436 p.
4. Minelli, M., Chambers M. and Dhiraj A., 2013. Big Data, Big Analytics: Emerging Business Intelligence and Analytic Trends for Today's Businesses, New Jersey: John Wiley & Sons, 224 p.
5. Pleskach, V.L. andRogushynaYu.V., 2005. Agent Technologies. Kyiv: KNTEU, 338 p.
6. Trakhtengerts, E.A., 2009. Computer Methods for Realization of Economic and Information Management Solutions. V. 2. Solutions Implementation. Moscow: SINTEG, 224 p.
7. Turban, E., Sharda R., Delen D., Aronson J.E., Liang T.-P., King D., 2010. Decision Support and Business Intelligence Systems. Prentice Hall, 720 p.
8. Ustenko, S.V. (Eds), 2012. Economics Information Systems. Monograph. Kyiv: KNEU, 425 p.
9. Chernyak, O.I. and Zakharchenko P.V., 2014. Data Intellectual Analysis. Kyiv: Znannya, 599 p.

10. Vitlinskyi, V.V., 2012. Artificial Intelligence in Management Decisions System System. Kyiv: Neuro-Fuzzy Modeling Technology in the Economy, 1, pp. 97–118.
11. Kolesnikov, A.V. and Kirikov, I.A., 2007. Methodology and Technology Solutions for Complex Problems by Methods of Functional Hybrid Intelligent Systems. Moscow: IPIRA, 387 p.
12. Klachek, P.M. (Eds.), 2011. Hybrid Adaptive Intelligent Systems. V. 1. Development Theory and Technology. Kaliningrad, 373 p.
13. Shvecov, A.N., 2012. Agent-Oriented Systems: The Basic Models. Vologda: VoGTU, 189 p.
14. Skobelev, P.O. Multi-Agent Technology for Enterprise Resource Management in Real Time [online] Available at: <http://www.iki.rssi.ru/seminar/2011030204/presentation/20110303_03.pdf> [Accessed 17 December 2015].
15. Chornous, G.O., 2014. Control Systems for Transport Company. Intellectualization in Globalization. International Relations. Economics, 3 [online] Available at: <http://journals.iir.kiev.ua/index.php/ec_n/article/view/2307> [Accessed 20 February 2016].
16. Chornous, G.O., 2014. Development of the Intellectual Agent-Oriented System for Decision Support at Enterprise. The Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics, 160, pp. 101-109. DOI: <http://dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2014/160-7/20>
17. Srinivasan, D. (Eds.), 2013. Innovations in Multi-Agent Systems and Application. Springer, 312 p.

H. Yamnenko, PhD in Economics, Associate Professor
SHEI "Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman"

INNOVATIVE ASPECTS OF THE PROVIDING COMPETITIVENESS OF ENTERPRISES

The world experience of economic development shows that innovations are the catalyst of modernization and restructuring of the economy, which contributed the strengthening of the competitiveness, profitability and innovative development of enterprises and help to conquer new and retain existing markets. The decision of problems of activation of innovative activity of enterprises becomes the main guarantee of providing of success of market reforms. The purpose of this article is to determine of features of intercommunication between innovative activity and competitive advantages of an enterprise. The study identified the competitive advantages related to innovative activity. It is proved that the maintenance of sustainable competition position at the market depends on determination and maintenance of key success factors. It is determined the basic stages of providing of competitiveness of an enterprise through the use of its innovative capabilities. It is shown that only through developing existing and creating new competitive advantages an enterprise will be able to attain the desired state of competitiveness in the modern realities. It has suggested forming an effective competitive strategy through extensive use of innovative decisions on the basis of knowledge for providing of competitiveness of enterprises. The basis to competitive advantages should be considered the process of stimulation innovations.

1. Bohma, O.S., Boldueva, O.V. (2010), Rol' innovatsij u zabezpechenni konkurentospromozhnosti natsional'noi ekonomiky, *Visnyk Zaporiz'koho natsional'noho universytetu*, №3(7), pp. 166-170.
2. Horodets'ka, L.O., Shevchenko, I.H. (2011), Otsinka vplyvu innovatsij na konkurentospromozhnist' pidpriemstva. [online] *Problemy pidvyschennia efektyvnosti infrastruktury*, № 31. Available from http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/ppei/2011_31/Gorodec.pdf [Accessed 10 October 2015].
3. Kornijchuk, L. Ya., Tatarenko, N. O., Poruchnyk, A. M. ta in., eds., (2001). *Istoriia ekonomichnykh uchen'*: pidruchnyk. Kyiv: KNEU.
4. Mazaraki, A., Mel'nyk, T. (2010), Innovatsii i ak dzherelo stratehichnykh konkurentnykh perevah, *Visnyk KNEU*, №2. – pp. 5-17.
5. Revuts'ka, N.V. (2013), Resursne zabezpechennia konkurentnykh perevah pidpriemstva v suchasnykh umovakh // *Visnyk Kyivs'koho natsional'noho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Seriya: Ekonomika*, № 151. – pp. 88-92. DOI: <http://dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2013/151-10/19>
6. Fedulova, L.I. (2014), Kontseptual'ni zasady upravlinnia innovatsijnym rozvytkom pidpriemstv, *Marketynh i menedzhment innovatsij*, №2, pp. 122-135.
7. Fyliuk, H.M. (2013), Problemy ta shliakhy pidvyschennia konkurentospromozhnosti vitchyznianskykh pidpriemstv v umovakh hlobalizatsii // *Visnyk Kyivs'koho natsional'noho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Seriya: Ekonomika*, №151. – pp. 5–8. DOI: <http://dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2013/151-10/1>
8. Gloor, Peter A. (2006), *Swarm Creativity: Competitive Advantage Through Collaborative Innovation Networks*. Oxford University Press.
9. Hunt, S. D., & Morgan, R. M. (1995). The Comparative Advantage Theory of Competition. *Journal of Marketing*, 59(2), pp. 1–15. <http://doi.org/10.2307/1252069>
10. Kim, W.C., Mauborgne, R. (2005), *Blue Ocean Strategy. How to Create Uncontested Market Space and Make the Competition Irrelevant*. Harvard Business School Press, Boston, Massachusetts.
11. MacCormac, A., Forbath, T., Brooks, P., Kalaher, P. (2007) *Innovation through global Collaboration: A new source of Competitive Advantage*. Harvard Business School.
12. Scott, D. A., Eyring, M. and Gibson, L. (2006), Mapping Your Innovation Strategy. *Harvard Business Review*, vol. 84(5), pp. 104-113.
13. Chesbrough, H. (2003), *Open Innovation. The New Imperative for Creating and Profiting from Technology*. Harvard Business Press.

D. Martynovych, PhD student
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

ECONOMETRIC ANALYSIS OF THE IMPACT OF THE STATE AID TOOLS ON AGRICULTURE DEVELOPMENT IN UKRAINE

State aid is an essential tool for stimulating the economy, especially under economic crisis. The state aid tools should meet European standards. Such an assistance should be based on transparency and efficiency with minimal losses budget and minimal negative effects on competition. Nowadays there is no common state-level impact assessment methodology of state aid tools on the development of strategic economic activities in Ukraine.

The purpose of the paper is to determine the effectiveness of the impact of state aid tools on the development of agriculture in Ukraine using econometric models.

The research studies the trends of the agricultural sector and state aid to agriculture in Ukraine, builds econometric models and makes recommendations to optimize the budget spending to agriculture support in Ukraine.

The novelty of the work lies in building econometric models, which allows determining the impact of state aid on the development of the agrarian sector of Ukraine. The models have shown an inverse relation between state aid tools and gross domestic product of agricultural sector, as well as a direct link between the tax incentives and import of agricultural products. This means that the increase in the volume of state aid does not lead to an increase in production in the industry, but rather stimulates the growth of volumes of imported products.

The paper proposes to stop funding the monopolies from state budget, but direct expenditures for the development of small and medium enterprises.

1. Melnyk T., Holovashova O., 2013. Assessment of state support for the agricultural sector in Ukraine. *Marketyngh I menedzhment inovatsiy*, 3, pp. 169-184. [in Ukrainian]
2. Mikhailenko A., 2014. The role of public financial support for sustainable agricultural development. *Efektivna ekonomika*, 3. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3108> [in Ukrainian]
3. Kalinchyk, N., 2013. The strategy of development of agrarian sector of Ukraine: Does it exist? *Efektivna ekonomika*, 10. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2371> [in Russian]
4. Stativka N., 2010. State support for agricultural producers, priorities and effectiveness. *Teoriya ta praktyka derzhavnogo upravlinnya*, 4. Available at: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/tpdu/2010-4/doc/3/06.pdf> [in Ukrainian]
5. Krylenko V., 2014. Current approaches to assessing the level of state support for the agricultural sector. *Efektivna ekonomika*, 7. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3208> [in Ukrainian]
6. Komarova I., 2010. State support of agrarian sector in Russia and Ukraine: a comparative analysis using international indices. *KubDAU*, 55(01), pp.1-21. [in Ukrainian]
7. Skrypnyck, A., & Serebryansky, D., 2006. Efficiency assessment of preferential taxation of corporate profits. *Ekonomika Ukrainy*, 7, pp. 13-27. [in Ukrainian]
8. Bulat M.A., 2011. The modeling of state aid system performance of agriculture in terms of WTO membership: *Modelyuvannya ta informatsiyni systemy v ekonomici*, 83, pp. 209-219 [in Ukrainian]
9. Sviderska I.M. Derzhavna polityka pidtrymky agrarnogo vyrobnytstva Ukrainy v kontekstu vymog Svitovoi ornizatsiyi tovgivli. Ph.D. Kyivskyy nacionalnyi ekonomichnyi universytet. [in Ukrainian]
10. Busom I., B.Corchuelo, & Ros E. Martinez., 2011. Tax incentives and direct support for R&D: what do firms use and why? *INDEM – Working Paper Business Economic Series*, 11-03, pp. 1-29. Available at: https://www.ucm.es/data/cont/docs/518-2013-11-05-indemwp11_03.pdf [in English]
11. Dolishniy M., 2011. The market economy and new economic structures. *Lvivskyy ekonomichnyy visnyk*, 4, pp.49-55. [in Ukrainian]
12. Zakon Ukrainy "Pro derzhavnu dopomogu subyektam gospodaryuvannya" 2014. Available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1555-18> [in Ukrainian]
13. Ofitsiyniy veb-sait Derzhavnogo komitetu statystyky Ukrainy. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian]
14. Ofitsiyniy veb-sait Nacionalnogo banku Ukrainy. Available at: www.bank.gov.ua/ [in Ukrainian]
15. Ofitsiyniy veb-sait Derzhavnoi kaznacheiskoi sluzhby Ukrainy. Available at: <http://ucab.ua/ua> [in Ukrainian]
16. Dougherty K., 2007. *Vvedennya v ekonometriku*. Yurait-Izdat, p.416 [in Russian]
17. Chernyak O., Komashko O., Stavytskyy A., & Bazhenova O., 2010. *Ekonometrika*. Kyivskyy universytet, p. 359 [in Ukrainian]
18. Chernyak O., & Stavytskyy A., 2004. Training complex course "time series". Kyivskyy universytet, p. 24 [in Ukrainian]
19. Ukrayinskyy klub agrarnogo biznesu. Available at: <http://ucab.ua/ua> [in Ukrainian]
20. Uгода pro Asotsiatsiyu mizh Ukrainoyu, z odniyeyi storony, ta Yevropeyskym Soyuzom, Yevropeyskym Spivtovaryvstvom z atomnoyi energiyi i yihnimy derzhavamy-chlenamy, z inshoyi storony 2014. Available at: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/984_011 [in Ukrainian]
21. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainu "Pro vnesennya zmin do poradyky elektronnoho administruvannya podatku na dodany artist 2015. Available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1177-2015-%D0%BF> [in Ukrainian]
22. Martynovych, D., 2015. *Modelyuvannya vplyvu vydatkiv byudgetu na rozvytok palyvno-energetychnogo kompleksu Ukrainy*. *Svit finansiv*, 4, pp. 95-103 [in Ukrainian]
23. Martynovych, D., 2015. *Uzagalnena metodyka modelyuvannya vplyvu instrumentiv derzhavnoi dopomogy na procesy rozvytku strategichnyh vydiv ekonomichnoyi dialnosti*. *Visnyk Khmelnytskogo nacionalnogo universytetu*. *Seria: Ekonomika*, 2, pp. 219-222. [in Ukrainian]
24. Bumbescu, S., 2015. Analiz rentabelnosti v silskomu gospodarstvi. *The Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics*, 174, pp. 37-42.. DOI: <http://dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2015/174-9/6> [in English]

INFORMATION ABOUT AUTHORS (META-DATA)

Волошенко Антоніна Віталіївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри гуманітарної та соціально-економічної підготовки, Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського

Контактна інформація: 093-241-00-16, 050-102-50-12, v_tonia@mail.ru

Волошенко Антонина Витальевна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры гуманитарной и социально-экономической подготовки, Национальный университет обороны Украины имени Ивана Черныховского

Voloshenko Antonina – PhD in Economics, Associate Professor, associate professor of Department of humanitarian and socio-economic training, National University of Defense of Ukraine named by Ivan Chernyakhovski, Kyiv

Кришталь Галина Олександрівна – кандидат економічних наук, провідний експерт розробки продуктів по управлінню грошовими потоками Департаменту корпоративних продуктів та партнерства, АТ "Райффайзен Банк Аваль"

Контактна інформація: 097-87-93-904, kconfer@ukr.net

Кришталь Галина Александровна – кандидат экономических наук, ведущий эксперт по разработке продуктов по управлению денежными потоками Департамента корпоративных продуктов и партнерства, АТ "Райффайзен Банк Аваль"

Kryshthal Galyna – PhD in Economics, Corporate Products and Partnership Division, Raiffeisen Bank Aval

Носова Євгенія Анатоліївна – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Контактна інформація: 050-381-18-85, (044)521-32-85, nosovau@univ.net.ua

Носова Евгения Анатольевна – кандидат экономических наук, ассистент кафедры финансов, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

Nosova Eugenia – PhD in Economics, Associate Professor, Department of Finance, Taras Shevchenko National University of Kyiv

Петленко Юлія Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Контактна інформація: 050-662-34-69, (044)258-70-75; f_knu_4@mail.ru.

Іванов Артур Вікторович – економіст, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Петленко Юлия Владимировна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры финансов, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

Іванов Артур Вікторович – економіст, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

Petlenko Yulia – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Finance, National Taras Shevchenko University of Kyiv

Ivanov Arthur – economist, Kyiv National Taras Shevchenko University

Ставицький Андрій Володимирович – кандидат економічних наук, доцент кафедри економічної кібернетики, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Контактна інформація: 067-755-56-47, (044)259-70-43, a.stavytskyi@gmail.com

Ставицкий Андрей Владимирович – кандидат экономических наук, доцент кафедры экономической кибернетики, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

Stavytskyi Andriy – PhD in Economics, Associate professor, Department of Economic Cybernetics, Taras Shevchenko National University of Kyiv

Чеботарьов Вячеславович Єгор – кандидат економічних наук, старший викладач кафедри економічної теорії, маркетингу та підприємництва, ДЗ "Луганський національний університет імені Тараса Шевченка"

Контактна інформація: 098-119-45-05, e-mail: chebotarov.iegor@ukr.net

Чеботарёв Егор Вячеславович – кандидат экономических наук, старший преподаватель кафедры экономической теории, маркетинга и предпринимательства, ГУ "Луганский национальный университет имени Тараса Шевченко"

Chebotarov Iegor – PhD in Economics, senior lecturer, Departments of economic theory, marketing and entrepreneurship, SI "Luhansk Taras Shevchenko National University"

Чорноус Галина Олександрівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної кібернетики, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Контактна інформація: 050-334-11-84, (044)259-70-43, chornous@univ.kiev.ua

Чорноус Галина Александровна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры экономической кибернетики, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

Chornous Galyna – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Economic Cybernetics Department, Taras Shevchenko National University of Kyiv

Ямненко Галина Євгенівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки підприємств, ДВНЗ "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана"

Контактна інформація: 067-741-64-68, galina-yamnenko@ukr.net

Ямненко Галина Евгеньевна – кандидат экономических наук, доцент кафедры экономики предприятий, ГБУЗ "Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана"

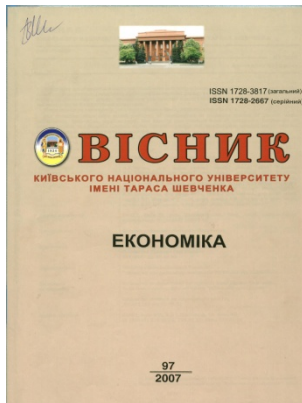
Yamnenko Halyna – PhD in Economics, associated professor of the economics of enterprise chair of SHEI "Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman"

Мартинювич Дар'я Євгенівна – аспірант кафедри економічної кібернетики, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Контактна інформація: 095-173-77-42, d.martynovych@gmail.com

Мартынович Дарья Евгеньевна – аспірант кафедры экономической кибернетики, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

Martynovych Daria – PhD student of Economic Cybernetics Department, Taras Shevchenko National University of Kyiv

Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. — це рецензований, цитований у міжнародних наукометричних базах науковий журнал, що видається щомісяця і присвячений дослідженням в економічній сфері.

Журнал видається з **1958 року**

Атестовано

Вищою атестаційною комісією України. Постанова Президії ВАК України № 241 від 09.03.16

Зареєстровано

Державною реєстраційною службою України. Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 19866-9666ПР від 29.04.13

Засновник та видавець

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет".
Свідоцтво внесено до Державного реєстру ДК № 1103 від 31.10.02 Адреса видавця 01601, Київ-601, б-р Т.Шевченка

Індексується в таких міжнародних наукометричних базах та депозитаріях:

РИНЦ (E-Library), Science Index, Ulrich's Periodicals Directory, Google Scholar, RepEc, Socionet, Index Copernicus (ICV 2014 = 67.43), CyberLeninka, OCLC WorldCat, CrossRef, J-Gate, Microsoft Academic Search, Bielefeld Academic Search Engine (BASE), Registry of Open Access Repositories (ROAR), The Directory of Open Access Repositories (OpenDOAR), IDEAS, EconPapers, CiteFactor (indexed), Maksymovych Scientific Library of Taras Shevchenko National University of Kyiv, National Library of Ukraine Vernadsky, Scopus (under evaluation), DOAJ, ProQuest (under evaluation), CitEc, RedLink, Infobase (India), Researchbib (Japan), MIAR (Spain) (ICDS = 4.477)

DOI префікс: 10.17721 (з 2013)

"Вісник Київський національний університет імені Тараса Шевченка. ЕКОНОМІКА" вітає рукописи, які відповідають загальним критеріям значимості в даній предметній області:

- Оригінальні статті з фундаментальних і прикладних досліджень
- Тематичні дослідження
- Критичні відгуки, огляди, думки, коментарі та есе

Проблематика:

- актуальні проблеми економічної теорії,
- державне управління,
- міжнародна економіка,
- економіка підприємства,
- менеджмент,
- теорія фінансів,
- банківської справи,
- страхування,
- статистики,
- бухгалтерський облік та аудиту,
- безпека,
- екологічна безпека,
- економіко-математичне моделювання
- інформаційні технології в економіці.

Наукове видання

ВІСНИК
КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ЕКОНОМІКА

Випуск 1(178)

Друкується за авторською редакцією

Оригінал-макет виготовлено Видавничо-поліграфічним центром "Київський університет"

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей. Редколегія залишає за собою право скорочувати та редагувати подані матеріали. Рукописи та дискети не повертаються.

Формат 60x84^{1/8}. Ум. друк. арк. 8,0. Наклад 300. Зам. № 216-7738.
Гарнітура Arial. Папір офсетний. Друк офсетний. Вид. № Е1.
Підписано до друку 26.02.16

Видавець і виготовлювач
Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет"
01601, Київ, б-р Т. Шевченка, 14, кімн. 43
☎ (38044) 239 3222; (38044) 239 3172; тел./факс (38044) 239 3128
e-mail: vpc@univ.kiev.ua
<http://vpc.univ.kiev.ua>
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1103 від 31.10.02